

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KÖRFEZ SAVAŞLARININ KÜRESEL YANSIMALARI VE
TÜRKİYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çağrı DEMİRÖZ

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. R.Yaşar BÜYÜKOĞLU

Gaziantep
Şubat-2013

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Körfez Savaşının Küresel Yansımaları ve Türkiye'ye Etkileri

ÇAĞRI DEMİRÖZ

Tez Savunma Tarihi : 07.02.2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç.Dr. Hilmi BAYRAKDAR

S.B.S. Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof.Dr. Bilgehan PAMUK

Enstitü A.B.D. Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş,kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Ünvan,Adı ve Soyadı)

Prof.Dr. Bilgehan PAMUK

Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Yrd.Doç.Dr. Behiye KÖKSEL

İmza

İTHAF

Bu yüksek lisans tezi çalışmasında bana yol gösteren değerli hocalarım, Prof.Dr. Bilgehan PAMUK, Yrd.Doç.Dr. Behiye KÖKSEL ve danışman hocam olarak sayın Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU'na çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamda bana destek olan Öğr.Gör.Özkan GÖKÇEK, Öğr.Gör.Fikret ALINCAK ve Öğr.Gör. Mahmut TOYDEMİR' e teşekkür eder, desteklerini asla unutmayacağım. Bu günlere gelmemde çok büyük emeği olan değerli ailem, annem Gülten ve babam Yaşar DEMİRÖZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunar, çalışmam boyunca bana zaman tanıyan, onlara ayırmam gereken zamanı seve, seve bu tez çalışmasına vermeme müsaade eden değerli eşim Sonnur DEMİRÖZ'e ve çocuklarım Mehmet Yaşar, Çağnur ve Didenur DEMİRÖZ'e şükranlarımı sunarım.

ÖZET

KÖRFEZ SAVAŞININ KÜRESEL YANSIMALARI VE

TÜRKİYE ETKİLERİ

Çağrı DEMİRÖZ

Yüksek Lisans Tezi, Tarih A.B.D.

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Şubat 2013, 130 sayfa

Irak'ta devam eden siyasi, ekonomik, güvenlik ve insanlık sorunları sadece bu ülkeyi değil tüm bölgeyi hatta dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Irak, jeopolitiği, doğal kaynakları sosyal, etnik ve mezhepsel özellikleri ile mevcut sorunları kolaylıkla siyasal sınırlarının ötesine taşıyabilmektedir. Ülkenin etnik ve mezhepsel çeşitliliğinin siyasal sınırlarının ötesinde de devam etmekte olması, Irak merkezli sorunların bu ülkenin topraklarında çevrelenmesine imkan vermemekte, sorunlar çevre ülkelere de yayılmakta ya da onları etkilemektedir. Ülkenin zengin petrol ve doğal gaz kaynakları da büyük petrol şirketleri ile büyük tüketici devletlerin iştahını kabartmaktadır.

Savaş sonrası gelişmeler, bazı komşu ülkelerin çıkarlarına uygun bir ortam yaratırken, diğerleri bu durumdan farklı biçimlerde zarar görmeye başlamışlardır. Özellikle de siyasal, güvenlik ve ekonomik alanlarda riskler artmıştır. Irak sorunu, üç boyutlu, birbiriyle etkileşim halinde kalıcı etkiler oluşturmuştur. Bunlar, savaşın doğrudan tetiklediği Irak ile ilgili gelişmeler, mevcut durumun bölgesel dengeler üzerine etkileri ve küresel aktör A.B.D.'nin yeni durumu olarak sıralanabilir. İfade edilen alanlardan her biri, ülkelerin Irak algılamasını/okumasını farklılaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler : Körfez Savaşı, Türkiye, Irak, Ortadoğu.

ABSTRACT

GULF WAR EFFECTS OF GLOBAL IMPLICATIONS AND TURKEY

Çağrı DEMİRÖZ

M.A. Thesis, Department of History

Supervisor : Asist. Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

February 2013, 130 pages

Iraq's ongoing political, economic, security and humanitarian problems, not only in this country is closely related to the entire region and even the world. Iraq, geopolitics, natural resources, social, political, ethnic and sectarian characteristics beyond the limits of the current problems can easily carry. The country's ethnic and sectarian diversity that continues beyond the political boundaries of Iraq, enclosing facility based in the territory of this country do not give problems, problems also spread to neighboring countries or affects them. The country's rich oil and gas resources as well as the major oil companies and major consumer states imperative.

The post-war developments, while creating an environment in the interests of some of the neighboring countries, while others have begun to suffer from this situation in different ways. In particular, the political, security and economic fields has increased the risks. Iraqi problem, three-dimensional, interacting with each other has created a lasting impact. These are directly triggered by the Iraq war developments related to the current situation

Key Words :Gulf War, Turkey, Iraq, the Middle

ÖNSÖZ

Uluslararası arenada sistemler ve dengeler sürekli bir değişim içindedir. Uluslararası sistemde meydana gelen birtakım olayların sonucunda düzende de değişikliklerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Soğuk Savaş sonrasında da birtakım olaylar sonucu dünya düzeninde değişiklikler olmuş ve “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ortaya çıkmıştır. Dünya düzeni kavramının genelde savaş sonraları ortaya çıktığını görüyoruz; ilki 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Wilson İlkeleri ile ikincisi 1945’ten sonra ve üçüncüsü de 1989’dan sonra yani Soğuk Savaşın bitmesi ile.

İşte bu noktada Körfez Savaşı ile de aslında dünya düzeninde değişiklikler olduğunu görüyoruz. Körfez Savaşı bir bakıma dünyanın yeni yapılanmasında ilk merhaleyi teşkil etmiştir diyebiliriz. Orta Doğu’nun tüm yapısı ve güç dengeleri bu savaş ile değişmeye başlamış, savaş sonrasında Sovyetler yıkılmış ve yeni bir dünya düzeni oluşmuştur. Artık sistem değişmiş, yeni dengeler meydana gelmiştir.

Soğuk savaş sonrası dönemdeki mıknatıs işlevi görerek devletleri çeken 2 kutuplu sistem ve çekilmiş devletler olan uydu devletler ortadan kalkmıştır, yenisünya düzeni doğmuştur. İdeolojiler bitti, tarih sona geldi, kazananlar belli. Belki de sadece Soğuk Savaş’ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz. Tabi ki devletler de bu yeni düzene göre stratejilerini ve planlarını değiştirmişlerdir. Artık yeni oluşan hedef ve çıkarlara yönelik politikalar izlenmiştir devletler tarafından ve her devlet de kendi çıkarlarını koruma çabasına girerek olaylara ya müdahale etmiş ya da sadece seyirci kalmıştır.

Çalışmada, geçmişten günümüze Irak’ın genel bir profili çizilerek, Türkiye-Irak ilişkilerinin tarihsel boyutu çerçevesinde; Körfez savaşları ele alınmış, savaş sonu ortamda, ortaya çıkan bölgesel konjonktürün iki ülke

arasındaki ilişkilere bakılarak bunların etkilerine değinilmiş, özellikle güvenlik ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiş, otoriteden yoksun bu bölgeye Türk Dış politikasında ki değişim ve Türkiye'ye etkileri irdelenmiştir.

Çalışma dört ana başlık altında ele alınmıştır,

Birinci bölümde Ortadoğu'nun tanımı ve jeopolitik konumu, Irak'ın etnik yapısı ve Irak'ın kısa tarihçesine değinilmiştir.

İkinci Bölümde; Körfez savaşları öncesi durumun analizi yapılmıştır.

Üçüncü Bölümde ; Körfez savaşlarının çıkış sebepleri, savaş esnasında yaşanan gelişmeler Türkiye ve Dünya ülkelerinin tepkileri ve savaş sonrası ortaya çıkan sorunlar incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde; Irak'taki otorite boşluğundan dolayı ortaya çıkan ve Türkiye'yi özellikle güvenlik konusunda içine düşürdüğü konu araştırılmış, Kürt gruplarla yaşanan sorunlar araştırılmıştır.

Sonuç olarak; her iki körfez savaşlarında Türkiye'nin sergilediği tutum, Türkiye-Irak ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuş, 36. paralelin kuzeyinin uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmesiyle Türkiye'nin PKK terör örgütüyle etkin mücadelesinde büyük sorunlara sebep olmuştur. Kuzey Irak' ta faaliyet gösteren Kürt guruplar bölgesel dengede yeni politik aktör olarak ortaya çıkmışlardır.

Şubat 2013

Çağrı DEMİRÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACAT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.GİRİŞ.....	1
1.2.Ortadoğu da Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi.....	13
1.3.Bölgenin Etnik ve Sosyal Yapısı.....	16
1.3.1.Irak'ın Konumu.....	16
1.3.2.Irak'ın Genel Nüfusun ve Etnik Dağılımı.....	17
1.3.3.Irak'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi.....	20
1.4.Bölgenin Kısa Tarihçesi.....	22
1.4.1.Irak'ın Türk Hakimiyetine Girmesi.....	22
1.4.2. İngiltere'nin Bölgeyi Keşfi.....	23
1.4.2.1. Petrolün Bulunması ve Irak'ın İngiltere Tarafından İşgali.....	25
1.4.2.2. Irak Krallığının Kuruluşu.....	26
1.5. Baas Rejimi.....	29
1.5.1. Baas Partisinin İdeolojisi ve Baas Partisinin Arap Dünyasına Etkisi.....	29
1.5.2.Irak'ta Baas'çı Dönemler.....	30
1.5.3.Saddam Hüseyin Dönemi.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2.Birinci Körfez Savaşı Öncesi Bölgedeki Konjonktürel Durum.....	34
2.1.Saddam Hüseyin Döneminde Irak ve Türkiye.....	34
2.2.İran-Irak Savaşı (1980-1988) ve Bölge Devletlerinin Dış Politikalarına Etkileri.....	41

2.3.İran-İrak Savaş'ında Türkiye'nin Arabuluculuk Çabaları.....	50
2.4.İran-İrak Savaş'ından Sonra Irak Ordusunun Kuzey Irak'a Yönelik Operasyonu.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Birinci Körfez Savaşı.....	55
3.1.İrak'ın Kuveyt İşgali ve Türkiye'nin Tutumu.....	55
3.1.1.İrak'ın Kuveyt'i İşgali.....	55
3.1.2.Türkiye'nin Kuveyt'in İşgaline Karşı Tutumu.....	57
3.1.3.B.M'nin Kararları ve T.B.M.M'nin Aldığı Kararlar.....	57
3.2. Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye.....	59
3.2.1. Türkiye'de Askeri Yığınaklar.....	59
3.2.2. Birinci Körfez Savaşı'nın Tarihi Gelişimi.....	60
3.2.3. Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü ve İç Politikadaki Yansımaları.....	61
3.2.4.Birinci Körfez Savaşında Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi.....	64
3.3.1990-1991 Sığınmacılar Sorunu ve Türkiye.....	66
3.3.1. Savaş Sonrasında Irak'ta Çıkan İsyanlar.....	66
3.3.2.Sığınmacılar Sorunu, B.M'nin Devreye Girmesi.....	68
3.3.3.Türkiye'nin Güvenli Bölge Oluşturma Çabaları.....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Birinci Körfez Savaşı'nın Sona Ermesi ve Savaşın Türkiye'ye Etkileri.....	71
4.1.Savaşın Sona Ermesi.....	71
4.2. Savaşın Türkiye'ye Siyasi Yansımaları.....	72
4.3.Savaşın Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti.....	76
4.3.1.Petrol Boru Hatlarının Kapatılmasının Maliyeti.....	76
4.3.2.Taşımacılık Sektörüne Etkileri.....	79
4.3.3. Diğer Etkileri.....	80

4.4.Körfez Savaşının Türkiye'ye Siyasi Zararları.....	85
4.4.1.Çekiç Güç ve Keşif Güç.....	85
4.4.2. Terörizm ve PKK.....	94
Sonuç.....	101
Kaynakça.....	109
Ekler.....	114

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
A.B.D	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.t	: Adı geçen tez
a.g.t	: Adı geçen makale
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
BAAS	: Arap Diriliş Sosyalist Partisi
Bkz.	: bakınız
B.M	:Birleşmiş Milletler
B.T.C	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
C.	: Cilt
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: A.B.D Gizli Haber Alma Servisi
Çev.	: Çeviren
DKK	: Devrim Komuta Konseyi
ERNK	: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IKDP	: Irak Kürdistan Demokrat Partisi
ILA	: Uluslar arası Hukuk Örgütü
IMTP	:Irak Milli Türkmen Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
IUIH	: Irak Ulusal İslami Hareketi
İKDP	: İran Kürdistan Demokrat Partisi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KKP	: Kürdistan Kominist Partisi

KONGRA-GEL	: Kürdistan Halk Kongresi
KUK	: Kürdistan Ulusal Kurtuluşları
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MOSSAD	: İsrail Gizli Servisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PAK	: Kürdistan Özgürlük Partisi

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. GİRİŞ

Sadece coğrafi olarak değil siyasi olarak da derinliği bulunan, pek çok bilinmezlerin, karmaşık ilişkilerin, sorunların ve çatışmaların, petrolün ve zenginliğin aynı zamanda gözyaşlarının merkezi olan Ortadoğu üzerine çok şey söylenen ama pek az bilinen bir coğrafyadır. İnsanlık tarihi burada başlayıp burada devam etmiştir. Tarihsel olaylara yön veren gelişmeler burada yaşanmış, geleneksel ve modern imparatorluklar için üzerinde mücadele edilmeye değer bulunmuş her şeye rağmen bu coğrafyadan vazgeçilmemiştir. Ortadoğu, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan, Mısır, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkas ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği, güneyde Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafyadır¹.

II.Dünya Savaşı sonrasında, iki farklı dünya görüşüne sahip olan ABD ve SSCB dünya egemenliği konusunda sıkı bir mücadeleye girmişlerdir. Doğu Avrupa'da Sovyetlerin kendisine bağlı uydu sosyalist devletler kurmasından ürken ABD, Sovyet yayılmasını önlemek için çeşitli tarihi ve politik nedenlerle, Sovyetlerden çekinen devletleri bir ittifaklar zincirinin halkaları yaparak çevrelemek istiyordu. Bu doğrultuda kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Balkan Paktı, Bağdat Paktı, Güney Asya Örgütü (SEATO), Ansuz Paktı, bu politikanın ürünleridir.

¹ Tekkaya Dicle.(2007).Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin Konumu. Yayınlanmamış Y.L.Tezi.s 2-3

Soğuk Savaş bitiminden sonra, aslında eski bir kod olan “Yeni Dünya Düzeni”nin kurulması çabalarına hız verilmiştir. İyimser bakışa göre yeni dünya düzeni, küreselleşme aracılığıyla özgürlüğün tüm dünya üzerine yayılmasını sağlayacak ve barış içinde yaşayan bir dünya anlamına gelmektedir. Kötümser olanlar arasında görüş ayrılıkları vardır.

Kimilerine göre bu düzen, ABD’nin tek kutuplu kaldığı dünyada egemenliğini pekiştirmek için kurmak istediği, kimilerine göre de tüm dünyada egemen olan uluslar arası unsurların istediği bir düzendir. Bu düzende, ulus devletler yalnızca hizmet edebilecek, yüzyılların uygarlık birikimi “küreselleşme” yoluyla kontrol altına alınarak yeni sömürge anlayışına yaşam verilecektir. Bazılarına göre ise, “Yeni Dünya Düzeni”,yaşanacak küresel bir kaostan sonra inşa edilecek yeni sistemin adıdır.

Ortadoğu, kendine münhasır ilahî bir gizemi içinde barındıran bir coğrafya niteliğindedir. İlk yerleşik hayatın ve tarımın yaşandığı dolayısıyla ilk medeniyetin Ortadoğu insanının yol açtığı yaşam biçiminde doğduğu bilinmektedir. Dünyanın en eski medeniyeti, Dicle ve Fırat ırmaklarının aşağı kıvrımları boyunca Basra Körfezi’ne kadar dayanan düzlüğü (alüvyon) ovası üzerinde uzanan Sümer² ülkesinde doğmuştur.

İlk devletlerin, matematiğin ve fen bilimlerinin diğer alanlarına ait ilk nüvelerin ve en önemlisi kalıntılar ve günümüze kadar ulaşan ilk kanunları yine bu coğrafyadan çıkmıştır. Bu medeniyet inşa sürecinin Sümerlerden sonra Akkad ve Babil³ çizgisiyle süreklilik kazanarak insanlığa bir miras olduğuna bu gün şahit olunmaktadır.

Ortadoğu, tarihinde, diğer coğrafyalarda olduğunun aksine bir millet tarafından istilâ edilip asırlar boyunca “yurt” edinilerek yeniden devşirme bir tohumdan medeniyet filizlendirmemiş, hep sonradan gelenler bir süre sonra adeta dünya dinlerinin çoğunun doğduğu bu gizemli toprakları terk etmişlerdir. Bunun

² Sümer, Sümerliler, M.Ö. 3500 - M.Ö. 2000 yılları arasında Güney Irak’ta (Mezopotamya) yerleşik olan, medeniyetin beşiği olarak bilinen coğrafi bölge ve medeniyet. Şaban Teoman Duralı,(2002) *Toplum-Devlet Ülküsü Olarak Tarihte Türklüğün Oluşması*, Türkler Ansiklopedisi, c.1, Balkan Ciltevi, Ankara, s.335

³ Babil Mezopotamya’nın güneydoğusunda, Fırat ve Dicle Irmakları arasında kalan bölgede, bugünkü Irak’ın güneyinde uzanan, antik döneme ait eski bir medeniyettir. M.Ö. 2000 ile M.Ö. 1000 yılları arasında etkin olan Babil uygarlığının başkenti, aynı adı taşıyan Babil kentidir. Babil uygarlığı, M.Ö. 4000 yıllarından başlayarak gelişen tüm kültürlerin özelliklerini taşımaktadır. Ekrem Memiş, (2002) *Ortadoğu’da Türklerin Varlığı Tartışmaları*, Türkler Ansiklopedisi, c.1, Balkan Ciltevi, Ankara, s.435

yanında yaşanan savaşlar, kabile mücadeleleri nedeniyle bir türlü huzur bulamayan bu coğrafya, bölge insanına Allahın bir imtihanı gibidir.

Irak-ı Acem, VII. yüzyılda ilk defa Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra "Irak" olarak anılmaya başlanmıştır. Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması münasebetiyle İslâm dünyasında da önemli bir yer işgal etmiştir. Sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Büveyhoğulları'nın⁴ hâkimiyetinde kalan Irak. 1055 yılında Selçuklu Türklerinin Bağdat'ı ele geçirmesiyle Türk hâkimiyetine girmiştir⁵.

Doğunun, daha çok Ortadoğu'nun batıyla yüzleşmesi Emevi, Abbasî gibi İslâm devletleriyle kısmen gerçekleşmiş olsa da asıl etkileşim Haçlı Seferleriyle olmuştur. "Batı'nın, Doğu'ya sömürgecilik sistemini yerleştirmesini başlatan oluşum Haçlı Seferleridir."⁶ Her ne kadar Müslümanların ellerinde olan Kudüs gibi kutsal toprakların kurtarılması amacı güdülmüş olsa da Haçlı Seferleri'nin arka planında Doğunun zenginliklerini yağmalama amacı her zaman mevcut olmuştur. Özellikle Venedik, Ceneviz⁷ gibi kentlerini güçlendiren ve önemli ticaret merkezlerine dönüştüren bu seferler, burjuvazinin gelişmesine uygun zeminleri de hazırlamıştır. İtalyan yarım adası, Akdeniz suları ve çevre limanlarına egemen olan Venedik, yarattığı ekonomik birikim ve entelektüel dürtü ile İtalya da "Rönesans" denen ve kent-devlet kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır⁸.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkıp kara ve deniz gücüyle Avrupa'yı tehdit eder duruma gelmesinden sonra, 1453 yılında İstanbul fethedilmiş, Venedik ve diğer İtalyan kent-devletlerinin Doğu Akdeniz ve çevre limanlardaki hâkimiyetine son verilmiştir. "Ancak bu durum, Avrupalı tüccar, kâşif, asker ve

⁴ Büveyhoğulları Güney İran ve Irak'ta 932 - 1055 yılları arasında hüküm sürmüş olan bir soy. Büveyhoğulları, önceleri İran'ın kuzeyindeki dağlık bölgelerde yaşarlarken, bunların lideri Ebu Suça Büveyh, Samani Devletinin yıkılmasından sonra Araplarla savaşa girişti. Büveyhoğulları, bu savaşları sonradan devam ettirdiler. Sonunda, Güney İran egemenliklerine geçti.

⁵ Turan Sileli, (2005). *Büyük Oyunda: Türkiye-Irak İlişkileri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., s. 15.

⁶ PARLAR. Suat, (1997), *Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar*. Bibliotek Yay., İstanbul .s.75-76.

⁷ Ceneviz 1815 senesine kadar devam eden Cenova Cumhuriyetine Osmanlılar tarafından verilen isim. Cenova, Ligurua'nın liman şehridir. Denizcilik yoluyla gelişen Cenovalılar, doğuda birçok imtiyazlar elde etmişler, deniz kuvvetlerinin güçlü olması sebebiyle de birçok devleti hâkimiyetleri altına almışlardır. Akdeniz'de târih boyunca en büyük rakipleri olan Venedik'le devamlı harp etmişlerdir. Bizans İmparatoru Mihael VU'ye yaptıkları yardımlar karşılığı İstanbul'un Galata semtini ve İzmir limanından faydalanma hususunda geniş imtiyazlar elde ettiler. Ayrıca Boğazlar üzerinde bazı haklar ve Karadeniz'de Trabzon, Kefe gibi daha birçok limanı kontrolleri altına aldılar. Bahattin Keleş, (2002) *Memlûklular de Ticaret*, Türkler Ansiklopedisi, c.5, Balkan Ciltevi, Ankara, s.435-438.

⁸ **Rönesans**, Orta Çağ ve Reformasyon arasındaki tarihi dönem olarak anlaşılmaktadır. 14 - 15. yüzyıl İtalya'sında batı ile klasik antikite arasında sanat, bilim, felsefe ve mimarlıkta bağın tekrar kurulmasını

misyonerlerin dikkatlerini Akdeniz'in dışına çevirmesine yol açtı. Böylece yeryüzünün tüm okyanusları, zamanla Avrupa'nın ikinci denizaşırı genişlemesinin yolları haline geldi.”⁹

Haçlı Seferleri'yle Ortadoğu'yu ve zenginliğini keşfeden Avrupalılar, İstanbul'un fethiyle iç denizlerde (Akdeniz, Ege, Marmara, Karadeniz) hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Afro-avasya ana kıtasının çevresinden yeni arayışlarla Hindistan'a ve daha batıda Amerika'ya kadar uzanan bir sömürge serüvenine girişmişlerdir. "Bu zorunluluk, bir yandan yeni keşiflere yol açarken, diğer taraftan üç asır devam edecek olan ve bugün de izlerini sürdüren sömürgecilik devrini başlatmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin çözülmeye başlaması ile birlikte Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa arasındaki denge, Osmanlı aleyhine bozulma dönemine girmiştir. Bu dönüm noktası, Ortadoğu'daki son dönem dış müdahale tarihinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Avrupa'da Rönesans ve Reform¹⁰ hareketleri ile başlayan fikri entelektüel eğilim, geniş bir "rasyonalizm" örgüsünü doğurmuş ve bu ivme 1789 Fransız İhtilâlî'yla Avrupa da Sanayi Devrimini" gerçekleştirmiş sömürge yarışı içerisinde yeni güçlü ulus-devletleri doğurmuştur. Daha önce başlayan denizaşırı bölgelerdeki arayışlar Hindistan'a kadar uzanmış, verimli Hindistan bölgesi ve Hindistan'a ulaşım güzergâhı. Sanayi Devrimini tamamlayan ve kaynak girdisine ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri için bir rekabet unsuru oluşturmuştur. Özellikle İngiltere, XVIII. yüzyılın sonlarında Hindistan'ın güvenliği için Ortadoğu üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamıştır. İngiltere bu amaçla 1878 yılında Kıbrıs'ı ve 1882 yılında da Mısır'ı işgal etmiştir. Daha sonra Basra Körfezi'ne el atmış, burada Fas Adasını işgal ederek körfezi kontrolü altına almaya çalışmıştır.

Almanların 1871 yılında, Musul'da zengin petrol yataklarını bulmasıyla, Ortadoğu üzerindeki "Kral Yolu" mücadelesi, yerini aniden petrol savaşına bırakmıştır. Netice olarak bu yüzyıldan itibaren, hem ideolojik olarak Haçlı zihniyetinin bir eseri, hem de vahşi kapitalizmin hayat damarı olan sömürü olgusunun bir gereği olarak, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğindeki Irak büyük bir kavganın merkezi olmuştur. Zira, artık kullanılan enerji kaynağının buhardan

⁹ Sander, Oral,(1991),Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e,2.bs. İmge Kitb.Ankara, s. 59.

¹⁰ Karadağ, Raif, (1979). *Petrol Fırtınası*, Adak Yayınları, İstanbul,s.9.

kömüre ve nihayet petrole doğru gelişim göstermesiyle, Orta Doğu, tarihi boyunca coğrafyasında yaşadığı güç mücadelelerinin en sıcakını yaşadığı bir döneme girmiştir. 1936 yılında, İngiliz Avam Kamarasında, Churchill'in petrolün ehemmiyetini ifade etmek için kullandığı "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir" sözü, bu yeni mücadele döneminin karakteristiğini ifade etmek açısından önemlidir. Kara altın olarak tasvir edilen petrol keşfedildikten sonra 20. yy. en kıymetli maddesi haline gelmiştir,(günümüzde petrol, insanoğlunun kurduğu medeniyetlerin refah ve gelişmesinde birinci derecede rol oynayan önemli bir unsur olmuştur. Medeniyetler bilim ve teknoloji alanında ilerledikçe, enerji sorunu da bu ilerlemeyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Hızla artan dünya nüfusunun, çağın gerektirdiği imkânlardan faydalanması ve insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz sürdürebilmesi için yeterli enerji sağlanması gerekmektedir. Milletlerin kendi aralarındaki var olma ve egemen olma yolundaki mücadeleleri enerji kaynaklarının kontrolünü ve enerjiyi en etkin ve ekonomik şekilde kullanma gayretlerini bir yarış hatta bazen bir savaş haline getirmiştir.

Alman-İngiliz rekabetini bir anda artıran yeni durum, denizde İngilizler kadar güçlü olmayan Almanları. Kızıldeniz'den Hint Okyanusu'na kadar uzanan toprakları ile Osmanlı Devleti'ne yaklaştıracaktır. İngiltere'nin İmparatorluk yolunu vurmak ve Irak ta nüfuz elde etmek için Almanlar, Berlin-Bağdat demir yolu projesini ortaya atmışlardır"¹¹. Durumu her gün biraz daha çözülen Osmanlı Devleti, bu dönemden sonra izlediği denge politikasında İngilizlerin aşırı açgözlülüğü neticesinde artık Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Almanlara dayanacaktır.

Birinci Dünya Savaşı, petrol ve diğer kaynakların paylaşımı uğruna verilen yıkıcı bir savaş olmuştur. Osmanlı Devleti bu savaşın sonunda dağılmış, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı Sevr Anlaşması'yla neredeyse Anadolu'da birkaç ilden oluşan sınırlara hapsolmuş ve bütün topraklarını kaybetmiştir. Akabinde yaşanan İstiklâl Savaşı süresince, başta İngiltere olmak üzere galip büyük devletlere karşı verilen silahlı mücadelede, 1917 yılında Bolşevik İhtilali ile yeni kurulan Sovyet rejimi, benzer şartları taşıdığı için Atatürk tarafından bir denge unsuru olarak görülmüş, 1920 yılından itibaren 1936 yılına kadar süren bir

¹¹ Ali Çevik, (2010). *Türk Basınına göre Türkiye-Irak İlişkileri*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Marmara Ün., İstanbul, s.4.

Türk-Sovyet dostluğu yaşanmıştır"

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan sömürgeci yapılanına ve ona dayalı olarak oluşan siyasî coğrafya, bölgede Soğuk Savaş“ve Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişen süreçleri de doğrudan etkilemiştir. Ortadoğu bu dönemde bunalımların ve çatışmaların en yoğun yaşandığı alan olmuştur. Bölgenin ekonomik ve siyasi yapılanmaları, dönemin çift kutuplu yapısına uygun özellikler kazanmıştır". Soğuk Savaş, özellikle ideolojik temelde bölgenin medeniyet ve din temelli kültürel yapısını değiştirmiş ve bölgedeki siyasî yapılar ideolojik ayrışımın kutupları çerçevesinde yeni hatlar kazandırmıştır.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu, Türk tarihinde radikal bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, Osmanlı Devleti sonrası devleti Batılılaştırmış, etnik temelli bir ulus-devlete dönüştürmüştür. Türkiye'nin katı etnik tutumu, Musul- Kerkük meselesinde Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen bölgedeki Arap unsurunun entegrasyonu veya federatif yapıda birleşimi sağlayıcı politikalar üretmediğinden başarısız olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Batılılara karşı Rusya dengesinde seyrederken, İtalya'da iktidara gelen Faşist Partisi'nin lideri Mussolini, Roma İmparatorluğu'nu kurma hayaliyle Türkiye'yi endişelendirecek bir duruma gelmiştir. İtalya'nın 1935-36 yıllarında Habeşistan'ı işgal etmesi, Ortadoğu'daki çıkarları gereği İngiltere'yi de endişelendirmiş ve bölgede yeni bir devlet olan Türkiye'ye yaklaşmasına sebep olmuştur. İngiltere'nin Türkiye ile iyi ilişkileri her ne kadar Rusya'yı Türkiye'den uzaklaştırsa da, Avrupa'nın Nazi fırtınasının sebep olduğu İkinci Dünya Savaşı, durumu tekrar tersine çevirmiştir. Türkiye, İngiltere ile yakınlaşmanın ötesinde, bu yeni durumla ilgili çözüm arayışlarına girmiş, 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan ile Sadabad Paktı'nı 9 Şubat 1934 tarihinde de Balkan Antantını" imzalamıştır.İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Avrupa'yı işgal ederek Türkiye sınırlarına dayandığı dönemde Türkiye tarafsızlığını koruyarak savaşın tarafları olan ülkelerle saldırmazlık antlaşmaları imzalamıştır. Diğer taraftan kapitalist dünyanın temsilcisi niteliğinde olan İngiltere, ABD gibi ülkeler ise Almanya ve ittifakının tehdidine karşı Sovyet Rusya'yı desteklemişlerdir.

O dönemde Türkiye'nin savaşan taraflara boğazları kapatmasıyla Rusya'ya destek, ancak Rusya ve İngiltere'nin İran'ı işgal edip yönetimi

değiştirmesiyle İran üzerinden sağlanabilmiştir. Savaş sonrası İran'dan tekrar çekilmesi şartına bağlı bu anlaşmalı işgal, savaş sonrası İngiltere'nin çekilmesinden sonra Rusya çekilmemiş, ancak ABD'nin baskısı sonucunda 9 Mayıs 1946 tarihinde çekilmek zorunda kalmıştır.

Almanya'nın Nazi baskısı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist ve sosyalist ittifakın mücadelesi sonucu bertaraf edilmiştir. Ancak ortaya çıkan tehlike daha farklıdır. İdeolojik temelde Batı toplumunu ve siyasi yapılarını tehdit eden sosyalist ideoloji ve onun siyasî anlamda yaşam bulduğu Rusya, Türkiye başta olmak üzere bütün Ortadoğu'yu ve Ortadoğu'ya bağlı Batılı ülkelerin çıkarlarını tehdit etmektedir. Ayrıca Rusya, batısında bulunan Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya gibi ülkeleri işgal ederek kendisine bağlı komünist rejimlerin kurulmasını desteklemiş, savaşın bitimine müteakip üç yıl içerisinde Yunanistan hariç bütün Doğu Avrupa ülkeleri komünist yönetimlerin altına girmiştir”.

Rusya'nın, Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki emellerine karşılık Türkiye ve Yunanistan'ı destekleyen İngiltere'nin, savaşın ağır mali yükümlülüğü altında girdiği ekonomik kriz nedeniyle bu destek ve yardımları ABD'ye devretmiştir. 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman "Truman Doktrini" olarak anılan ve "Komünizmin ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek için“ bir yardım programı başlatmış ve bu çerçevede Türkiye'nin de aralarında bulunduğu tehdit altındaki ülkelere yardım yapılmıştır. Truman Doktrini'ni "Marshall Planı" izlemiş ve bu tarihten sonra Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini ABD almaya başlamıştır. "Truman Doktrini ve Marshall Planı, Sovyet yayılmacılığına karşı alınan ekonomik içerikli temel uygulamalardır.

Askerî içerikli uygulama ise Nisan 1949 tarihinde NATO'nun kurulması olmuştur.” Gerek ABD ve gerekse İngiltere Sovyet tehdidine karşı Ortadoğu ülkelerini ve Türkiye'yi destekleyerek komşu ülkelerin ilişkilerini ve ittifaklarını geliştirmelerini destek ve teşvik etmişlerdir. Yine ABD'nin desteğiyle 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere Bağdat Paktı'nı imzalamışlardır. " İkinci. Dünya Savaşı sonrası Rus tehdidine karşı Ortadoğu'da çıkarlarını koruma gayretinde olan Batı, Türkiye ile köklü bir stratejik işbirliği içine girmiştir. Aynı işbirliği Arap ülkeleri için istikrarlı olmamıştır. Zira 1948 yılında kurulan İsrail, Arap dünyasında İkili karşıtlığını doğurarak daha çok Sovyet yanlısı bir çizgide

olmalarını sağlamıştır. 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı'nın karşısında Sovyet yanlısı olan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan yine aynı tarihte ayrı bir askerî pakt imzalamışlardır. 1956 yılında çıkan Süveyş Krizi sonrasında başlayan Mısır-İsrail Savaşı'nda, İngiltere ve Fransa'nın İsrail lehine Süveyş'e asker çıkarmaları üzerine, Bağdat Paktı'nı oluşturan devletler, Arap ülkelerinin yanında yer almıştır. Bağdat Paktı, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta General Abdülkerim Kasım¹² önderliğinde yapılan bir askerî darbe sonucunda kraliyet yönetiminin devirmesiyle son bulmuştur. Daha sonra ABD'nin de yer aldığı CENTO¹³, Rusya'ya karşı güvenlik ve savunma örgütü olarak varlığını 1979 yılına kadar sürdürmüştür. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen askerî darbe sonucunda Irak siyasî tarihi darbeler ve siyasî çatışmalara sahne olmuştur. Bütün bunlara rağmen Soğuk Savaş boyunca Rusya Irak üzerinde etkisini sürdürerek Ortadoğu'da Batı'nın önünü kesme gayreti içinde olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin bitmesi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Batının yarım kalan hesabı artık, güç olarak kendisini dengeleyecek bir ülkenin kalmamasıyla işlemeye başlayacaktır. Bu yüzden “Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgenin jeoekonomik özellikleri ve çekim alanları açısından önemli bir değişim yaşanmıştır. Soğuk Savaş süresince petrol ile özdeşleşen bölge jeoekonomisi ve petrole bağlı dengelerin yönlendirdiği bölge jeopolitiği, özellikle bölgenin su kaynakları, tarım havzaları ve enerji kaynaklarının aktarımı çerçevesinde yeni unsurların etkisi altına girmiştir.

Türkiye bu bağlamda, problemin yaşandığı coğrafya olan Irak ile ilişkilerinde yeni bir sürece girmiş. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri devam eden etnik ulus-devlet yapısı ve buna bağlı iç ve dış politikasında da yeni bir değişim süreci yaşamaya başlamıştır

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakip başlayan ve yaklaşık 45

¹² Sileli, a.g.e., s. 77. Abdülkerim Kasım, (d. 1914, Bağdat - ö. 9 Şubat 1963, Bağdat) 1958 Irak Devrimi'nden sonra çağdaş Irak Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı. 1957'de ordu içinde örgütlenmiş, krallığın tutucu ve batı yanlısı politikalarına muhalif gruplarının başına geçti. Kasım ve arkadaşları 14 Temmuz 1958'de hükümetçe planlanmış bir askerî harekattan yararlanarak başkent Bağdat'ı ele geçirdiler. Kasım yeni cumhuriyetin ilk başbakanı oldu. Sinan Marufoğlu, (2002) *Irak Türkleri*, Türkler Ansiklopedisi, c.20, Balkan Ciltvi, Ankara, s.607-610.

¹³ CENTO (Central Treaty Organization) Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere arasında kurulmuş, Amerika liirleşik Devletleri'nin desteğine dayalı bir ortak güvenlik ve savunma antlaşmasıdır. Çağrı Erkan, (2002) *Tiirkiye-ÂBD ilişkilerine Genel Bir Bakış(1919-2002)*, Türkler Ansiklopedisi, c.17, Balkan Ciltvi. Ankara, s.209-223.

yıl süren Doğu-Batı cepheleşmesinin savaş veya sıcak çatışmaya gerek kalmadan barışçı ve demokratik yollarla çözüm arayışları. 1980'li yıllarda Sovyetler birliğinde meydana gelen değişimler neticesinde sona ermiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi dünyada birçok kesim tarafından Batı'nın ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin zaferi olarak yorumlanmıştır¹⁴.

Sovyetlerdeki çöküşün başlangıcı ABD'nin giderek "Tek Süper Güç" olması sonucunu doğurmuştur. Artık dünyada "İki Kutuplu Sistem" sona ermiş ve "Tek Kutuplu Sistem" başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ABD dikkatini Ortadoğu'ya yöneltmiştir. Bundan sonra ABD'nin bölgedeki politikaları üç önemli hedef üzerine kurulacaktır. Bunlardan birincisi, ikili çevreleme politikasıyla bölgenin en güçlü iki ülkesi olan Irak ve İran'ı zayıf bırakma.

İkincisi Arap-İsrail Barış Sürecinin hasarıya ulaşması yoluyla İsrail'in güvenliğini garanti altına alma ve böylece Ortadoğu'da kendine hem bir müttefik hem de bir üs temin etme . üçüncüsü ise bölgenin zengin petrol kaynaklarını denetleyerek Batı'ya petrol akışının kesintisiz ve sabit fiyatlarla sağlanması olacaktır¹⁵.

Özellikle Soğuk Savaş döneminde iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetten kaynaklanan silahlanma yarışı diğer ülkelere de sirayet etmiştir. Aşırı silahlanma yarışının en çok görüldüğü bölgelerden biri de Ortadoğu olmuştur. Bunun başlıca sebebi bölgedeki petrolden kaynaklanan adaletsiz paylaşım ve devletlerin birbirlerine karşı olan güvensizlikleridir. İran ile Irak öteden beri birbirlerine güvenmezken, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri hem İran'a hem de Irak'a güvenmemektedirler. Ayrıca bölgede İsrail'in olması, bölge ülkelerinden inanç ve ırk olarak ayrı bir yapı arz etmesi güvensizlik ortamını daha da artırmıştır.

Bölgede yaşanan bu güvensizlik ortamında, ABD'nin de katkıları ile İran-Irak Savaşı patlak vermiştir. 8 yıl süren savaş müddetince her iki ülke de petrol gelirlerinin büyük bir kısmını silahlanmaya yatırmış ve binlerce insanın ölümüne sebep olmuşlardır. Bu savaşın sonunda Irak, kendisine İran'la savaşı sırasında maddi olarak yardım eden komşusu Kuveyt'i bir gecede işgal etmiştir. ABD,

¹⁴ İdris, Bal, (2001), *21. yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa yay, İstanbul, S.41-42

¹⁵ Alptan, Ulutaş, (2006). *I. VE II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, S.10

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini sebep göstererek, bölgedeki dengeleri kendi lehine çevirmek maksadıyla Birleşmiş Milletlerin de desteğini alarak 1991 yılı Ocak ayında Irak'a müdahale etmek için kendi liderliğinde bir koalisyon gücü oluşturmuştur. 17 Ocak 1991 tarihinde başlayan ve Birinci Körfez Savaşı diye de adlandırılan bu savaş, Irak'ın, Kuveyt topraklarından çekilmesine ve kendi topraklarının üçe bölünerek hâkimiyetinin kısıtlanmasına sebep olmuştur, hedeflenen amaca ulaşılmıştır. Komşusu olan Irak'ın böyle bir işgal girişiminde bulunması ve ardından meydana gelen kriz Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca bu savaş Türkiye'nin Ortadoğu politikasında değişikliklere de sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Doğu Bloğu karşısında oluşan Batı ittifakı ister istemez çözülmeye başlamıştır. Çünkü artık Doğu Bloğu veya Sovyetler Birliği diye bir tehlike bulunmamaktadır. Bu gelişme ise stratejik açıdan Batının güvenliği için Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasına sebep olmuştur¹⁶.

Irak neticede savaşı kaybetmiştir. Ancak bu durumu fırsat bilen Iraklı Kürt ve Şii gruplarının ayaklanması neticesinde Irak kuvvetleri tekrar toparlanarak ayaklanmayı bastırmak için saldırıya geçmiştir. Bu saldırıdan kaçan binlerce sığınmacı Türkiye ve İran sınırlarına yığılmıştır. Türkiye sınırına 460.000 sığınmacının yığılması o dönemde hem ekonomik, hem de siyasî yönde sıkıntı yaşayan Türkiye için büyük bir sorun teşkil etmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yoğun diplomasisi sonucu Türkiye sınırında yığılan ve yaşam mücadelesi veren binlerce sığınmacının barındırılması ve güvenliği Türkiye tarafından sağlanmıştır. Irak'ın bu bölgedeki Kürtlere saldırılarının önlenmesi maksadıyla Türkiye'nin de girişimleri sonucu Çekiç Güç oluşturulmuştur. O gün için Türkiye açısından olumlu kabul edilen Çekiç Güç¹⁷ ilerleyen zamanlarda Türkiye için büyük sorun teşkil etmiştir.

¹⁶ İdris,Bal,a.g.e.s.42

¹⁷ Çekiç Güç,Temmuz 1991 tarihinde kurulan Birinci Körfez Savaşı sırasında Kuzey Irak'tan Türkiye'ye iltica etmek isteyen mültecilere koruma kalkını oluşturmayı amaçlayan Amerikan ,İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan kuvvetin adıdır.

1.2. ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Ortadoğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde, taşıdığı önem nedeniyle bir sıcak çatışma bölgesi olmuştur. Bölge, kıtalar arası durumu ve coğrafi konumu ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Coğrafya ve Jeopolitik otoritelerinin "Dünya Adası" olarak nitelendirdikleri Asya-Avrupa ve Afrika'dan oluşan ve zaman,zaman "Eski Dünya" olarak da anılan bu kıtalar topluluğu, birbirleriyle Ortadoğu'da kesişmektedirler. Avrupa kıtası, Anadolu Yarımadası üzerinden Ortadoğu'ya uzanır. Asya'dan, İran- Anadolu istikametini takip ederek, Avrupa'ya geçiş yapmak mümkündür. Bunun gibi yine doğudan Mezopotamya üzerinden gelen yollar Doğu Akdeniz'e ve Sina Yarımadası üzerinden Mısır'a ve Afrika kıtasına ulaşmaktadır. Bundan başka. Doğu Akdeniz kıyılarındaki belli başlı yolların Anadolu ve Irak-İran üzerinden Asya kıtası içerilerine doğru uzanan durumları, Ortadoğu'nun değerini daha da artırmaktadır. Tarihi olaylar hatırlanacak olursa, Avrupalı kavimlerden Frigler, Galatlar ve Makedonyalılar, Balkanlar üzerinden gelerek Boğazları aşmışlar ve Anadolu Yarımadası'nı bir köprü gibi kullanmışlardır¹⁸.

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılı başlarında dağılmasıyla birlikte ortaya yeni bağımsız devletler çıkmış. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ile Doğu blokları arasında başlayan ve zamanımıza kadar süre gelen Soğuk Savaş sona ermiştir. Bununla beraber dünyanın bazı kritik bölgeleri hassasiyetini kaybetmeyerek, dünya barışı, huzuru ve refahı açısından hayati önemini muhafaza etmişlerdir. Hayatî bu bölgeler, dünyada meydana gelen köklü değişiklikler karşısında çok daha fazla önem kazanmıştır. Ortadoğu jeopolitik konumu ve sahip olduğu zengin petrol yatakları itibarı ile anılan bölgelerin başında gelmektedir¹⁹.

Ortadoğu, dünyanın kilit bölgesi olarak kabul edilen ve "Kalpgah Bölge"²⁰ adıyla anılan stratejik önemi haiz merkezi bölgeye yakındır. Başka bir tabirle Ortadoğu, bu bölgeye etkili olabilecek bir mevkidedir. Bağımsız Devletler

¹⁸ Muzaffer Lîrendil, (1992). Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genkur. yay, Ankara, s.5.

¹⁹ M.Zckai Doğan-A.Fikret Atun, (1994). Orta Doğunun Jeopolitik ve Jeostatejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Nurol yay., Ankara,, s.431.

²⁰ Bir bölgede stratejik önemi haiz en kilit noktadaki yerlere verilen isimdir. Davutoğlu, a.g.e, s.324.

Topluluğu²¹,nun egemen olduğu Avrupa topraklarından başlayıp, Batı İç Asya'yı da kapsayan bu bölge, dünya egemenliğinde kilit bölge olarak nitelendirilmektedir. Bu bölgede Anadolu Yarımadası, merkezi bölgeden güneye yapılacak hareketler için sınırlayıcı bir engeldir. Kalpgah Bölgesinden deniz yoluyla güneye yapılacak taşımalar. Boğazlarda kontrol edilebilmektedir. Kafkaslar üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşan yollar, Anadolu ve İran yaylalarını aşmak zorundadır. Yine aynı şekilde Batı Türkistan üzerinden Arabistan'a ve Arap Denizi üzerinden Hint Okyanusu'nu²² amaçlayan sarkmalar. İran Yaylası'nı aşmak zorundadır.

Bu merkezin en güçlü noktası da bölgenin bir ucunda yer alan Türkiye'dir. Bu kısaç kapanacak olursa, üç kıtanın en önemli bölgeleri ele geçirilebilir. Tersine manivela noktasında ne kadar güç toplanabilirse, kollar o kadar zor hareket edecek, tehlikeli uçların birleşmesi de o oranda zorlaşacaktır. Bölgenin bu jeopolitik yapısı, özellikle süper güçler arasındaki çatışmaları alevlendiren bir nitelik olmaktadır. Ortadoğu, Dünya Adasının tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle asırlardan beri olduğu gibi şimdi de dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanıdır.

Ortadoğu'yu güç odaklarının hedefi haline getiren stratejik olgular şunlardır²³. Üç kıtayı birleştiren karayollarının düğüm noktası oluşu, Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demiryolunun Ortadoğu'dan geçmesi, Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmesi. Avrupa-Asya havayolunun üzerinde bulunması, En önemli stratejik hammaddelerden birisi olan petrolün dünya rezerv durumuna göre 2/3'nün bu bölgede bulunması, Petrol ve doğal gaz boru hatlarının bu bölgede yoğun olması, Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önemi, Dünyadaki semavi üç büyük dinin merkezi olmasıdır.

Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasının yanında son yüzyılda özellikle de sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle güç ve

²¹ Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) - 8 Aralık 1991 yılında Belovejskaya Puşsa'da Rusya Federasyonu liderliğinde Ukrayna ve Beyaz Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşturulması anlaşmasını imzalayarak Sovyetler Birliği 'ne son verdiler. 21 Aralık 1991 yılında Baltık Devletleri ve Gürcistan hariç, tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri bu anlaşmayı imzaladılar. Davutoğlu, a.g.e, s.324.

²² Davutoğlu, Ahmet, (2001), Stratejik Derinlik. Küre Yay., İstanbul.s.324.

²³ Mehmet,Kocaoğlu.(1996). "Petrolün Kuzay Irak'ın Oluşumunda Oynadığı Rol".Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı,Ankara,ilkbahar 1996 ASAM Yayınları,s.49

egemenlik mücadelelerine sahne olmuş, bu yüzden de dünyanın en istikrarsız bölgeleri içinde ilk sıralarda yer almıştır. XX. yüzyılın başlarında petrolün önem kazanmasıyla birlikte bölge kendi doğal sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol ve egemenlik planları içinde yapay süreçlere yönlendirilmiştir. Bu sebeple, Ortadoğu hâla dünyanın demokratikleşme sorunu yaşayan en önemli bölgesi niteliğini korumaktadır ve güç mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşan boyutlara ulaşmaktadır. ABD eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger 14 Kasım 1974 yılında yaptığı bir konuşmasında petrolü. “Dünyanın en önemli stratejik maddesi” olarak tanımlamıştır. Arap yarımadası. Yemen hariç varlığını sahip olduğu petrol ile sürdürmektedir. Ayrıca Basra Körfezindeki petrol yatakları, bu gün olduğu kadar, gelecekte de dünya ekonomisi için hayatî önem taşımaya devam edecektir. Zaman içerisinde doğal gaz, petrolün yükünü azaltacak bir konuma erişmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan Körfezde bulunan zengin doğal gaz yatakları bölgenin önemini her geçen gün biraz daha artırmaktadır. Ayrıca halen bölgenin zengin petrol kaynaklarına odaklanan çalışına noktalarının, yakın bir gelecekte "su" sorununu da içine alacak şekilde genişlemesi ihtimal içindedir. Böyle bir gelişmenin, özellikle bölgeye ulaşan su kaynaklarının kontrolünü elinde bulunduran ülkemizi yakından ilgilendirecek mahiyette olması, olayların dikkatle izlenmesi ve değerlendirilmesini zarurî kılmaktadır

1.3. BÖLGENİN ETNİK VE SOSYAL YAPISI

1.3.1. Irak'ın Konumu

Körfez ülkeleri arasında bulunan Irak. Suudi Arabistan ve İran'dan sonra 437.072 km² ile bölgede en büyük yüzölçümüne sahiptir. Arap olmayan dünya ile komşu tek Arap körfez devleti Irak, kuzeyde Türkiye, batıda Suriye ve Ürdün, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt ile çevrilidir. Irak'ın Körfez ile ilgisi denize çok kısa olan cephesinden kaynaklanmaktadır. 924 km su alanına sahiptir. Bu görünümü ile tipik bir kara devleti olarak Irak, sınırlı bir stratejik derinliğe sahip olan Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrili olup denize ulaşımı ise yetersizdir.

Körfez'in üç büyüklerinden Irak'ın komşuları olan İran ile 1.458 km, Suudi Arabistan ile 814 km, Suriye ile 605 km, Türkiye ile 331 km, Kuveyt ile

242 km ve Ürdün ile 181 km olmak üzere toplam sınır uzunluğu 3.631 km.dir6. Kuzey ve kuzeydoğuda yüksekliği 4000 metreye ulaşan dağ silsileleri, batıda Suriye ile Nufad Çölü arasında kalan Irak arazisi, Fırat ve Dicle Nehirleri tarafından sulanan kuzeybatı - güneydoğu istikametinde genişçe bir koridor manzarasıdır. Arazi genel olarak kuzeyden güneye, doğudan batıya alçalan, kuzey ve kuzeydoğu kısımları dağlık, batı ve güneybatı bölgeleri çöl, orta ve güney bölgeleri ise içinden geçen Fırat ve Dicle nehirlerinin meydana getirdiği geniş bir çöküntü görünüşündedir. Irak'ta iklim, bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Alüvyon ovalar, çöller ve öteki düzlük alanlarda sıcak ve kurak bir iklim hüküm sürerken, ülkenin daha yüksek olan kuzeydoğu kesiminde, nemli ve daha serin bir iklim görülmektedir.

1.3.2. Irak'ın Genel Nüfusu ve Etnik Dağılımı

Ulus devlet oluşumunda zorluk çeken ülkelerden birisi olan Irak, temelde dört bölgeden oluşmaktadır. Güneyde dinî bir topluluk olan ve aslen nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Şiî Araplar, kuzeyde etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler, bu ikisinin arasında da nüfusta azınlık olan, ancak Saddam Hüseyin rejimi zamanında iktidarı ellerinde bulunduran Sünnî Araplar bulunmaktadır. Arapların büyük bölümü ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşamaktadır. En büyük azınlık olan Kürtler ise, kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık bölgede yaşamaktadırlar. Tahmini olarak ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadırlar. Irak'ın kuruluşundan beri merkezi yönetim ile çatışına içine giren Kürtler kırsal bir hayat yaşamaktadır ve çoğunlukla hayvancılıkla geçinmektedirler.

Irak'ın Ocak 2003 itibarı ile Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre kayıtlı tahmini nüfusu 23.820 milyon kadardır. Irak nüfusunu etnik olarak incelediğimizde, Araplar % 65.7. Kürtler %18.1. Türkmenler % 11.4, Asuriler ve Süryaniler % 2.8, diğer azınlıklar ise % 2 oranına sahiptir. Dinî yapı bakımından ise nüfusun % 97'si Müslüman'dır. Müslüman nüfusun % 55'i Şiî, % 42'si Sünnî'dir. Hristiyan ve diğer dinler ise nüfusun % 3'ünü teşkil etmektedir. Fırat ve Dicle Irmak havzaları nüfus dağılımında belirleyici bir rol oynamakta ve halkın büyük bölümü kentsel bölgelerde yaşamaktadır. Aynı zamanda Irak'ın Başkenti olan Bağdat, 6,5 milyondan fazla nüfusuyla en kalabalık şehirdir. Irak'ta halkın

yaklaşık %30'u ilkel köy koşulları altında yaşamaktadır. Şehir ve kasabalarda yaşayan halkın sosyal yaşantısı, orta veya daha aşağı derecededir.

Irak nüfusunun ana unsurunu teşkil eden Araplar iki dini gruba ayrılmıştır. Şii Araplar on büyük sosyal gruptur. Şiîler. Bağdat ve güneyindeki vilayetlerde yoğun olarak yerleşik durumdadırlar. Şiîleri eski Saddam rejiminin temel taşı olan Sünnî Araplar takip etmektedir. Sünnî Araplar ise Selahaddin. Diyala, Bağdat ve El-Anbar vilayetlerinde yoğun olarak yerleşmişlerdir. Ülkenin birinci etnik unsuru olan Arapları. Kürtler takip etmektedir. Kürtler ise yoğun olarak kuzeydeki Dohuk. Erbil ve Süleymaniye vilayetlerinde yaşamaktadırlar.

Irak'taki üçüncü büyük etnik grup olan Türkmenler IX. ve XX. yüzyıllarda bölgeyi yurt edinmiş, günümüzde Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Osmanlı dönemine kadar sürekli Türk göçleri ile beslenen Irak Türkmenleri, Kürtlerden sonra ikinci büyük azınlık olarak nüfusun yaklaşık yüzde 12'sini teşkil etmektedirler/’0 Türkmenler, Irak'ın kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan; Felafer, Musul, Erbil, Altınköprü, Kerkük, Tuzkhurmatu, Kifri, Karatepe, Hanekin, Mandalı, ve Badrah ile çevrelerini kapsayan bir hat üzerinde yerleşiklerdir. Türkmen nüfusun yoğun olarak bulunduğu başlıca yerleşim birimleri: Kerkük ili basta olmak üzere Tazekhurmatu, Tuzkhurmatu, Kifri, Altınköprü, Hanekin ve Musul'dur. Bu hatta yasayan Türkmenlerin %65'i Türk'tür, Türklerin oranı, Bağdat çevresinde %10 ve güneye inildikçe %5'lere düşmektedir.

Irak halkının yüzde 96'sına yakını Müslüman'dır. Nüfusun yüzde 4'ünü oluşturan Hristiyanlar; Süryani, Keldani ve Nasturi gibi topluluklara ayrılmaktadır. Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 55'i Şiî, yüzde 45 civarı da Sünnî'dir. Sünnîler Şiîlere oranla az olmalarına rağmen ülke yönetimine hâkim olmuşlardır. Iraklı Sünnîler. her zaman Şiîleri, Müslüman toplumun bölünmez bir parçası olarak görmüşlerdir. Şiîlerin çoğunluğu çiftçilikle uğraşmakta, çok az bir kısmı ise ticaret yapmaktadır. Irak Anayasası, devletin dinini İslâm olarak kabul etmekle beraber uygulamada tüm Iraklılara din özgürlüğü tanımaktadır. Şiîlerin mukaddes yerleri. Irak'ta bulunmaktadır. Necef'teki Hz. Ali'nin Türbesi ile Kербela'daki Hz. Hüseyin ve Abbas'ın Türbeleri mukaddes yerlerdir. Abdülkadir Geylani'nin Bağdat'taki türbesi de Sünnîlerce olduğu kadar Şiîlerce de mukaddes

sayılmaktadır. Ayrıca ülkede Hristiyanların bağlı oldukları mezheplere ait kiliseler de mevcuttur²⁴.Çoğunluğu Sünnî olan Türkmenlerin yüzde 23'ü Şîî mezhebine mensuptur. Mezhep ayrımı siyasî hayatta Araplar arasında önemli bir rol oynarken; Türkmenler arasında, hiçbir sürtüşmeye ve ayrılığa yol açmamaktadır. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük Kalesinde topluca yasadıkları için, halk arasında "Kale Gavurları" diye adlandırılan Türkmen Hristiyanların sayıları oldukça azalmıştır. Çoğunluğu bölgeden göç eden bu Hristiyan Türk topluluğu; dinî ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir.

Resmî dilin Arapça olduğu Irak'ta Arapça'nın dışında Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kirmanca lehçesi konuşulur. Türklerin yaşadığı Musul çevresi. Erbil. Kerkük ve Diyala iline bağlı Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalarda ve hatta Bağdat'ın içinde olan birkaç mahallede yaşayan 300.000'e yakın Türk topluluğu ise Türkçe konuşmaktadır²⁵.

1.3.3.Irak'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Ortadoğu'da bulunan Irak, bölgede bulunan ülkelere oranla ciddi miktardaki petrol rezervleri, kayda değer su kaynakları ve tarım olanakları ile devlet olma geçmişi olan ve bu değerleri nüfusu ile birleştirebilen tek Arap ülkesidir. Bölgede zengin petrol yataklarının bulunması, Ortadoğu petrol rezervlerini kuzeyden ve batıdan kontrol etmesi, kuzeyden sıcak denizlere uzanan ilerleme istikametleri üzerinde bulunması, birçok etnik nüfusu üzerinde barındırması ve Ortadoğu'nun merkezinde yer alması bulunduğu konum itibari ile jeostratejik önemini artırmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 400 yıla yakın süre ile hâkimiyeti altında olan Irak. Birinci Dünya Savaşı sonunda, İngiltere tarafından Bağdat, Basra ve Musul eyaletleri üzerinde kilit bir devlet olarak kurulmuştur²⁶. 1930 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte İngiltere'nin bölge üzerindeki hâkimiyeti zayıflamış ve 1971 de Ortadoğu dan tamamen çekilmesiyle birlikte bölge üzerinde emelleri olan ABD daha etkili olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası

²⁴ Macit Çobanoğlu, (1994). Türkiye-Irak ilişkilerinin Dünü Bugünü Yarını, HAK.yay., İstanbul,

²⁵ Küçükkaragöz, a.g.c, s.20.

²⁶Ümit,Özdağ-Sedat,Laçiner-Serhat,Erkmen,(2003).Irak,Krizi(2002-2003),ASAM yay.Ankara,s.23

Ortadoğu'da etkisini artıran ABD'nin Irak'a stratejik konumu itibari ile ilgisi artmıştır. Son dönemdeki Irak tarihi. ABD'nin bölgeye uyguladığı politikalar yoluyla şekillenmiştir²⁷.

Irak. Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması sebebiyle stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Bu ülke. Güney Batı Asya'nın merkezindedir. Arap dünyasının İran ve Türkiye'ye karşı sınırını oluşturan Irak. Fırat ile Dicle havzalarını kontrol altında tutmakta ve Basra Körfezinin önemli petrol kaynaklarını bünyesinde bulundurmaktadır. Bu nedenlerden dolayı Irak. Ortadoğu'daki güç dengeleri açısından anahtar ülke konumundadır. Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Körfez bölgesindeki üç ülkeden biri olan Irak, bu nedenle de büyük önem taşımaktadır. Dünyada Sanayi Devrimi ile birlikte ABD ve İngiltere olmak üzere sanayileşmiş batılı devletlerin bölge ile ilgili politikalarının temelini petrol oluşturmaktadır. Özellikle dünya petrol rezervlerinin %11'nin Irak'ta olması bu toprakların önemini daha da artırmaktadır.

Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz gelirlerinin tahmini rezervleri üzerinden bir hesap yapıldığı takdirde 8 trilyon dolara yakın bir gelir ortaya çıkmaktadır. Bu gelirin en önemli unsurlardan biri. Irak petrol sahalarında görülen çok yüksek verimdir. Ortalama olarak bir Irak petrol kuyusu günde 13.700 varil petrol üretirken. ABD'de bu ortalama 17 varildir. Diğer taraftan bu geliri sağlayan bir diğer unsur da, Irak'ta petrol üretim maliyetinin dünyadaki diğer petrol üreten ülkelere nazaran düşük olmasıdır. Ayrıca Irak, ürettiği petrolü dış pazarlara ulaştıran Trablusgarp,,Hayta,Sayda,Baniyas ve İskenderun'a bağlantısı olan, Petrol Boru hatları vasıtası ile kolaylıkla batıya ulaştırılabilecek bir konuma sahiptir.

Irak; Kürt, Asurlu Hristiyan, Türkmen, Yahudi, Sünnî ve Şîi Araplar gibi birbirinden çok farklı toplulukları barındıran Musul. Bağdat ve Basra eyaletlerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Irak'ın 1930 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra Irak ta başa geçen liderler farklı rejimler uygulayarak bu heterojen yapıyı birleştirmeye ve istikrarlı bir devlet yapısı kurmaya çalıştılar²⁸.

Irak sınırları içindeki arazinin oldukça farklı özellikler göstermesi sebebiyle

²⁷ Kayar, a.g.e., s.98.

²⁸ Ümit,Özdağ-Sedat Laçiner-Serhat Erkmen,(2003).Irak Krizi(2002-2003),ASAM yay.Ankara,s.23

²⁸ Kayar, s.101

ülkede aşırı ayrışmalar sıklıkla görülmüştür. Topraklarındaki bu farklılık içerisinde Irak coğrafyasının birleştirici özelliği. Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu ikiz nehir sistemi olmuştur²⁹. Irak. İran'dan Zagros Dağları ve Türkiye ile yüksek dağ sıraları ile ayrılırken güney ve batı komşuları olan Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt ile aralarında keskin Fiziki özellikler yoktur. Irak'ın bu siyasî sınırları doğal şekillere uyum göstermemektedir. Irak'ın sınırları etnik ve kültürel farklılıklara da uygun değildir. Irak'taki farklı etnik yapı nedeniyle, özellikle kuzeyde Kürtler, merkezde Sünnî Araplar ve güneyde Şîî Araplar arasında parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. 15u durum Ortadoğu'nun stratejik dengesini değiştirecek bir oluşum demektir. Özellikle Irak topraklarında emelleri olan dış güçlerin bu oluşumu kullanarak Irak'ın yapısını bozabilmeleri söz konusudur. Bu yüzden Irak'ın toprak ve demografik bütünlüğünü koruması, tüm bölge ülkeleri, özellikle Türkiye için büyük önem arz etmektedir³⁰.

1.4.Bölgenin Kısa Tarihçesi

1.4.1. Irak'ın Türk Hakimiyetine Girmesi

Eski dönem coğrafyacılarının Mezopotamya diye adlandırdıkları geniş ve büyük bir coğrafyanın parçası olan bölgenin, “Batısındaki topraklara Irakü-l Arab ve bugünkü İran'ın bir kısmını da kapsayan doğu kesimine Irakü'l-Acem ” ³¹ ismi verilmiştir. VII. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte Irak olarak anılmaya başlanan bölge. Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması münasebetiyle İslâm dünyasında da önemli bir yer işgal etmiştir³².

Sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Büveyhoğulları'nın hâkimiyetinde kalan Irak, 1055 yılında Selçuklu Türklerinin hükümdarı Tuğrul Bey tarafından Bağdat'ın ele geçirilmesiyle Türk hâkimiyetine girmişti. Bölgedeki ilk Türk yerleşimi, 676 yılında Emevilerin Basra'ya yaklaşık 2 bin kişilik bir Türk grubunu getirmesiyle başlamıştır³³. 1040 yılındaki Dandanakan zaferinden sonra Irak'a doğru gelmeye başlayan Oğuz Türklerine bağlı boyların sayılarının her geçen gün

²⁹ Özdağ,Laçiner-Erkmen,a.g.e.s.102

³⁰ Özdağ,Laçiner-Erkmen,a.g.e.s.107

³¹ Özdağ-Laçiner-Erkmen, a.g.e., s.

³² Mesut Aydın, (2001). Türkiye ve Irak Hududu Meselesi, Ankara , s.2.

³³ Meşkure Y. Börklü, (2000) “Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri”. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz , S. 15, s.34.

artması ve 1055 yılında Tuğrul Bey tarafından Bağdat'ı fethiyle bölgede yaklaşık 9 asır sürecek Türk egemenliği başlamıştır. Büyük Selçuklulardan sonra Irak Selçukluları, Karakoyunlular ve Osmanlılar bölgede Türk hâkimiyetini sürdürmüşlerdir. Yavuz Sultan Selim Kuzey Irak'ı. Kanuni Sultan Süleyman'ın da 1534'te Bağdat'ı almasıyla Irak. Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti haline gelmiştir. Osmanlılar ülkeyi Bağdat, Basra, Musul, Şehrizer ve El-Aksa biçiminde 5 ayrı eyalete ayırmışlardır³⁴. İngilizlerin I. Dünya Savaşı'ndaki işgaline kadarda Türk egemenliği devam etmiştir.

1.4.2. İngiltere'nin Bölgeyi Keşfi

İngiliz dış politikasının ana amacı, Britanya İmparatorluğu'nun güvenliğini korumak ve refahını devam ettirmek, üzerinde güneş batmayan ülke konumunu devam ettirmek olmuştur. Ayrıca İngiltere, Hindistan'a olabilecek bir dış saldırıya karşı açılan tüm ulaşım yollarını kara ya da deniz denetimi altında tutmayı amaçlamıştır.

İngiltere'nin çıkarları açısından kilit konum Osmanlı ülkesi idi. Haliyle coğrafi açıdan Boğazlar ve Anadolu, Avrupa'nın Asya'ya açılan bir köprüsü durumunda olduğuna göre, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin iyi olması ve Osmanlıya yapılacak herhangi bir saldırıda Türkmenlerden taraf olmak zorundaydı³⁵.

İngiltere aynı politikasını Ortadoğu'da da başarıyla uygulamıştır. Araplar ile Türkmenlerin arasını açmak için milliyetçilik siyasetini de uygulamak suretiyle bölgede güç sahibi olmaya başlamıştır. İngiltere, Bu maksatla ve Almanya ile olan rekabeti sonucu 1901'de İran'dan petrol imtiyazını elde etmiş³⁶. bununla Hindistan'ı işgal etmelerinin doğal bir sonucu olarak Orta Doğuyla bağlantılarını ve Hindistan'a olabilecek bir dış saldırıya karşı açılan tüm ulaşım yollarını kara ya da deniz denetimi altında tutmayı amaçlamıştır.

İngiltere, kendisi için en önemli sömürge kaynağı olan Hindistan'ı güvenlik içinde elde tutabilmek için bir Orta Doğu projesi geliştirmiştir. Irak, bu projenin bel kemiğini oluşturmaktadır. Akdeniz'den Hindistan'a giden bölgenin

³⁴ Hulki Cevizoğlu, (2003). *Amerika'nın Körfez Savaşı*, Ankara, s.234.

³⁵ M.kemal Öke, (1982). *Şark Meselesi ve II. Abdülhamil'in Garp Politikaları (1876-1909)*, İstanbul, s.251.

³⁶ M.kemal Öke,a.g.e.s.251.

tam ortasında bulunan ve Hasra Körfezi'nden Kızıldeniz'e. tüm deniz ve kara yollarını kontrol eden bir coğrafyaya sahip olan Irak'ı kontrol altına almaya çalışmış, bu doğrultuda, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Kıbrıs'ı 1878 ve Mısır'ı 1882 yıllarında ele geçirmiştir. Bu sırada bölgenin zenginliklerinin fark edilmesiyle beraber Hindistan yolu üzerinde bulunan Basra Körfezi'ne de el atmış buradaki Fao Adası'nı işgal ederek körfezi kontrolü altına almaya başlamıştır.

İngiltere'nin I.Dünya Savaşı'na girmesinin en önemli nedenlerinden birinin Almanların, Berlin-Bağdat demiryolu inşasıyla Basra Körfezine doğru yaklaşması ve İngiliz İmparatorluğu'nun Hindistan yolunun tehlikeye düşebilmesi ve aynı zamanda Musul petrollerinin elden kaçırılması düşüncesi olmuştur³⁷.

İngilizler, Musul'a göz koydukları andan itibaren Kuzey Irak bölgesinde Kürtçülük hareketlerini desteklemeye başlamışlar, isyanlar çıkartmışlardır. Sebebi Kürtleri sevmelerinden değil, Türkiye'ye karşı kışkırtıcı bir üs olarak kullanmak istemelerinden olmuştur.

1.4.2.1. Petrolün Bulunması ve Irak'ın İngiltere Tarafından İşgali

1871 yılında Alınanların. Musul'da zengin petrol yataklarını bulmasıyla, zamanın büyük devletlerinin gözü bu bölgeye çevrilmiş. İngiltere ve Almanya'nın petrole dayalı çıkar savaşları Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde etkileyerek. Birinci Dünya Savaşı sonunda bölgenin tamamının elden çıkmasına sebep olmuştur. Sultan II. Abdülhamit döneminde yeniden ön plana çıkan Musul bölgesi, zengin petrol kaynaklarından dolayı, XX. yüzyılın başlarında büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. I. Dünya Savaşın çıkmasıyla İngilizler, bölgeyi tamamen ele geçirme planlarını uygulamak için uygun şartları elde etmiştir. 30 Haziran 1915 tarihinde İngiliz Hükümetine verilen bir raporda; "Osmanlı Devleti'nin parçalanmamasının, İngiliz çıkarları açısından daha uygun olacağı belirtiliyor, ama eğer parçalanacaksa, paylaşımın savaş öncesinde belirlenen etkinlik alanları dikkate alınarak yapılması öneriliyordu. Buna göre, İngiliz etkinlik alanı Şam in güneyinden başlayıp Zor-Zaho-Revandiz üzerinden İran sınırına ulaşacak hattın güneyini içine almalıydı. Bu sınır belirlenirken İngiltere'nin Hindistan yolunun

³⁷ Kemal Melek, (1983). *İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926)*, İstanbul, s. 13.

güvenliğiyle ilgili stratejik çıkarları, savaş öncesinde kurduğu ticari ilişkileri ve petrol kaynaklarıyla bağlantılı ekonomik çıkarları ve Arap nüfusun denetlenmesiyle bağlantılı siyasi çıkarları ele alınmıştı. Rapora göre paylaşım gerçekleşirse Mezopotamya mutlaka İngiltere'nin olmalıydı³⁸.

İngilizler Mezopotamya'yı ele geçirmek için savaş başlar başlamaz Basra'yı işgal edip kuzeye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Bölgenin yerli halkının İngilizlere yardım etmesi, Osmanlıların İngilizlere karşı işini zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti aldığı tedbirlerle karşı taarruza geçmiş, 22 Kasım 1915'te İngiliz ordusu yenilmiş, komutanları esir alınmıştır. Mağlubiyeti sindiremeyen İngilizler, Arapların da desteğini alarak, 1917'de yaptıkları büyük bir taarruzla Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. Ancak daha önce İngilizler, 16 Mayıs 1916'da Fransa ile imzaladıkları ve savaş sonunda bölgenin taksimini içeren Skyes-Pikot Antlaşması'nda Musul'u Fransa'ya bırakmışlardır. İngiltere "Savaş sonunda Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından alınacağını düşünüyordu, Mezopotamya'dan dolayı Ruslarla komşu olmak istemiyordu. Bu nedenle arada tampon vazifesi yapacak güçlü bir devlete ihtiyaç vardı ve bu devlette Fransa idi. Bu durumda Musul Vilayeti Fransızlara terk edilecekti, tabii bir şartla, vilayetteki petrol yatakları üzerindeki İngiliz hakları korunacaktı³⁹.

Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra Irak Cephesinde önemli bir gelişme olmamıştır. Ancak savaşı kazanan ve ateşkes antlaşması için masaya oturan İngilizler. Kuşlarında savaştan çekilmesi ve komşu olma ihtimalinin ortadan kalkması üzerine, 28 Ekim 1918'de birliklerine Musul istikametinde ilerleme emri vermişlerdir. Böylelikle Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerinden müteşekkil Irak'ta Osmanlı idaresi son bulmuş ve İngiliz manda yönetimi başlamıştır.

1.4.2.2. Irak Krallığının Kuruluşu

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük çoğunluğu elinden alınmaktadır. Sevr Antlaşması'nın, Ankara'da yeni kurulan TBMM hükümeti tanımadığı gibi, aynı zamanda Anadolu halkını kendisi ile işbirliğine çağırmıştır. Anadolu'da zaten başlamış olan hareketlenmeler kısa sürede sonuç vererek Millî Mücadeleye dönmüştür. TBMM ve onun Hükümeti, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin

³⁸ Şerif Kaymaz, (2003). Musul Sorunu, İstanbul, s. 49

³⁹ Şerif Kaymaz, (2003). Musul Sorunu, İstanbul, s. 49

kapatılmadan önce kabul ettiği “Misak-ı Millî”⁴⁰’yi devletin resmî ve millî siyaseti olarak halkın önüne koymuştur. Misak-ı Millî sınırları içerisinde kalan Musul halkı, bu çağrılardan da etkilenererek 1920 yılında işgalci İngilizlere karşı ayaklanmışlardır. Sevr’e göre Musul yeni kurulacak Irak devletine bırakılmıştır. Önceleri neredeyse tüm Irak’ta başlayan direnişi bastırmakta zorlanan İngilizler, çareyi yönetimi Araplara bırakmakta bulmuşlardır. 11 Ekim 1920’de ilk Irak Hükümeti İngilizler tarafından Bağdat’ta kurulmuş, düzenin sağlanması ve ayaklanmaların kontrol altına alınması üzerine, göstermelikte olsa bir halk oylamasıyla, ülkeye getirttikleri Mekke Şerifi Hüseyin’in oğlu Faysalı Irak Kralı ilan ederek, 23 Ağustos 1921 ’de Irak Krallığı’nı bir manda yönetimi altında kurmuşlardır. Yeni devletin temel politikası 1920’de İngilizlere karşı başlatılan direnişin öncüleri olan Şiîler ve Kürklerin ezilmesi, sindirilmesi ve yönetim dışında bırakılması olmuştur⁴¹.

Irak’ta ilk kurucu meclis 27 Mart 1924 tarihinde ilk toplantısını yapmış, ilk toplantısında Irak-İngiltere Manda Antlaşmasını onaylamıştır. Kurucu meclis, İngilizlerinde yardımıyla hazırlanan ilk anayasayı 10 Temmuz 1924’te kabul etmiş, 21 Mart 1925’te Kral Faysalın da onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir. Irak’ın ilk anayasasında Türkmenler ya da diğer etnik gruplarla ilgili hiçbir hüküm bulunmamaktaydı⁴².

Irak Krallığının kuruluşundan sonra da Musul ile ilgili konular çözümsüz kalmıştır. Lozan’dan sonra, 19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihleri arasında yapılan Haliç Konferansı’nda da bir sonuca varılamamış, bütün görüşmeler sonunda meselenin halledilmesi mümkün olmadığından mesele Milletler Cemiyetine havale edilmiş ancak, 24 Temmuz 1923 yılında Milletler Cemiyetinin kararı ile Irak İngiltere’nin mandasına verilmesiyle Türkiye istediğini alamamıştır⁴³. 5 Haziran 1926’da Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Irak sınırı kesin olarak belirlenmiştir. Milletler Cemiyeti’nin Hudutlar

⁴⁰ Misak-ı Millî ya da Millî Misak (Günümüz Türkçesi ile Millî Yemin ya da Ulusal Ant), Türk Kurtuluş Savaşı’nın siyasî manifestosu olan altı maddelik bildirinin adıdır. İstanbul’da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920’de oybirliği ile kabul edilmiş ve 17 Şubat’ta kamuoyuna açıklanmıştır. Bildiri, Birinci Dünya Savaşı’nı sona erdirecek olan barış antlaşmasında Türkiye’nin kabul ettiği asgari barış şartlarını içerir. Komisyon, (2011)Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve /Türkçülük, Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü, Ankara s.37.

⁴¹ Turan Silileli, (2005) *1958’den Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri*, Süleyman Demirel Ün. (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, s.5-6.

⁴² Silileli, a.g.e.s, 5-6

⁴³ Karadağ, a.g.e., s.240.

Komisyonu fevkalâde bir şekilde çalışma ile Türkiye- Irak hududunu tespit etmiştir. Gerek Türkiye'nin gerek Irak'ın mümessilleri komisyonda hazır bulunmuş, buna rağmen son söz bu heyetlerin olmamış, Milletler Cemiyeti'ne tamamen hâkim olan İngiltere, burada da Türkiye'ye cephe olarak, hudutlar ve petrol sahaları Türkiye hudutları dışında bırakılmasını sağlamıştır. Böylece yeni kurulmuş olan Türkiye Devleti de bu hudutları kabule mecbur bırakılmıştır⁴⁴. Musul Vilayeti, İngilizlerin istediği şekilde Irak devletine bırakılmıştır. 1932 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Irak Krallığı, 1958 yılında General Abdülkerim Kasım⁴⁵,ın yaptığı askerî darbe ile son bularak, Irak Demokratik Halk Cumhuriyeti adını almıştır⁴⁶

1.5.BAAS REJİMİ

1.5.1.Baas Partisinin İdeolojisi ve Baas Partisinin Arap Dünyasına Etkisi

Suriyeli Ortodoks Mişel Eflak⁴⁷ ile Sünnî Müslüman Selahattin Bitar⁴⁸ tarafından geliştirilen ideolojisiyle, "Arap ulusunun Rönesansını gerçekleştirmeyi amaç edinen⁴⁹ BAAS'çılar⁵⁰, Fansızlar Suriye'yi terk edene kadar siyasî bir varlık

⁴⁴ Karadağ, a.g.e., s.276-278

⁴⁵ Abdülkerim Kasım, (d. 1914, Bağdat - ö. 9 Şubat 1963, Bağdat) 1958 Irak Devrimi'nden sonra çağdaş Irak Cumhuriyetinin ilk Başbakanı. 1957'de ordu içinde örgütlenmiş, krallığın tutucu ve batı yanlısı politikalarına muhalif gruplarının başına geçti. Kasım ve arkadaşları 14 Temmuz 1958'de hükümetçe planlanmış bir askeri harekattan yararlanarak başkent Bağdat'ı ele geçirdiler. Kasım yeni cumhuriyetin ilk başbakanı oldu. Sinan Marufoğlu, (2002) Irak Türkleri, Türkler Ansiklopedisi, c.20, Balkan Ciltvi, Ankara, s.607-610

⁴⁶ Sillesi, a.g.e.s, 5-6

⁴⁷ Ahmed Mişel Eflak (1910, Şam-23 Haziran 1989, Paris, Fransa), Arap milliyetçi hareketinde önemli rol oynayan Suriyeli siyaset adamı. BAAS hareketinin üç kurucusundan biridir.

⁴⁸ Bitar (Selahattin EL-), Suriyeli siyaset adamı (Şam 1912-Paris 1980). Michel Eflak ile birlikte 1940'lara doğru Şam'da, Arap Diriliş Partisi'ni kurdu; bu parti daha sonra Arap Sosyalist partisi ile birleşerek BAAS'ı oluşturdu. Şişekli'nin hükümet darbesinden (1949) sonra Lübnan'a, ardından da İtalya'ya sığındı (1952-1954). 1954'te milletvekili seçildi, Suriye dışişleri bakanı (1956-1958), daha sonra da Birleşik Arap Emirlikleri federasyonu kültür ve ulusal yönlendirme bakanı (1958-1959) oldu. Nasır ile çatışınca istifa etti (Aralık 1959) ve yeniden panarapçılığın savunuculuğunu üstlendi. Mart 1963 ile Şubat 1966 arasında dört kez Suriye Cumhuriyeti başbakanı oldu. 23 Şubat 1966 darbesiyle devrilen ve hapsedilen Bitar, Lübnan'a sığındı ve BAAS'tan çıkarıldı (Ekim 1966). Paris'e yerleşti ve Temmuz 1980'de öldürüldü. Sinan Marufoğlu, (2002) Irak Türkleri, Türkler Ansiklopedisi, c.20. Balkan Ciltvi. Ankara, s.607-610.

⁴⁹ Doğan Şentürk, (2003), Saddam in BAAS'ı, İst. s.49.

⁵⁰ BAAS: Arapça, diriliş anlamına gelmektedir. 1940'lı yıllarda Şam'da, savaş altında kurulan bir parti, amacı, tüm Arapları birleştirmektir. Zaten Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak ile Sünnî Müslüman Selahattin el-Bitar tarafından kurulmuştur. İlk kongresini 1947 yılında yapmış ve 1953 yılında Ekrem el Havrani'nin 'Arap Sosyalist Partisi' ile birleşerek 'Arap Sosyalist BAAS Partisi' adını almıştır. Parti, tüm Arap dünyasını önce özgürlüğe sonra da sosyalizme ulaştırmak hedefini

oluşturamadan.Fransızlara karşı kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. 1947 yılında Şam'da ilk kongrelerini yapan BAAS'çılar diğer partilerin aksine, iktidar mücadelesinden çok kendi dünya görüşlerini yaymak ve Arap dünyasına kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Çünkü BAAS'ın ana ilkesi "Arap Birliği" olup "BAAS ideolojisi sosyalist bir sistem eşliğinde,laik ve birleşik bir Arap toplumu istemekteydi"⁵¹ Mişel Eflak'ın kurduğu Arap Diriliş Partisi ile Arap Sosyalist Partisinin 1953 yılında birleşmesi ile partinin adı Arap BAAS (Diriliş) Sosyalist Partisi olarak değiştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmuş, Tek Arap devleti fikrini reddederek. Irak sınırları içindeki Arap olmayan Kürtler ve Türkmenler gibi toplulukları da kucaklamak isteyen Eflak, Irak'taki ilk örgütlenmesini 1951 yılında yapmış kısa sürede hızla taraftar toplamıştır⁵². Mişel Eflak'ın hazırlamış olduğu BAAS Partisi kuruluş metni yada diğer ismiyle BAAS anayasası, büyük üretim araçlarının millileştirilmesi, toprak, taşınmaz mal ve sanayi mülkiyetinin sınırlandırılmasını ve böylelikle toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasını öngörmektedir. 1950'li yıllarda Ortadoğu'nun siyasi yapısında çok önemli rol oynayan BAAS Partisi, Suriye'nin radikalleşmesinde, Irak'ta monarşinin yıkılması ve dolayısıyla Bağdat Paktının işlerliğini kaybetmesinde. Suriye'nin Mısır ile birleşmesi ile "Birleşik Arap Cumhuriyeti "nin kurulmasında başrolde yer almıştı.

1963'te Suriye'de iktidarı ele geçiren BAAS, "milliyetçi" ve "ilerici" diye anılan iki gruba bölünmüş ve 1970'te Hafız Esad⁹²'ın başa geçmesiyle iki grup arasındaki çekişmeyi milliyetçiler kazanmış oldu. Irak'ta Şubat 1963'te kısa bir süre için iktidara gelen BAAS'çılar, Cumhurbaşkanı Abdülselem Arif'in yönetimi tamamen ele geçirmesiyle muhalefete düşmüşlerdir. Mücadelelerini sürdüren BAAS'çılar, 1968'de yeniden iktidarı ele geçirmişlerdir. "Irak ve Suriye'deki BAAS Partileri arasındaki antlaşmazlık iki ülkenin siyasi birliğine engel oldu ve daha sonra iki ülke birbirine karşı pek dostça olmayan siyaset yürütmeye başladılar."

gütmektedir. Sinan Marufoğlu, (2002) Irak Türkleri, Türkler Ansiklopedisi, c.20, Balkan Ciltevi, Ankara, s.607-610.

⁵¹ ŞENTÜRK, Doğan, (2003), *Saddam in BAAS'ı*, İstanbul.s.4

⁵² Cevizoğlu,a.g.e,s37

1.5.2. Irak'ta Baas'çı Dönemler

1963 yılındaki kısa süreli iktidar döneminden sonra. 17 Temmuz 1968'de BAAS Partisinin sol kanadı Tümgeneral Ahmet Haşan el Bekir⁵³ öncülüğünde yönetimi ele geçirerek devrimi gerçekleştirdi⁵⁴. BAAS partisi akımının diğer Arap devletlerine de yayılması emperyalist devletlerin Orta Doğu politikalarını tehdit ediyordu. Hemen hemen her alanda köklü değişiklikler yapan Irak Devrim Konseyi, bu gelişim ve ilerleme gücünü BAAS ideolojisinden alıyordu. BAAS Partisinin ortaya çıkmasının temelinde Arap topraklarının emperyalizm tarafından sömürülmesi yatmaktadır. Milliyetçi bir özellik taşıyan Irak BAAS'çılığının lider kadrosundan Saddam Hüseyin, 1975'te Devrim Konseyi Başkanı iken; "...Uluslararası düzeyde, emperyalizme karşı güdülen politikanın pekiştirilmesinde öncü rol oynamak istiyoruz. Böyle istiyoruz ve tarafsız bir ülke olarak bunu istiyoruz. Bu tarafsızlık onu sömürenler arasında bir tarafsızlık değil, hak kuvvetlerinin haksızlık kuvvetlerine karşı benimsediği bir taraflılıktır. Doğru olanın yanında doğru olmayana karşı bir taraflılıktır..."⁵⁵ sözleriyle, emperyalizme karşı olduklarını ifade etmekteydi.

BAAS rejimiyle birlikte Irak bölgenin en güçlü ülkelerinden birisi olmuş, bu güçlenme sonucu Arap Birliği projesinde Mısır'ın yerini Irak'ın alması gündeme gelmiştir. Aynı zamanda İsrail'in güvenliği de, gittikçe güçlenen Irak nedeniyle tehlikeye girmiştir. Zira Arap Birliği bölgede çıkarları söz konusu olan emperyalistlerin en büyük korkusudur. 1961 yılında Irak'tan çekilen İngiltere, aslında Irak'a bağlı olan Kuveyt'e bağımsızlığını vererek bölgeden ayrılmıştır.

Böylece dünyanın en önemli petrol ülkelerinden biri olan Irak, adeta limansız bir kara devleti haline getirildi. Irak'ın Devlet Başkam Saddam

⁵³ Ahmet Haşan el-Bekir 1968 - 1979 arasında Irak devlet başkanı. Altı yıl ilköğretim öğretmeni yaptıktan sonra 1938'de Irak Askeri Akademisi'ne girdi. Baas Sosyalist Partisi üyesi olarak giriştiği devrimci etkinliklerden dolayı 1959'da ordudan emekliye sevk edildi. Baas'ın 1963 Darbesi'ni izleyen 10 ay süresince başbakanlık görevinde bulundu. 17 Temmuz 1968 Darbesi'yle Başkan Abdurrahman Arifin yerine geçti. Baas önderi Saddam Hüseyin'le uyum içinde ülkeyi yönetti.

⁵⁴ Suphi Saatçi, (2003). Irak Türkmen/eri, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 234.

⁵⁵ Recep Çakır, (2009). Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları, Ufuk Üniv. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, s. 16.

Hüseyin'in düşüncesiyle 1990'da Kuveyt'e müdahalesi çok tartışıldı. Belki de bu olay sebebiyle tartışılması gereken, Kuveyt'in bizzat emperyalizmin eliyle Irak'ı bölmek için yaratılmış suni bir devlet olduğudur⁵⁶.

Irak'taki Saddam rejimine yönelen eleştiri aynı zamanda Orta Doğu'daki bütün BAAS rejimlerine yönelik bir düşmanlık olarak ortaya çıkmaktadır. BAAS rejimleri demokrasi karşıtı, baskıcı bir tek parti diktatörlüğü olarak tarif edilirken, bu rejimlerin idaresi altında bulunan halkların da yoksulluk ve sefalet içinde yaşadıkları propagandası yürütölmekteydi. Gerçi bu gerekçe çok da yanlış sayılamaz. Çünkü Arap ölkelerinde siyasal partiler, başlıca iki akımı temsil etmektedir. Bunlardan ilki Pan-Arap ulusçuluk ve İkincisi de dini köktenciliktir. Her iki akımın da özünde demokratikliği içerdiğini söylemek mümkün değildir. Bu durumun, Arap rejimlerini iç politikada baskıcı, dış politikada saldırgan ve genişlemeci olmaya yönelttiği ileri sürölmektedir.

İran'a yönelik toprak talepleri yüzünden, 1975'e değin Irak Kürtlerini denetim altına almakta güçlük çekti. Ekonomik alanda, eski yönetimin beş yıllık kalkınma planını başlangıçta ihtiyatlı bir tutumla sürdürdü. Ama petrol gelirlerinin artması üzerine sanayide büyüme politikasına yöneldi. 1976'da geçirdiği kalp krizinden sonra, birçok yönetsel sorumluluğu Baas önderi Saddam Hüseyin'e devretti.

1.5.3. Saddam Hüseyin Dönemi

Çekirdekten yetişme bir BAAS'cı olan Saddam Hüseyin, öğrenciliği sırasında BAAS partisine katılmış. 1961 'deki darbe girişiminde aktif eylemci olarak görev yapmıştı. Parti içinde hızla yükselen Saddam Hüseyin. 1968 yılında ikinci kez ele geçirdikleri iktidar döneminde Devlet Başkanı yardımcılığına getirilmişti. Diğer Irak devlet başkanları gibi Sünnî bir Müslüman olan Saddam Hüseyin'i diğer devlet adamlarından ayıran temel özellik, hem kendisi hem de ülkesi, hatta Araplar için büyük hayallerinin olması, bunu gerçekleştirmek için de her yolu mubah kabul etmesidir.

İsrail gizli servisi MOSSAD'ın Saddam Hüseyin hakkındaki kişilik çözümlemesi şöyledir: "I.O. 5H7 yılında Kudüs 'ü yerle bir eden Babil Hükümdarı

⁵⁶ Recep Çakır,a.g.t. s. 17.

Nabukednezar'a benzemek için çok çaba harcamıştır. Saddam kesinlikle deli değildir. O amacına ulaşmak için her yolu mubah gören ve Ortadoğu'yu aynen Nabukadnezar gibi baskısı altına almayı hedefleyen, çok kurnaz ve soğukkanlı bir adamdır, insan yaşamının onun gözündeki hiçbir değeri yoktur. Ortadoğu'nun karmaşık siyasetinde yumruk kuralını uyguluyor. Uygun hissettiği her şeyi ve atacağı her adımın hesabını önceden yapar. Zalim, ancak akıllı bir pragmatisttir”⁵⁷.

24 yıllık devlet başkanlığı döneminde sürekli olarak içişlerini düzene sokmaya çalışan ve her zaman kanlı çözümleri tercih eden Saddam Hüseyin, dış ilişkilerinde de aynı metodu izlemiştir. 7 yıl süren İran savaşı sırasında ülkesinin neredeyse bütün öz kaynaklarını tüketen ve bu savaşın ardından bu defada Kuveyt'i işgal ve ilhak eden Saddam Hüseyin, tüm dünyaya da kafa tutmaktan geri kalmamıştır. Sürekli silahlanan, güçlü bir ordu kurmaya çalışan, kimyasal silahlarını kendi halkı üzerinde bile kullanmaktan kaçınmayarak, Ortadoğu'nun lideri olmaya çalışan Saddam, doğal olarak çevre ülkeler tarafından da istenmiyordu. Kuveyt'in işgali bu iş için iyi bir fırsat olmasına rağmen, 1990 Körfez Savaşı sonunda iktidarda kalmayı başarmıştı. 2003 yılına kadar yönetimini devam ettiren Saddam Hüseyin, içeriden yıkılamayınca. meşruluğu hala daha tartışılan ve ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Irak'ın işgali neticesinde önce kaçarak saklanmış, daha sonrada ABD'li askerlerce yakalanarak hapsedilmiştir. Yıllarca mücadelesini verdiğini iddia ettiği güçlü Irak'tan geriye işgal altında, her an parçalanmaya hazır, iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bir ülke kalmıştır.⁵⁸

⁵⁷ Cevizoğlu, a.g.e, s.34.

⁵⁸ Sillei,a.g.e.s,11

İKİNCİ BÖLÜM

2.BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI ÖNCESİ BÖLGEDEKİ

KONJONKTÜREL DURUM

2.1. Saddam Hüseyin Döneminde Irak ve Türkiye

1958'de monarşiyi deviren darbe, Irak'ı bir siyasal ve toplumsal istikrarsızlık dönemine sokmuştur. 1968'de gerçekleşen darbe on yıl içinde üçüncüydü ülkeyi sık,sık etkileyen siyasal çalkantılar dizisinin bir yenisi olarak görünmüştür. Ancak 1968 darbesinin iktidara getirdiği grup, otuz beş yıl devam edecek istikrarlı bir rejim kurmuştur. Rejimin karakterini şekillendirip politikalarını belirleyen Saddam Hüseyin'dir.

Suriye'nin Hafız Esad'ı gibi Saddam Hüseyin. BAAS Partisi'ni ülkesinin başkanlığına basamak olarak kullanan mütevazı, köy kökenli bir insandır. Hafız Esad'dan farkı Sünnî Arap olmasıdır ve Sünniler azınlık olmalarına rağmen Osmanlı zamanından günümüze değin bölgenin merkezi yönetimine hâkim olmuşlardır. Saddam Hüseyin 1937'de Dicle kıyısında orta düzey bir idari kasaba olan Tikrit'te, topraksız bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası o doğmadan ölmüştü ve küçük Hüseyin'i 1941 'de İngilizlere karşı Raşid Ali isyanına katılan ve Raşid Ali Geylani (1892-1965),üç kez başbakanlık yapmış Iraklı milliyetçi siyasetçi. Bağdat'ın ünlü ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1924'te, Yasin Haşimi'nin hükümetine adalet bakanı olarak atanmasıyla siyasi kariyeri başlamış oldu; İngilizlerin örtülü bir manda rejimi kurdukları Irak'ın içişlerine müdahale etmelerine Haşimi'yle birlikte şiddetle karşı çıkıyordu. 1930'da, Nuri Said başkanlığında oluşturulan yeni hükümetin İngilizlerle imzaladığı yeni ittifak antlaşmasına karşı çıktı. Memen sonra milliyetçi hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak Ulusal Kardeşlik Partisi'ni

kurdu. 1933'te, Kral Faysal bağımsızlık sonrasında bölünmüş siyasal çevreleri birleştirmek amacıyla muhalefet önderlerinden Raşid Ali Geylani'yi başbakanlığa getirdi. 1933'te Musul'daki Asurilerin ayaklanmasını sert biçimde bastıran Raşid Ali Geylani hükümeti çok geçmeden yerini daha ılımlı bir isyan bastırılınca hapse atılan amcası büyütmüştür. Saddam Hüseyin'in amcasının İngilizlere ve İngiltere destekli monarşiye olan düşmanlığından etkilenmiş olduğu söylenmektedir.

Saddam Hüseyin on seki/, yaşına kadar 1 ikrit'te okumuş, ondan sonra liseye başlamak üzere Bağdat'a gitmiştir. Öğrenimi siyasal faaliyetlere katılması yüzünden kesintiye uğramıştır. Monarşiye karşı artan protesto hareketleri dalgasına katılmış ve 1957 yılında BAAS Partisi'ne girmiştir. 1959'da Irak Cumhurbaşkanı Abdülkerim Kasım'ı öldürmeye yönelik başarısız bir suikast girişime katılmıştır. Suikast girişiminden sonra Saddam Hüseyin ülkeden kaçmayı başarmıştır. Kahire'ye yerleşmiş ve orada yirmi dört yaşında lise öğrenimini tamamlamıştır. BAAS Partisi % 3'te Bağdat'ta kontrolü ele geçirince Saddam Hüseyin Irak'a dönmüş, ama BAAS rejimi iktidarda sadece birkaç aydan sonra devrilince hapse atılmıştır.

Hapiste iki yıl kaldıktan sonra kaçmış ve parti adına çalışmalarına devam etmiştir. O sırada Baas. eski bir subay ve başbakan olup Tikritli ve Saddam Hüseyin'in akrabası olan Ahmed Haşan el- Bekir'in (1914 doğumlu) yönetiminde yeni bir örgütlenmenin ortasındadır. Haşan El-Bekir 1966'da genç akrabasının BAAS Partisi'nin genel sekreter vekilliğine getirilmesini sağlamıştır. Saddam Hüseyin'in 1964 ile 1968 arasındaki siyasî mahkûm, parti örgütçüsü ve komplocu olarak deneyimleri siyasal davranışlara yönelik tavrını belirlemiştir

BAAS Partisi, yasaklanmış bir muhalefet partisi olduğu için çalışmalarını yeraltında yürütmektedir. Sonuçta Saddam Hüseyin, gizli bir karar verme tarzı, çevresindekilerden kuşulanma ve onlara güvenmeme eğilimi geliştirmiştir. Ayrıca, kızdırılmaması gereken bir insan olarak nam salmıştır⁵⁹.

BAAS Partisi ve müttefikleri 1968 Temmuz ayında Arif rejimini devirerek, Haşan el-Bekir'in cumhurbaşkanı ve başbakan olduğu yeni bir hükümet kurmuşlardır. Haşan El-Bekir aynı zamanda devlet içinde karar verici merci olup, iç çevresinden oluşan Devrim Komuta Konseyi'nin (DKK) başkanı olmuştur. Memleketlisi Saddam Hüseyin DKK'nın başkan yardımcılığına getirilmiştir. Yeni rejim subay kadrosunda ve yüksek bürokratlar arasında temizlik yapıp, yerlerine Baasçıları getirerek kontrolünü pekiştirmiştir. Rejim daha ilk baştan sadakatlerinden kuşkulandığı kişilere karşı acımasızca davranmaktadır. Yüzlerce kişi uzun hapis cezalarına çarptırılmış, bir kısmı Iraklılara, rejime karşı geldikleri takdirde kendilerini neyin beklediğini göstermek üzere halkın önünde asılmışlardır. 1970 sonunda 'resmi' idamların sayısı 88'i bulmuştur. Rejim, düşmanlarını ayıklarken, bir yandan da dostlarını saptamaya çalışmaktadır. Suriye'de Hafız Esad'ın destek için Alevilere güvenmesine benzer şekilde Haşan El-Bekir ve Saddam Hüseyin de Tikritli akraba ve dostlarına dönmüşlerdir. Rejimin ilk yıllarında Tikritliler, hükümetin dayanağı olan bütün örgütlerde kilit noktalara getirilmişlerdir. Böylece 1973'te bir ara DKK'nın dokuz üyeliğinden dördünde; parti, ordu ve hükümetin kilit noktalarında; hava kuvvetleri. Bağdat garnizonu ve Cumhuriyet Muhafızlarının tank alayı komutanlıklarında hep Tikritliler bulunmuşlardır. Roller o kadar kritikti ki, bir tarihçi. "BAAS partisi Tikritliler aracılığıyla değil, Tikritliler Baas partisi aracılığıyla hüküm sürüyorlar," demiştir⁶⁰.

Aynı orta boyda bir kasabadan gelen ve çoğu birbirleriyle akraba olan insanların ülke çapında bu şekilde sivrilmeleri, rejimin politikasına kurumsal ya da ideolojik değil, kişisel bir hava katmaktadır. Saddam Hüseyin'in otoritesi. Baas Partisi'nin sivil kadrolarından, yeni Baas milislerini kontrolü altında tutmasından ve kendisine kimin yükselip, kimin düşeceği konularında karar vermesi için gerekli bilgiyi sağlayan karmaşık güvenli örgütlerinin başı olarak mevkiinden kaynaklanmaktadır. Saddam Hüseyin 1970'lerin başında rejimin ardındaki gerçek

⁵⁹ Tolga Çıkrıkçı, (2009). Son Gelişmeler Ekseninde Türkiye Irak İlişkileri, Karadeniz Teknik Üniv. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Trabzon, s.69.

⁶⁰ Çıkrıkçı, a.g.e., s.70.

güç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak haşan el-Bekir hâlâ önemli bir rol oynamayı sürdürmektedir. Eski bir subay olarak silahlı kuvvetler içinde bağlantıları vardı. Cumhurbaşkanlığı gücünü subaylar arasında Baasçı etkisini arttırmak amacıyla kullanmaktadır. Hasan El-Bekir ve genç Saddam Hüseyin, birlikte etkili bir şekilde çalışmakta ve BAAS rejimleri, gayet önemli ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirmektedir.

1970'lerdeki siyasal hedefleri tek parti devleti kurmaktır, Baas'ı Irak toplumunun bütün alanlarına etkin bir şekilde taşımışlardır. İşçi sendikaları, öğrenci federasyonları ve kadın grupları hep parti denetimine girmiştir. Subay kadrosu da parti yörüngesine sokulmuş ve terfiler parti üyeliğine bağlanmıştır. 1977'de Basçı yönetim konseyinin bütün üyeleri DKK üyesi olunca, parti ile devlet arasında bir ayrını kalmamıştır. Hasan El-Bekir 1976'da askeri geçmişi olmayan Saddam Hüseyin'i kara kuvvetlerinde generalliğe getirmiştir. Saddam Hüseyin'in askeri hiyerarşisine geçişi Hasan El- Bekir'in önemini azaltmış ve Bekir 1979'da istila etmiştir. Saddam Hüseyin hemen cumhurbaşkanı, Baas Partisi genel sekreteri, DKK'nın başkanı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak onun yerine geçmiştir. Saddam Hüseyin devlet gücünün tamamına hâkim olmayı garanti altına almak için, sadakatlerinden kuşkulandığı Baasçı yetkilileri ve subaylara karşı yeni bir temizlik ve idam dalgası başlatmıştır, iktidarının daha sonraki yıllarında, rejimi tek kişi diktatörlüğüne dönüşene kadar bütün güçleri elinde toplamaya başladı. 1970'li yılların sonlarına kadar Hasan el-Bekir ile Saddam Hüseyin arasında bir sorun yaşanmamıştır. Irak ise giderek Baas'ın tek parti hâkimiyetine girmektedir. 1977 yılında tüm üst düzey parti yöneticilerinin Devrim Komuta Konseyi başkanı olmaları sağlanmış ve Parti ile DKK arasındaki bağlantı ortadan kaldırılmıştır.

Irak'ta Baas Partisi'nin desteklediği dikta rejimi, Saddam Hüseyin ile yeni bir döneme girmiştir. Saddam Hüseyin yönetiminde Baas Partisi. ABD İşgal Kuvvetlerinin Saddam Hüseyin'i devirdiği 2003 yılına kadar sürmüştür⁶¹. Saddam Hüseyin iktidarının 1979 yılından 2003 yılında ortaya çıkan Irak Savaşı Dönemine kadar sürmesi. Saddam Hüseyin yönetiminin çalışmamız açısından önemini arttırmaktadır. Saddam Hüseyin Döneminde Irak'ta tek partili bir sistem bulunmaktadır. Bu parti Arap Sosyalist partisidir. Bu partinin savunduğu Baas

⁶¹ Öner Pehlivanoglu, (2003). Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş, Yayınevi, İstanbul, s.69.

ideolojisinin kurucusu ve fikir babası Hristiyan asıllı Mişel Eflak'tır. Parti'nin resmi ideolojisi, sosyalizm laiklik ve Arap milliyetçiliği ilkeleri üzerine oturmaktadır. Partinin ideolojisine göre İslâm dini Arap medeniyetinin bir ürünüdür. Irak devletinin statüsü ve yapısı, ilk kurucu meclisin hazırladığı Irak Kralı I. Faysal'ın anayasasından sonra yayınlanmış olan 21 Mart 1925 tarihli anayasayla tespit edilmiştir. Bu anayasanın, ilk şekli manda idaresinin hazırladığı 1921 taslağıyla tespit edilmiş ve Irak'ta milliyet, din veya dilden kaynaklanan farkların Irak vatandaşları arasında bir ayrım oluşturmalarının kabul edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. 1925 anayasasının Irak halklarıyla ilgili en önemli maddesi şüphesiz 6. madde olmuştur. Milliyet, din ve lisan ayrılıkları olsa da bütün Iraklıların kanunla korunan haklarda eşit olduklarını hükme bağlayan bu madde. Irak devletinin demokratik yapısını tesis etmiş ve 16. maddeyle de her grubun kendi lisanıyla eğitim vermek üzere okul açmasını bir hak olarak kabul etmiştir. 1958 yılında Kraliyet rejimini deviren darbe 27 Temmuz 1958'de yayınladığı "geçici anayasada" en büyük çelişkisini, 30 maddelik bu anayasanın 2.,3. ve 9. maddelerinde ortaya koymuştu. 9.maddede vatandaşların. ırk, köken, dil, din bakımından bir ayrıma tabi tutulmayacaklarını hükme bağlayan ve bu hükümleri eski anayasadan daha geniş bir şekilde benimseyen bu geçici anayasa, 2.maddede Irak'ın Arap milletinin bir parçası oluşunu, 3. maddede de bu vatanda Araplarla Kürtlerin ortak olup anayasal haklarının anayasa tarafından güvenceye alındığı ifade edilmektedir. 1968 yılı darbesinden sonra çıkarılan anayasa da azıcık ileriye gidip bütün azınlıkların haklarının saklı kaldığını içeren ifadelerine rağmen aynı çelişkilerle dolu olmuştur⁶².

Irak'ta, 22 Eylül 1968'de yürürlüğe giren anayasa, devlet başkanına olağanüstü yetkiler tanımaktadır. Bu yetkilere göre hükümet, devlet başkanı tarafından oluşturulur ve başkan istediğinde hükümeti veya herhangi bir hükümet üyesini değiştirme yetkisine sahiptir. 250 üyesi olan parlamentonun yetkileri son derece sınırlıdır. Irak, Saddam Hüseyin döneminde, resmi adı Irak Arap Cumhuriyeti olsa da. fiiliyatta bir dikta rejimidir. Irak Parlamentosu. Devrim Komuta Konseyi ile birlikte yasama görevini yerine getirmektedir. Rejimin en güçlü organı Devrim Komuta Konseyidir. Başkanlığını da Saddam

⁶² Yaşar Onay, (2003). *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, Babil Yayınları, Ankara, s.70.

Hüseyin yürütmektedir. Saddam Hüseyin, 20 Haziran 1980'de Irak'ta yapılan seçimde kendi tespit ettiği adayların Baas Partisi'ne seçilmesini sağlamış ve bu şekilde de kendi konumu güçlendirmiştir. 1979 yılında cumhurbaşkanı olan Saddam Hüseyin, sosyalist ülkelerin yönetim, sistem ve deneyimlerinden yararlanarak, istihbarat ve parti teşkilatlarını yeniden örgütlemiştir.

Buna göre Irak'taki yapı şu şekilde formüle edilebilir durumdadır; Başta her şeyi gören ve her şeye tek başına karar verebilecek güce sahip olan Başkan; Başkanın arkasında onu destekleyen ve koruyan parti, istihbarat ağı ve ordu; Başkanın devamlılığını sağlayan parti, istihbarat ağı ve orduyu besleyen aşiretler; aşiretleri destekleyen ise başkandır. Irak istihbarat personeli, bu alanda çok ileri düzeyde olduğu tüm dünya tarafından kabul edilen. Doğu Almanya, Romanya ve Bulgaristan'da eğitilmişlerdir. Saddam Hüseyin bir taraftan birey, kamu ve devlet arasındaki köprüleri yıkarken; diğer taraftan da her üç zeminde kendine yabancılaşmayı körükleyerek bir manada geriye dönüşü imkânsız kılmıştır⁶³.

Dolayısıyla da Irak'ta başka partilerin kurulması, sivil toplumun oluşması, lider gelişimi ve muhalif hareketlerin taban bulması olanaksız hale gelmiştir. Irak devlet yapısı yakından incelendiğinde. Irak'ta devletin; Saddam Hüseyin, Baas Partisi, istihbarat, ordu ve aşiretler üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu yapının özelliklerine bakıldığında: Irak'ta toprak, refah, inanç veya bayrak gibi tüm halkı ortak noktada birleştirecek bir payda bulunmamaktadır. Özellikle Saddam Hüseyin yönetiminde sistem korkuya ve güvensizliğe dayalıdır. Sistemde ortak payda baskıdır⁶⁴.

İran'ın Irak'a karşı düşmanca davranışları karşısında. Saddam Hüseyin İran'a isteklerini zorla kabul ettirmek için askeri güç kullanma kararı almıştır. 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı, sekiz yıl süreli karşılıklı yıpratma harbi halinde devam etmiştir. Irak savaşı bitirecek ateşkes kararını kabul ettiğinde, yıpratılmış bir askeri güç. yüz binlere varan kayıp ve yüz elli milyar doları aşan borç ile karşı karşıya kalmıştır⁶⁵.

⁶³ Tolga Çıkrıkçı, (2009). Son Gelişmeler Ekseninde Türkiye Irak İlişkileri, Karadeniz Teknik Üniv. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Trabzon, s.69.

⁶⁴ Onay, a.g.e, s.80.

⁶⁵ Pehlivanoglu, a.g.e, s.70

2.2. İran-İrak Savaşı (1980-1988) ve Bölge Devletlerinin Dış Politikalarına Etkileri

17 Eylül 1980'de İran ile daha önceki dönemde imzaladığı Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı olarak fesheden Irak, 22 Eylül 1980'de İran-İrak sınırının güneyinden İran topraklarına girmek suretiyle İran topraklarını işgal etmeye başlamasıyla İran-İrak Savaşı başlamıştır. İran-İrak Savaşı'ndan önceki döneme bakıldığında, zaten Irak'ta monarşinin yıkılmasından sonra İran ile Irak arasındaki münasebetler bir türlü düzgün gitmemiştir. Bu tarihten sonra Irak'ta daima sol rejimlerin hâkim olması. Batı'ya dönük bir politika takip eden İran Şahı Rıza Pehlevi⁶⁶'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Diğer taraftan. 1970'te İngiltere'nin Basra Körfezinden çekilmesinden sonra İran Şahı, İran Körfezi dediği Basra Körfezini bir İran gölü haline getirmek istemiş ve bu faaliyetinde de Irak karşısına bir engel olarak çıkmıştır. Bu siyasî mücadelede İran. 1961'den beri Irak'ın başına dert olan Kürt sorununu zaman,zaman Irak'a karşı bir koz olarak kullanmış ve Kürt ayaklanmalarını desteklemiştir. Baas rejimi, bunun arkasından Nisan 1972'de, SSCB ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalayarak Sovyetlerden silah almaya başlaması üzerine İran'ın rahatsızlığı daha da artmıştır⁶⁷.

Ne var ki. İran ve Irak arasındaki bu gerginlik fazla sürmemiştir. Mart 1975'te Cezayir'de OPKC toplantısında, özellikle Cezayir Devlet Başkanı Bumedyen'in aracılık çabaları sonucunda. İran Şahı ile Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında. 6 Mart 1975'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte. Irak ile İran arasındaki Şat-ül Arab nehir sınırı yeniden tespit edilmiş ve buna karşılık İran'da Kürtlere yardım etmekten vazgeçmiştir. 1975 Cezayir anlaşması⁶⁸. Şatt-ül Arap nehrinde, milletlerarası hukuk kurallarına uygun olarak. Thalweg Çizgi⁶⁹,sini İran ile Irak arasında sınır olarak kabul etmektedir. Yine Cezayir anlaşmasına göre, taraflar. iyi komşuluk ve dostluk

⁶⁶ Rıza Şah Pehlevi (26 Ekim 1919; Tahran - 27 Temmuz 1980; Kahire), 1941 'den ülkesini terk ettiği 1979'a kadar tahtta kalan İran şahı. Batı yanlısı bir dış politika izleyen Pehlevi, İran'ın son monarşi lideridir. Şehinşah (Kralların Kralı) ve Sayeh-eh-Hodah (Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi) gibi imparatorluk Unvanları vardır. İsmail Aka, (2002) Selçuklu sonrası Ortadoğu'da Türk Varlığı, Türkler Ansiklopedisi, c.6, Balkan Ciltevi, Ankara, s.857-858

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt: 1 -2 Alkım Yay., s.773-775

⁶⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e s.773-775

⁶⁹ Thalweg Çizgisi, Uluslararası hukukta ve özellikle uluslararası deniz hukukunda sınır oluşturan sularda sınırı belirleyen veya belirlediği varsayılan, nehrin her iki yakasının tam orta hattından geçtiği varsayılan ve bunun da nehrin en derin noktası varsayımından hareketle sınırın bu şekilde hesaplanması gerektiğini belirten sınır belirleyen çizgi.

münasebetleri kuracaklar ve karşılıklı işbirliğinde bulunacaklardır. Cezayir Antlaşması, her iki ülkenin çıkarlarını gözetten bir antlaşmadır. Çünkü Irak, Kürt ayaklanması dolayısıyla İran ile doğrudan bir çatışmaya girme ihtimalinden kurtulduğu gibi, Kürt ayaklanmasını bastırmak sureliyle Kerkük petrollerini yeniden işletme imkânını elde etmektedir. Buna karşılık İran'da, Irak ile bir çatışma ihtimalini bertaraf ettiği gibi, Şatt-ül Arap'taki sınırını Thalweg Çizgi'sine kadar uzatmış ve ayrıca Irak'ın Şahın muhaliflerini desteklemekten vazgeçmesini sağlamıştır⁷⁰.

Şubat 1979'da İran Şahı Rıza Pehlevi'nin devrilmesi ve Humeyni⁷¹ rejiminin başlaması ile birlikte İran-İrak ilişkileri hızlı bir şekilde kötüye gitmeye başlamıştır. Humeyni rejimi, Irak için rahatsızlık vericidir. Çünkü İran'da bir Şîi rejiminin kurulması, halkının en az % 40'ı Şîi olan Irak için tehlikeli bir durum ortaya çıkarmıştır. Kaldı ki, Ayetullah Humeyni daha ilk günden itibaren bütün Arap ülkelerindeki Şîileri ayaklanmaya çağırmıştır. Irak lideri Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 günü Milli Meclis'te yaptığı konuşmada Cezayir Anlaşmasını feshederken, bu noktaya şu şekilde değiniyordu: *“Dinsel çağrı kisvesi, Acem ırkçılığını gizlemek için bir maskeden başka bir şey değildir. Acem ırkçıları din kisvesi altında, Araplara karşı besledikleri kinlerini gizlemeye çalışmakta, din kisvesi bölge halkları arasında kin, gericilik ve bölücülük duygularını körüklemekte ve ister bilerek, ister bilmeyerek, uluslararası siyonizmin tasarılarına hizmet etmektedirler”*⁷².

Gerçekten, Saddam Hüseyin'in sözünü ettiği Şîi bölücülüğü tehlikesi. 1979'un ilkbahar aylarından itibaren ortaya çıkmıştır. Irak'ta Şîi nüfus o dönemde genellikle Bağdat'ın güneyindeki Necef ve Kerbela bölgelerinde yaşamaktaydılar. Ayetullah olarak adlandırılan Muhammed Bekir El-Sadr, Irak Şîilerinin tek lideridir. Bekir El-Sadr, Humeyni rejiminin ilk gününden itibaren, Humeyni'yi ve İran ihtilalını desteklediğini açıkça ilan etmekten kaçınmamıştır. Bundan dolayı,

⁷⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s.773-775

⁷¹ Ayetullah Seyyid Ruhullah Müsavi Humeyni , İran İslam Devrimi'nin Siyasi, hukuki, ruhani önderidir ve İran'da Muhammed Rıza Pehlevi rejimine son verip İslam Cumhuriyetini kuran kişidir. Devrimden sonraki 10 yıl boyunca İslam devriminin rehberliğini yapmıştır.1 Şubat 1979'da İran'a döndü ve görkemli bir şekilde karşılandı.Devrimin siyasi,hukuki,ruhani lideri olan İmam Humeyni, dört gün sonra bir hükümet atamış Aralıkta yapılan anayasa referandumuyla İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ömür boyu siyasi ve dinsel önder seçilmiştir. Algar Hamid, (1998). “Humeyni” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Neş., c. 18 İstanbul, s.358-364.

⁷² Armaoğlu, a.g.e, s.773-780

Bekir El-Sadr liderliğindeki Şiî'ler 1979 Haziran ayı başında Irak'taki BAAS rejimi aleyhine gösterilere başlamışlardır. Güvenlik kuvvetleri bu gösterilere engel olmak isteyince, iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalarda 2 kişi öldü, 16 kişi yaralandı. Hükümet. Bekir El-Sadr'ı tutuklamış ve bir süre sonra da idam etmiştir. Ayrıca. Şiî liderliğinin ileri gelenlerinden 31 kişiyi de sürgüne göndermiştir. Bu hadiseler üzerine Irak Şiîleri, 1979 yılı ortalarında Necef'te İslâm Kurtuluş Hareketi adlı bir teşkilat kurup Humeyni ile temasa geçmişlerdir, Humeyni rejimi gibi Irak'ın komşularıyla ilişkilerini bozan bir diğer konu da Şah zamanında olduğu gibi, yine Kürt sorunudur. İran'da Şah'ın düşmesi ve otoritenin yok olması, buna ilaveten İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İran'ın Irak'a bitişik bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak haline getirmiştir. Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler. İran'ın bu bölgelerine sığınmışlardır. Hâlbuki Irak'ın kendi ülkesindeki Kürt ayaklanmalarını bastırabilmesi için Türkiye ve İran'ın işbirliğine ihtiyacı vardır. Nitekim Irak bu konuda Türkiye ile 20 Nisan 1979 da bir anlaşma imzalamıştır. Ancak, İran'la aynı işbirliğini kurulması mümkün olmamıştır. Bunun için Irak, İran Kürtlerinin Irak Kültleriyle bağını kesmek ve onlara bir uyarıda bulunmak amacıyla 4 Haziran 1979 günü İran'ın Sanandaj bölgesindeki Kürt köylerini uçaklarla bombalamıştır. Çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etmiş ve hatta 27 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İranlılar Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere füzeler kullanmışlardır⁷³.

İran ile Irak arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusu da Kuzistan Arapları olmuştur. Humeyni rejimi işbaşına gelince Kuzistan Arapları da muhtariyet istemişlerdir. Abadan petroleri Kuzistan bölgesinde olduğu için, Araplar muhtariyetle birlikte, petrol gelirlerinden hisse ve aynı zamanda da merkezi hükümette temsil hakkı talep etmişlerdir. Ayettullah Humeyni, Arapların bu isteklerini kabule yanaşmayınca, 1979 Mayıs'ında Araplarla Devrim Muhafızları arasında Hurremşehir'de çarpışmalar başlamıştır⁷⁴.

Irak'ı İran'a savaş açmaya sevk eden bir diğer sebep ise, Saddam Hüseyin'in Temmuz 1979'da, yani İran ihtilâlinden bir kaç ay sonra, iktidarı ele almasını müteakip, gerek kendisine, gerek arkadaşlarına karşı komplolar başlamasıdır. Bunun gerekçesi de, iç politikada ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya bulunmasıdır. 1980 yılı içinde bu muhalefet daha da şiddetlenmiş olup,

⁷³ Armaoğlu, a.g.e, s.776-778

⁷⁴ Armaoğlu, a.g.e, s.776-778

çoğunlukla Şiîler tarafından desteklenen Dava Partisi⁷⁵ bu siyasî muhalefeti temsil etmiştir. Saddam Hüseyin önlem olarak sert tedbirler almış. Dava Partisi ile alakası olan herkesin idam edileceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine. Dava Partisi ile bağlantılı olan Iraklı gruplarda, Irak'ın içinde ve dışında, bir takım suikastlara ve sabotajlara girişmiştir. Bu şartlar altında. Ağustos 1980'e gelindiğinde Irak-İran sınırlarında çarpışmalar daha da yoğunlaşmaya başlamıştır⁷⁶.

1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması, Irak'a güvenlikle ilgili bölgesel konularda liderlik yapma rolünün önünü açmıştır. Antlaşma uyarınca Irak, Thalweg haltını kabul ederek Şatt'ül Arab'ın doğu yakasını İran'a bırakmaya razı olmuştur. Ancak, buna karşılık İran da Kürtlere o zamana kadar yapmakta olduğu desteğe son vermiştir. Bu anlaşmanın ardından Irak, askeri gücünü arttırmak için Fransa ve SSCB'den silah alimini hızlandırmıştır. Bu gelişmelere ek olarak Irak, 1978'de düzenlenen Arap Birliği⁷⁷ zirvesine ev sahipliği yaparak hem siyasal prestijini arttırmış hem de Mısır'ın dışlanması öncülük etmiştir. Nitekim Camp David⁷⁸ Antlaşması ile birlikte Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğinin Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki prestijinin sarsılması, Irak'ı Mısır'ın bıraktığı boşluktan yararlanarak gerek Arap dünyasının gerekse Üçüncü Dünya'nın liderliğini yapma arzusunu kamçılamıştır. Ancak İran'da 1979'da Şah'ın devrilmesi ve yerine geçen Humeyni'nin Şiî rejimi, Irak'ın hem dış güvenliği hem de iç güvenliği açısından tehditler içermekte ve Saddam'ın emelleri önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Çünkü İran'daki Şiî ideolojisine dayanan

⁷⁵ Dava Partisi, Saddam Hüseyin döneminde rejimin en tehlikeli muhalifiydi. Örgütün gizli, hücre- temelli yapısı ve katı disiplini, yüzlerce üyesinin ve binlerce potansiyel taraftarının tutuklanması ve öldürülmesine rağmen, örgütü karşı koyulması zor hale getiriyordu. Örgüt eski devlet başkanı Saddam Hüseyin'e en az yedi kez suikast girişiminde bulunmuştur Dava Partisi aynı zamanda Orta Doğu'da intihar saldırılarını ve eşzamanlı terör saldırılarının öncülüğünü yapmıştır

⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e, s.777

⁷⁷ Arap birliği, Suudi Arabistan, Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Yemen tarafından 22 Mart 1945'te Kahire'de kurulan örgüt. Kuruluşundan bu yana birliğe on dört yeni devlet kabul edildi. 1965'te gözlemci statüsüyle kabul edilen Filistin kurtuluş örgütü (FKÖ), Eylül 1976'da birliğin tam üyesi oldu; FKÖ. Arap Birliği'nde Filistin'i, temsil etmektedir. 1945'te Kahire, örgütün merkezi olarak seçildi.

⁷⁸ Camp David Sözleşmesi, Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile, İsrail başbakanı Menahem Begin arasında, 12 gün süren gizli pazarlıkların ardından Camp David'de 17 Eylül 1978'de imzalanan ve ABD başkanı Jimmy Carter'ın gözetiminde gerçekleşen bir sözleşmedir.

Anlaşmaya Göre:İsrail, Sina Yarımadası'ndan çıkacak, buna karşılık Mısır İsrail'i resmen tanıyacak ve diplomasiye başlayacak.Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilere Mısır ve Ürdün'ün belirleyeceği şekilde özerklik verilecek.Özerklik statüsü üç yıl sonra Mısır - Ürdün - İsrail - Filistin arasında Batı Şeria ve Gazze statüsünü belirlemek için tekrar görüşme yapılacaktır. İsrail - Ürdün arasında barış görüşmeleri başlayacaktır.İsrail Filistin'de asker sayısını azaltacaktır

devrimci rejimin, BAAS ideolojisine alternatif bir ideoloji olarak ortaya çıkmış olması ve bunun bölge devletlerinde yayılması Saddam'ın konumunu ciddi bir şekilde sarsabileceği gibi, bu rejimin Hüseyin'e en az yedi kez suikast girişiminde bulunmuştur Dava Partisi aynı zamanda Orta Doğu'da intihar saldırılarını ve eşzamanlı terör saldırılarının öncülüğünü yapmıştır. Irak'taki Şîî toplumları tarafından benimsenmesi BAAS rejimi için kuşkusuz, önemli bir tehlikedir⁷⁹.

Irak'ın İran'la ilişkilerini gerginleştirmesine neden olan olaylar zincirinin en önemlisi. Şubat 1980'de Irak Devrimi'nin yıldönümü dolayısıyla Tarık Aziz'e suikast ve Müstansiriyah Üniversitesine saldırılması olaylarıdır. Dönemin Irak Dışişleri Bakanı, bu olayların Dava Partisi'nin İran'ın Kum kentinde bulunan liderleri tarafından Irak hükümetini yıkmak amacıyla planlandığını, bunun da imam Ayetullah Humeyni'nin emriyle gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür⁸⁰.

Aslında Irak'ın İran'a böyle bir zamanda saldırmasının arkasında. İran'ın zayıf bir durumda bulunduğu dair yapmış olduğu değerlendirme vardır. Rehineler krizi dolayısıyla ABD ile ilişkileri bozulmuş olan ve bu devletin desteğinden yoksun kalan İran. Arap dünyasından da tecrit edilmiş bir durumdadır. Ayrıca Saddam Hüseyin, gerek istifalar ve tasfiyelerden, gerekse örgütlenme yapısındaki dağınıklıktan dolayı. İran ordusunun bir savaşı uzun süre devam ettirecek durumda olmadığını düşünmektedir. Çünkü devrim sırasında ordudaki komutanların bir kısmı idam edilmiş büyük bir kısmı da ülkeyi terk etmiştir. Yaklaşık yarısı bu şekilde tasfiye olan İran ordusunun geri kalanlarının bir kısmının da Ayetullah Humeyni'ye gizliden gizliye düşmanlık duyduğu tahmin edilmektedir. Ne var ki tüm bu tahminlerin birer hata olduğu daha savaşın ilk anlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü İran ordusundaki istifa ve tasfiyeler genellikle üst kademelerde söz konusu olmuş, orta ve alt kademeler hemen,hemen olduğu gibi kalmıştır. Diğer umulmadık bir başarı ve etkinlik göstermişlerdir. Her şeyden önce ki savaş öncesinde beklenenden çabuk toparlanması ve saldırıya geçmesidir. İran Hava Kuvvetleri daha ilk günden itibaren Irak hava saldırılarını püskürterek karşılık vermeye başlamıştır. Önemli bir kısmı kuzeyde Kürtlerle çarpıştığından dolayı çabuk toparlanamayan İran ordusu vur kaç taktiği ile Irak ordusuna ağır kayıplar verdirmiştir. Nitekim bir

⁷⁹Tayyar Arı, (1998). *Basra Körfez ve Ortadoğu 'da Güç Dengesi*, Bursa, Alfa Yayınları, s. 178-179.

⁸⁰ ARI,Tayyar, a.g.e.s,178-179

taraftan İran'ın kısa bir süre içerisinde toparlanarak Irak'ın üç misli bir nüfusa sahip oluşuyla insan faktörünü devreye sokması Saddam'ın bir yıldırım savaşıyla kolay bir zafer kazanma ümitlerini tüketmiştir⁸¹.

İran-Irak Savaşı sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980 de başlayan savaş. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını, 17 Temmuz 1988 de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988'de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir. Zaman,zaman çok şiddetli muharebeler olmasına rağmen, sekiz yıl boyunca, ne Irak ne de İran, birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamışlardır. İran'ın silahları Amerikan yapısı olduğundan ve İran-Amerika münasebetleri de kopuk olduğundan, özellikle İran hava kuvvetleri yedek parça sağlayamamış ve havalarda üstünlüğü Irak'a bırakmıştır. Ancak buna karşılık. İran'ın nüfusu 51 milyon ve Irak'ın nüfusu da 18 milyon kadar olduğundan, silah bakımından zayıf olması. İran'ı, insan-yoğun bir savaş taktiğine sevk etmiştir. Bu savaş taktiği ise, kara muharebelerinde Irak'ı zor duruma sokmuştur. Saddam Hüseyin, sahip olduğu bu silah üstünlüğü ve İran'ın da bu bakımdan zayıf olması dolayısıyla, savaşı kısa sürede kazanacağına inanmış görünmektedir. Fakat bu hesap yanlış çıkmıştır. Bu sebeple, sekiz yıllık savaş sona erdiğinde. Irak ancak çok küçük bir İran toprağını kontrol altına alabilmiştir. Irak'ın bu başarısızlığı, üzerine, Saddam Hüseyin 1983 yılından itibaren savaşın şeklini değiştirme yoluna gitmiştir. İlk önce, bu tarihten itibaren Irak, kara muharebelerinde. İran'a karşı, zaman,zaman kimyasal silah kullanmıştır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Mart 1984'te Irak'ın kimyasal silah kullandığını doğrulamış fakat ne ABD, ne diğer devletlerin kınamaları etkili olamamıştır⁸².

Diğer taraftan. 1984 ilkbaharından itibaren Irak-İran savaşı Basra Körfezi'ne de sirayet etmiştir. Bunda da İran büyük rol oynamıştır. Basra Körfezi'nde, Suudi Arabistan ve Kuveyt tankerleri ülkesi bilinmeyen uçaklar tarafından batırılmaya başlanmıştır. ABD ve Kuveyt, bu uçakların İran'a ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. İran'ı böyle bir yola sevk eden sebep, söz konusu iki Arap devletinin, bu savaşta Irak'ı desteklemeleridir. Savaştan sonra ileri sürüldüğüne göre, bu iki Arap ülkesi, savaş sırasında Irak'a milyarlarca dolar yardımda bulunmuştur. Bunun da sebebi, Humeyni rejiminin Şubat 1979'da

⁸¹ ARI,Tayyar, a.g.e.s,183-185

⁸² Armaoğlu, a.g.e, s.777-778

İran'da iktidara gelmesinden itibaren Şiî devrimini Körfez ülkelerine de ihraç etme çabasının ve ayrıca İran'ın Körfez'de sivrilmesi ihtimalinin bütün Körfez ülkelerini korkutmasıdır. İran'ın bu politikasına karşılık, Irak da. Körfez'de İran'ın, en büyük dolum tesislerinin bulunduğu Harg adasını abluka altına almış ve İran'ın buradan petrol ihracını engellemek istemiştir⁸³.

İran ve Irak'ın Basra Körfezi'ndeki bu faaliyetleri, şimdi Amerika'nın karşısına bir körfez sorunu çıkarmaktadır. Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırması ise, Amerika için, körfez sorununu çok daha ciddi bir hale getirecektir. Bundan dolayıdır ki. Amerika daha 18 Eylül 1983'te yaptığı açıklamada. Körfez'in milletlerarası sularında, serbest geçişin ihlaline teşebbüs edilmesini, Amerika'nın büyük endişe ile karşılayacağını ve böyle bir durumda diğer ilgili devletlerle birlikte gereken tedbirleri alacağını bildirmiştir. Fakat Amerika'nın bu tepkisi yeterli olmamış görünmektedir. Zira İran'ın da Körfez ülkelerinin petrol ihracatına darbe vurmak için, onun da tankerlere saldırmaya başlaması üzerine, BM Güvenlik Konseyi de. 1 Haziran 1984'de, aynen Amerikan açıklamasını destekleyen 552 Sayılı Kararı almıştır. İran'ın Şubat 1984'te giriştiği Kerbela yolcuları adlı büyük harekâta, Basra-Bağdat yolunu kesmemesine rağmen, 800 km Irak toprağı ile stratejik Fao Adasını ele geçirmesi, Saddam Hüseyin için ciddi bir darbedir. Bu sebeple. Irak 3 Ağustos 1986'da, 4 maddelik bir barış planı ortaya atmıştır. Her iki tarafın savaştan önceki sınırlarına çekilmesini, yani statükoyu, iki ülke arasında bir saldırmazlık paktı imzalanmasını ve iki ülkenin, birbirlerinin iç işlerine karışmamasını öngören bu barış teklifini İran reddetmiştir. Bu planın ilginç yanı, sınırlar konusunda Saddam'ın statükoyu kabul etmesinin, savaştan artık bir zafer ümidini kaybettiğine işaret etmesidir. Birbirinin iç işlerine karışmama ilkesi ise, Irak'ta. nüfusun yarısından fazlasını teşkil eden Şiî halkını İran'ın kışkırtmasını önleme amacım gütmektedir. Bu son nokta ile Saddam Hüseyin, Irak'ın hassas ve zayıf tarafını açığa vurmuş olmaktadır. İran-Irak savaşı, bu şekilde, inişlerle çıkışlarla, sağa sola dönüşlerle fakat hiç bir yere varamadan sürüp gitmiştir. Bu arada. BM ve İslâm Konferansı E Örgülü ile birçok devlet, bu savaşı sona erdirmek için aracılık teşebbüs ve faaliyetinde bulunmuştur. İslâm Konferansı'nın teşkil ettiği Aracılık Komitesi'ne Türkiye de katılmıştır. BM Güvenlik Konseyi, statüko esasında barış yapılması için pek çok çağrı kararı

⁸³ Armaoğlu, a.g.e, s.777-778

almıştır. Ama bunların hiç birinden sonuç çıkmamıştır. Ne var ki. 1988 yılı geldiğinde artık her iki taraf da tükenmiştir. Yine 1988 yılı geldiğinde. [Amerika, Basra Körfezi"nde, hiç bir devletin üstünlüğüne izin vermeyeceğini ve I buranın ABD'nin temel ilgi alanı olduğunu, hele,hele Körfez'in bir Pers Körfezi [olamayacağını ortaya koymuştur. Dolayısıyla İran bir bakıma. Körfez'de Amerika ile 1 de karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. 3 Temmuz 1988 günü, Körfez'de bulunan I Amerikan donanmasına ait Vincennes gemisinin, İran hava yollarına ait bir yolcu uçağını roketlerle düşürmesi, İran'a bazı şeyleri anlatmaktan geri kalmamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987 tarihli ve 598 sayılı kararını Irak'ın kabul etmesi üzerine. İran da 18 Temmuzda 598 sayılı kararı kabul ettiğini bildirmiştir. 20 Ağustos 1988'de de bütün İran-Irak cephesinde ateşkes yürürlüğe girmiştir. Savaş bu şekilde, sekiz yıl sürmesine ve yüz binlerce insanın hayatına mal olmasına rağmen başladığı gibi, sıfır noktasında sona ermiştir⁸⁴.

2.3.İran-Irak Savaş'ında Türkiye'nin Arabuluculuk Çabaları.

İran-Irak Savaşı başlar başlamaz tarafsızlığını ilan eden ve savaş süresince iki ülke ile de ilişkilerini bozmamaya özen gösteren Türkiye. 1987 yılı başında aktif tarafsızlık siyasetini benimseyerek arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Bir yandan savaşın yıkıcılığından etkilenmeye başlaması ve bir yandan da Kuzey Irak'ta belirsizliklerin artması, Türkiye'yi, savaşın sona ermesi ve savaştan önceki istikrarlı günlere dönüş için bir çözüm aramaya itmiştir. Bu çözüm arayışını tetikleyen en önemli etmenlerden biri de, İran'ın Irak topraklarına girmesidir. İran devrimini ihraç etmek isteyen ve Türkiye için hayati öneme sahip Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın tutulduğu Irak'a giren İran. Ağustos 1982'de İran'a bir ziyaret gerçekleştiren dönemin Başbakanı Bülent Ulusu tarafından bizzat uyarılmıştır. İran'ın Irak topraklarına girişi bölge dengelerini de değiştirmiştir. Suriye, bu durumu Bağdat yönetimini zayıflatmak için bir fırsat olarak görüp. Irak'ın Kerkük-Yumurtalık hattı dışında petrolünü ihraç etmekte kullandığı Suriye topraklarından geçerek Banyas ve Trablus'a giden iki petrol hattını ve Suriye dışişleri bakanının İran ziyareti sırasında yaptığı antlaşmaya uygun olarak da

⁸⁴ Doğan,Taylan.a.g.e.s,60-61

Suriye-Irak sınırını kapatmıştır. Böylelikle Irak. 1985 yılında Irak-Suudi Arabistan boru hattı inşa edilene kadar petrol ihracı konusunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına, dolayısıyla Türkiye'ye bağımlı kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde PKK eylemlerinin artmasıyla Türkiye'nin bölgedeki operasyonlarında Irak'la anlaşma yapabilmesinin bir nedeni Kürtlere karşı yürütülen politikadaki benzerlikse, diğer nedeni Irak'ın bu ekonomik bağımlılığıdır⁸⁵.

Iran ordusunun Irak'lı Kürt grupların da desteğini alarak Kuzey Irak'ta ilerlemeye devam etmesi. İran-Irak sınırında bulunan 70 bin nüfuslu Halep'çe ve Hırmal şehri, Kürt destekli İran güçlerinin eline geçmiş, İranlıların sınırdan 30 km. içeri girmeleri üzerine, Irak güçleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Saddam Hüseyin yönetimi ise özellikle Iraklı Kürtlerin İranlılara yardım etmesini hazmedememiştir. Irak, 17 Mart 1988'de Kürt nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Halep'çe kentine yaptığı hava saldırılarında kimyasal gaz kullanarak binlerce kişinin korkunç bir şekilde ölümüne sebep olmuştur. Bu saldırıda İranlı askerler ile beraber binlerce sivil de hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silah kullanarak İran'ı durduran Irak ordusu, kısa sürede toparlanarak karşı taarruza geçmiştir. Bu arada Halep'çe'de binlerce kişinin ölümüne neden olan kimyasal saldırı ve binlerce sivilin ölüm haberi tüm dünya kamuoyunda olduğu gibi Türkiye'de de şok etkisi yaratmıştır. BM Güvenlik Konseyi toplanarak 588 sayılı ateşkes çağrısını taraflara yinelemiştir. Irak ordusunun toparlanması ve karşı saldırıya geçmesi ile birlikte, tekrar kimyasal silah kullanacağından çekinen İran, ateşkesi kabul edeceğini açıklamıştır. Irak hükümeti de bu karara uyacağını çok geçmeden ilan etmiş ve 17 Temmuz 1988'de İran-Irak savaşı sona ermiştir⁸⁶.

1982 yılında Türkiye açısından bir diğer önemli gelişme de İsrail'in Lübnan'ı işgali ve bu işgalin PKK'ya etkileri olmuştur. İsrail'in Lübnan'ı işgali ve FKÖ kamplarına yaptığı operasyonlar sonrasında PKK mensubu 12 kişi ölmüş ve bir o kadarı da İsrail askerleri tarafından esir alınmıştır. Bu kayıplara karşın PKK mensuplarının İsrail askerlerine karşı gösterdiği direniş, Filistinli örgütlerin ve Şam yönetiminin sempatisini kazanmıştır. Bu olaydan sonra FKÖ'lülerin boşalttığı kamplara FK.K mensupları yerleştirilmiştir. Mahsum Korkmaz Akademisi adında bir eğitim kampı kurulmuştur. Bu kampta gerek askeri ve

⁸⁵ Baskın Oran. Türk Dış Politikası, C.II, s.256-257.

⁸⁶ Baskın,Oran.a.g.e.,s,138

gerekse ideolojik eğitim verilmiştir. Ayrıca, Kuzey Irak'ta güçlenen Kürt hareketleriyle ve Avrupa ile bağlantılar sağlamlaştırılmıştır. İsrail'in Lübnan'ı işgali, PKK'yı bölgede dikkate alınan bir güç haline getirmiştir⁸⁷.

2.4.İran-İrak Savaşı'ndan Sonra Irak Ordusunun Kuzey Irak'a Yönelik Operasyonu

İran-İrak Savaşı'nı sona erdiren Irak yönetimi, dikkatini Irak'ın kuzeyinde iyice şekillenen Kürt hareketine yöneltmiştir. Sekiz yıldır silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderilen Irak birlikleri, 800 kadar köyü tamamen boşaltırken, Türk ve İran sınırına yakın bölgelerde yaşayan 250 bin kadar insanı, ülkenin güney ve orta kesimlerine beşer ailelik gruplar halinde yerleştirmiştir. Dağınık halde yaşanan, devlet otoritesinin kurulmasının zor olduğu Türk ve İran sınırındaki dağlık bölgelerde, insansız bölge oluşturmak isteyen Irak yönetimi, halkı zorla yer değiştirmeye zorlamıştır. Bu yer değiştirmeye direnen silahlı gruplara; özellikle Kürdistan Demokrat Partisi'ne bağlı Peşmergelere karşı kimyasal silah kullanmaktan da çekinmemiştir. Halk ise çıkış yolu olarak yine en yakın komşuları olan Türkiye ve İran'ı görmüştür⁸⁸.

İran'a ve Türkiye'ye büyük bir kaçış başlamış, İran'ın sınırını kapatması üzerine Türkiye'ye kaçış tek çare olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Irak'tan sınırını kapatmasına ve daha önce sınırı geçmiş olanları Irak'a geri göndermiş olmasına rağmen, uluslararası kamuoyundan gelen baskılara duyarsız kalamamış, Irak'ta konuşlu PKK mensuplarının da sığınmacılar ile birlikte ülkeye girebileceği endişesini bir tarafa bırakarak. 28 Ağustos 1988'den itibaren sınırdan geçişleri serbest bırakmıştır⁸⁹.

Iraklı sığınmacıların peşinden gelen ve Türkiye-İrak sınırının sıfır noktasına kadar ilerleyen Irak Güçleri, Türkiye ile Irak arasında imzalanan "Güvenlik Protokolü" gereğince sıcak takip yapmak istemişlerdir. Bunun için Türk birliklerinin önlerinden çekilmelerini talep etmişler, Türkiye ise bu hakkı PKK ile yaşanan çatışmalarda Irak nezdinde üç defa kullanmış olmasına rağmen, uluslararası kamuoyunun da baskısıyla, Irak'tan kaçanların silahtan arındırılarak,

⁸⁷ Baskın Oran. a.ge.,s.132-138.

⁸⁸ MUIİNESSEN. Martin Van. (2003), *Ağa, Şeyh. Devlet*, İletişim Yayınları. İstanbul

⁸⁹ ŞENTÜRK, Doğan, (2003), Saddam in BAAS'ı, İstanbul.

Türkiye'ye kabul edildiklerini ve bu kişilerin Türkiye üzerinden Irak'a karşı faaliyet göstermelerine izin verilmeyeceğini, Irak'a bildirerek bu talebi reddetmiştir. Türkiye'nin bu kararını onaylamayan Irak yönetimi Güvenlik Protokolü'nü tek taraflı olarak iptal etmiş. Türkiye de Irak yönetimini rahatlatacak bir açıklama yaparak Iraklı sığınmacılarda kimyasal silah izine rastlanmadığına dair bir resmi açıklama yapmıştır⁹⁰.

Dünya kamuoyunun tüm dikkatlerinin Iraklı Kürt sığınmacıların üzerine yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye, Irak sınırı bölgesinde 12 adet ayrı kamp açmış ve bu kamplarda sığınmacıların iyi bir hayat sürdürmeleri için elinden geleni yapmıştır. Batılı ülkeler ise söz konusu sığınmacıların siyasî mülteci kabul edilmeleri için ellerinden geleni yapmıştır. Bir süre sonra İran'ın da sığınmacılara kapılarını açmaları üzerine Türkiye rahat bir nefes almıştır. Irak yönetimi ise Türkiye ve İran'da bulunan sığınmacıların ülkelerine dönmeleri için bir aylık bir af ilan etmiş fakat geri dönüşler olmayınca bu affın süresini biraz daha uzatmıştır. Türkiye'de ilk zamanlar 60.000 dolaylarında olan sığınmacılar. Irak hükümetinin 6 Eylül 1988'de ilan ettiği bu aftan sonra 20.000'lere düşmüştür⁹¹.

⁹⁰Martin Van Bruinessen,(2003) *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 73-74.

⁹¹ Doğan,Taylan.a.g.e.s,65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI

3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Türkiye'nin Tutumu

3.1.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

İran ile yaptığı uzun süreli savaş bittiğinde Irak, tek başına 100 milyar dolara yakın silah almış veya kullanmış, tüm döviz rezervlerini sıfırlamış ve 40 milyar dolara yakın bir dış borcun altına girmiştir⁹². Irak yönetimi tekrar savaş öncesi ekonomik ve askerî gücünde olmak istemektedir. Azalan petrol gelirleri, yıkılan ve ciddi bir onarım ile altyapı yatırımı bekleyen bir ülke daha fazla parayla birlikte iç huzur talep etmektedir.

Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, bölgede hâkim güç olma arzusundan, 8 yıllık savaşa rağmen hiçbir şey kaybetmemiştir. Bunun içinde silahlanmaya ve güçlenmeye, İran Savaşı'nda kaybettiği prestijini tekrar yükseltmeye ihtiyacı vardır. İran'la mücadeleye son verdikten sonra. Irak için yine aralarında geçmişten gelen sorunlar olan Kuveyt ön plana çıkmıştır.

Irak Kuveyt'in Osmanlı döneminde kendisinin bir kazası olduğundan yola çıkarak, zaten kendi toprakları olduğunu iddia ediyordu. Irak, Kuveyt ile aralarındaki 130 millik sınırın çizilmesine bile hiç yanaşmamış, ayrıca Kuveyt'ten Bubiyan ve Varba adalarını kendisine bırakması için çeşitli baskılar yapmıştır.

Petrol satışından başka bir geliri olmayan Irak, *"Kuveyt'in İran'la savaş sırasında kendisine ait olan el-Rumeyla petrol bölgesinde petrol kuyuları*

⁹² YAVİ, Ersal, (2000), Hedefteki Adam Saddam. İstanbul.

*açmasını. Petrol üretimini arttırarak petrol fiyatlarının düşmesine, dolayısıyla Irak'ın petrol gelirlerinin düşmesine yol açtığını belirterek, kendisinden çaldığını iddia ettiği 2.4 milyar dolarlık bir tazminat istemişti"*⁹³.

Bu konuda Arap Birliği'ni de devreye sokmasına rağmen. Kuveyt'ten beklediği cevabı alamayan¹⁴⁴ Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990 tarihinde ani bir saldırıyla Kuveyt'i işgal etmiş ve dünya henüz bu işgalin şokunu atlatamadan. 8 Ağustos 1990 günü yaptığı açıklama ile. Kuveyt'in artık Irak'ın bir parçası olduğunu, Kuveyt'i ilhak ettiğini dünyaya duyurmuştur.

Ortaya çıkan bu durum üzerine, BM Güvenlik Konseyi, 9 Ağustosta toplanarak 662 sayılı kararı ile Irak'ın Kuveyt'i ilhakını tanımadığını bildirmiştir. BM. bu kararında; Irak'a ekonomik, malî ve askerî ambargo uygulanmasına da karar vermiştir¹ BM, daha sonra aldığı 678 sayılı kararıyla, Kuveyt ile işbirliği içerisinde olan tüm ülkelere; 15 Ocak 1991 gününe kadar BM tarafından alınan kararlara Irak uymadığı takdirde gereken tüm önlemleri alına ve uygulama imkânı tanımıştır.

⁹³ Irak-Kuveyt problemi Irak yönetiminin Arap Birliği genel sekreterliği nezdinde tartışmalı bölgeden çıkararak Irak'ın petrolünü çaldığı ve petrol fiyatlarını düşük tutmak suretiyle zarar verdiği gerekçesiyle Kuveyt'e ultimatom vermesiyle başlamıştır. Tartışmalı bölge denilirken kastedilen bölge buraları daha önce bir süre işgalinde tutan İngiltere'nin çekilirken Irak'a mı Kuveyt'e mi ait olduğunu kesin belirtmeksizin gerektiğinde kullanılmak üzere problem olması için bıraktığı bölge idi. Bu bölge yüzünden Irak ile Kuveyt arasında daha önce de değişik dönemlerde sürtüşmeler ve kavgalar olmuştu. http://www.vahdct.com.tr/isdunya/dosya4/1_144.html.

3.1.2. Türkiye'nin Kuveyt'in İşgaline Karşı Tutumu

Tüm dünyanın şaşkınlıkla izlediği bu işgali, Türkiye'de diğer ülkeler gibi onaylamamıştır. İşgalin hemen ertesi günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltması isteyen kararını açıklamıştır⁹⁴. 5 Ağustos 1990 da Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Taha Yasin Ramazan Ankara'ya gelerek Türkiye'den destek almak istemiştir. İran Savaşı'nda tarafsızlığı ilan eden Türkiye, bu defa Irak'ın beklediğinin tersine bir karar alarak. Irak'ın karşısında yer almıştır. Taha Ramazan. "Türkiye 'den çıkacak olan ambargo kararına uymamasını, boru hattını kapatmamasını ve Türkiye-Irak dostluğunun devam etmesi gerektiğini belirtmişti. Bu görüşmelerde Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini belirterek çekilme için gereken her yardımın yapılabileceğini, ancak işgal devam ettiği sürece Türkiye'den bir şey beklememesi gerektiğini belirtmiştir.

3.1.3. B.M'nin Kararları ve T.B.M.M'nin Aldığı Kararlar

6 Ağustos 1990 günü BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve Irak'a ambargo konulmasını isteyen kararını çıkartmış ve tüm ülkeleri bu karara uymaya çağırmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin bu karara uyduğunu ve petrol boru hattını kapattığını, kararın ertesi günü dünyaya açıklamıştır. Türkiye'nin aldığı bu karar, Irak'a karşı uygulanacak olan ilk ambargo kararı olması yönünden önem taşımaktadır. Bu kararın ardından Türkiye'nin petrol boru hattını kapatmasıyla Irak'ın günde 1.5 milyon varillik petrol ihracı engelleniyordu. Bununla birlikte. Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları ticarete sona erdirilmişti⁹⁵. Türkiye'nin Kuveyt Krizi politikalarında ön plana çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlemek istemektedir, Bu nedenle Türkiye'nin ambargoyu uygulamasını istemiş ve hükümete bile danışmadan açıklamıştır. Gelişmeler üzerine olağanüstü toplanan TBMM. 12 Ağustos 1990 tarihinde Anayasanın 92. maddesi uyarınca hükümete yurt dışına asker gönderilmesine dair.

⁹⁴ Baskın Oran, (1998). Kalkık Horoz Çekiç Güç Ve Kürt Devleti, Bilgi yay., Ankara, s.42.

⁹⁵ Oran, a.g.e, s.42.

“107 sayılı” meclis kararını (EK-A) çıkararak Türk askerinin “Yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye de bulunmasına dair izin yetkisini” hükümete devretmiştir.

Eylül 1990'da TBMM, yeni bir karar çıkartarak hükümete verilen yetkiyi genişletmiştir⁹⁶Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargo, deniz ve hava ambargolarını içeren İİM Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararları ile daha da genişlemektedir. Bu arada Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılması konusunda başı çeken ve Türkiye'den istediği desteğin fazlasını alan ABD yönetimi, 3 yeni istekte bulunmuştur: "Birinci işlek, Türkiye'deki üslerin Irak a yönelik hava harekatı sırasında kullanılması; İkincisi, Saddam Hüseyin in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltması için, Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; üçüncüsü ise, Suudi Arabistan da üslenen çokuluslu güce Türkiye'nin de kuvvet göndermesiydi. Türkiye, bu isteklerden ilk ikisini kabul ederek uygulamış ancak üçüncüsünü kabul etmemiştir⁹⁷.

3.2.Birinci Körfez Savaş'ında Türkiye

3.2.1.Türkiye'de Askeri Yığınaklar

Türkiye, bu istekler doğrultusunda Kara Kuvvetlerine bağlı, yaklaşık 180 bin askerini Irak sınırına kaydırmış ve Irak'ın kuzeyde 8 tümenlik bir güç tutmasını sağlamıştır. Türkiye'nin isteği üzerine 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında henüz savaş başlamadan önce NATO Çevik Kuvveti'ne bağlı 42 savaş uçağı ve 500 kadar personeli Malatya Erhaç Hava Üssüne konuşlandırılmıştır⁹⁸.

29 Kasım 1990 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin 678 (HK.-B) sayılı kararıyla. Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için, 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınmıştı. Irak'ın Kuveyt'i boşaltmaması neticesinde, 17 Ocak tarihinde ABD ve beraberindeki 28 ülkenin askerinden oluşan Müttefik Kuvvetlere bağlı uçaklar, Irak'a karşı hava harekâtına başlamışlardır. Bu hava harekâtlarına Malatya'ya gelen uçaklar ile İncirlik'te bulunan uçaklar katılmışlardır. Ayrıca Türk hava sahası yabancı uçaklarca kullanılmış ve güney istikametinden gelen uçaklar

⁹⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt:II, s.225.'

⁹⁷ Baskın Oran. *Türk Dış Politikası*, C.II, s.256-257.

⁹⁸ Mustafa Kayar, (2003). *Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Sorunu*, İstanbul, s. 188

İncirlik Üssü'nde ikmal yaptıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir.

18 Ocak tarihinde ise olası Irak misillemesine karşı tedbir almak için toplanan NATO Konseyi, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıyı savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Ayrıca savaş başladıktan bir hafta sonra İncirlik Üssü'nün kullanıldığı anlaşılmış ve dünyaya resmen açıklanmıştır. Bu gelişme üzerine Irak hükümeti. Türkiye'ye çok sert bir nota göndererek İncirlik Üssü'nün kullanılmasını, protesto etmiştir.

Körfez Savaşı'nın başlaması ile birlikte aynı gün toplanan I BMM. 17 Ocak 1991 tarihli 126 sayılı "Körfez Kriz"i nedeniyle, "TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konusunda hükümete izin verilmesi" kararını almıştır.

3.2.2. Birinci Körfez Savaşı'nın Tarihi Gelişimi

Irak'ın Kuveyt'ten çekilme yönünde herhangi bir teşebbüste bulunmaması üzerine, ABD'nin önderliğinde büyük bir askeri güç Suudi Arabistan'a konuşlandırılmıştır. Yapılan bütün uyarılar ve alınan kararlara rağmen Irak'ın geri adım atmaması üzerine 16 Ocak 1991 tarihinde savaş başlamıştır. O dönemde "Körfez Savaşı" veya "Çöl Fırtınası Harekatı" olarak adlandırılan bu savaş sırasında, ABD önderliğindeki kuvvetler, Irak güçlerini Kuveyt'ten çıkarmak için üstün teknolojiye sahip bütün modern silahları, akıllı bombaları ve radara yakalanmayan uçakları ile Bağdat'ı vurmaya başlamıştır. ABD ve İngiliz uçak gemilerinden ateşlenen füzelerin ardından Suudi Arabistan'dan ve diğer bölgelerden kalkan uçaklar ve helikopterler Irak'a ait bütün mevzileri vurmaya başlamıştır. 678 sayılı Güvenlik Konseyi kararı uyarınca başlayan hava saldırıları 25 Şubatta kara harekâtına dönüşmüştür. Savaşın devam ettiği günlerde Irak Devlet Başkanı Saddam I lüseyin "kesin zaferin kendilerinden yana olacağım" iddia ederek, "bütün Arap ve Müslümanların Amerika'ya karşı mücadele içine girmeleri" yönünde çağrılarda bulunmuştur

Bunun yanında Arap ve İslâm dünyasında mevcut olan İsrail aleyhtarı havayı kendi tarafına kazanmak amacı ile İsrail'e yönelik olarak. Irak tarafından füze saldırılarında bulunulmuştur. Yaptığı

teşebbüslere rağmen Irak başarılı olamamıştır. Bunun sonucunda 27 Şubat tarihinde Irak kuvvetleri geri çekilmeye başlamış ve I. Körle/ Savaşı sona ermiştir. 40 gün süren savaş sırasında, dönemin en önemli silahlarından olan Cruise füzelerinden 350 tanesi ABD kuvvetleri tarafından kullanılmıştır. Irak toprakları üzerine uygulanan ağır bombardıman sonucunda yüz bine yakın sivil ve asker hayatını kaybetmiştir. Savaş sırasında Türkiye içerisinde de büyük bir hareketlilik meydana gelmiştir. Savaş sırasındaki gelişmeleri yakından takip eden ve FBMM'den savaşa girme yetkisi alan Özal, İncirlik üssünden kalkan uçakların Irak'ı bombalamasına izin vermiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin savaşa girme ihtimali nedeniyle Irak sınırındaki kentlerden yüz binlerce kişi Türkiye'nin batısına göç etmiştir

3.2.3. Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü ve İç Politikadaki Yansımaları

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu bilhassa Arap ülkelerinin iç işlerine karışma politikasından uzak ve tarafsızlık ilkesine dayanarak dış politikasını çizen ve bütün komşu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, ortaya çıkan söz konusu krize karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği gerçekten çok zor olmuştur. Çünkü Türkiye bir yandan NATO üyesi ABD müttefiki, diğer yandan ise Irak ile ilişkilerine önem vermiştir. Dolayısıyla krize karşı attığı her adım ciddi bir şekilde göz önünde tutmaya çalışmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin izlediği politika ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş ve farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimine göre Türkiye'nin politikası bir dış politika icabı olarak olmuş, kimisini, göre de Türkiye Batı politikasından yana bir politika uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye, Körfez Koalisyonun bir üyesi olarak Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a karşı uygulanan kararların önce kendisi uygulamış, daha sonra da diğer ülkelerin uygulaması için çaba sarf etmiştir. Türkiye, Körfez Krizinin başlangıcından sonuna kadar olayların gelişimini, seyrini yakından takip ederek uygun bir şekilde karar almaya gayret etmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Birleşmiş Milletlerin kararlarını şartsız ve hemen kabul

etmesi için çağrıda bulunmuştur. Türkiye, Birleşik Milletleri Güvenlik Konseyi tarafından kararlıkla takip edilen politikaya uygun olarak. Irak'a yönelik tutumunu, krizin yoğun olarak sürdüğü 1990'ın Eylül ayında Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararlarını kabul edip Irak ile Kuveyt'e karşı deniz ve hava ablukası uygulaması kararma katılarak sürdürmüştür.

Türkiye aktif olarak katılmadığı söz konusu Körfez savaşı, dolaylı olarak da olsa bölgede savaşın sıcaklığını en fazla yaşayan ülke olmuştur. Türkiye'nin Körfez krizi ne ilişkin dış politika sürecini belirleyen şu iki faktör etkin olmuştur: Bunlardan birincisi Sivil ve askeri bürokraside temkinle hareket edilmesi ve ikincisi ise ortaya çıkabilecek risklerin iyice hesaplanmasıdır.

O dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, farklı bir görüş anlayışı içerisinde olmuş ve daha aktif bir politika izlenmesini ve bölgede oluşan kriz sonrasında Türkiye'nin oynayacağı role uygun düşecek bir ağırlık elde etmesini istemiştir. Özal, Türkiye'nin bu olayların içinde yer alması ve aktif rol oynaması gerekli görülmüştür. 17 Ocak 1991 tarihinde sabah saatlerinde Irak'a karşı başlatılan askeri operasyonlar sırasında Amerika Birleşik Devletleri başkanı George Bush, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile bir telefon görüşmesi yapmış ve askerî operasyonların başladığını haberi vermiştir. Bununla birlikte o dönemdeki Türkiye Başbakanı Yıldırım Akbulut. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Komşumuz Irak, uluslararası yasaları çiğneyerek düşmanca bir tavır almış bulunmaktadır. Biz Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak Irak 'ın bu düşmanca tavrını kabul etmeye hazır değiliz" şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve şunu da eklemiştir "Bu gelişmelerden dolayı Türkiye, 18 Ocak 1991 tarihinden itibaren Irak'a karşı açılan savaşta ABD uçaklarının İncirlik üslerinin kullanılmasına müsaade etmiş bulunmaktadır"⁹⁹. Türkiye hükümetinin Irak'a karşı açılan savaştan yana bir tutum bulunmuş olmasından dolayı başta Türkiye kamuoyunu olmak üzere Türkiye'deki siyasi partiler tarafından da şiddetle kınanmıştır. Hatta Türkiye'de bir ilk olarak sağ, sol, İslâmî ve Komünist partileri arasında bu savaşa karşı bir ittifak yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Demokratik Sol Parti Genel Başkanı Bülent Ecevit "*Özal'ın zanettiği gibi Türkiye halkı Amerika Birleşik Devletlerine kiracılık ve uşaklık yapacak nıpidudeğildir*". Doğru Yol Partisi

⁹⁹ Ali Karaosmanoğlu, ABD ve AB Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikası, s. 181.

Genel Başkanı Süleyman Demirel de şu açıklamada bulunmuştur: *“Savaşa katılmak ve zararları telafi etmek için Türkiye nin Amerika dan ilücuğı maddi tazminatlar Türkiye nin onuru aşığılayan bir durumdur. Çünkü bu ihınım kamuoyuna Türkiye para karşılığında silahlı kuvvetlerini satıyor imasında bulunmaktadır”*¹⁰⁰.

Şuna da işaret etmekte fayda vardır. Körfez Savaşı sırasında Türkiye tarihinde bir ilk daha yaşanmıştır. Özal’ın isteğine karşı çıkan o dönemdeki Türkiye Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay, *“Ben George Bush’tan emir almam”* diyerek istilasını vermiştir. Bununla birlikte o dönemde Türkiye’de iki savunma bakanı (Safa Giray 30/03/1989-19/10/1990 tarihleri arası ve Hüsnü Doğan 28/10/1990-22/02/1991 tarihli arası) peş peşe istifalarını vermişlerdir¹⁰¹.

Özal, bu dönemde Saddam’ın devrileceğini, Irak’ın parçalanacağını ve Ortadoğu’nun haritasının yeniden çizileceğini umarak, Türkiye’nin aktif bir politika izlemesini ve hakkı olan payı almasının gerektiğini belirtmektedir. Irak’ın Türkiye’ye saldırması ya da İran veya Suriye’den birinin Irak’a girmesi durumunda Türk ordusunun da Irak’a gireceğini belirtmesi ve TSK’nin hazırlanması konusunda hükümeti atlayarak talimatlar vermesi ve bazı uluslar arası konularda hükümetten bağımsız hareket etmesi iç siyasette Dışışleri Bakanının ve Milli Savunma Bakanının istifalarına neden olmuştu. Ancak,yinede Kuzey Irak’la ilgili düşüncelerinden vazgeçmeyen Özal’ı, *Genel Kurmay Sakanı Orgeneral Necip Torumtay in istifası durdurmuş, geri adım atmasını sağlamıştır*¹⁰².

3.2.4. Birinci Körfez Savaşında Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi

Türkiye’nin ABD’yle ilişkilerinin dayandığı temellerden biri olan stratejik önemin 1990’da SSCB’de yaşanan çözülmeye azalacağı izlenimi yaratması Türkiye’de endişe yaratmıştır. Saddam Hüseyin’in 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgal etmesi ile ortaya çıkan Körfez Krizi zamanın yöneticilerine göre, Türkiye’ye

¹⁰⁰ İbrahim Halil Ahmet, (1993) "Türkiye ve Harb El Haliç", Dirasat Türkiye Dergisi, Musul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., S.4, s. 17 h Ahmet; a.g.e., s. 15.

¹⁰¹ Ahet,İbrahim H.,a.g.e,s,15

¹⁰² Baskın,Oran, Türk Dış Politikası,Cilt:II,S.256-257

hala stratejik açıdan önemli bir ülke olduğunu kanıtlamak için yeni bir fırsat vermiştir¹⁰³. Körfez Savaşı, Washington'da İkinci Dünya Savaşından beri Türkiye hakkındaki resmi yaklaşım olan Türk sınırları içindeki üslerin Ortadoğu'ya yönelik operasyonlarda kullanılmasını da içeren Türkiye'nin stratejik ve siyasi öneminin geçerliliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Körfez Krizi patlak verdiğinde Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal aktif politika uygulanması gerektiğini düşünmüş ve dış politika yönetimini tamamen kendisi üstlenmiştir. Turgut Özal'ın büyük oranda Dışişleri Bakanlığı, meclisi, hatta hükümeti allayarak oluşturduğu politikalarla Türkiye Körfez Krizi'nde ABD'nin yanında yer almıştır¹⁰⁴. Saddam Hüseyin rejimine karşı tavır alarak BM'nin ambargo kararından iki gün sonra Irak'tan gelen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve 2.5 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olduğu Irak'la ticari ilişkilerini kesmiştir. Ayrıca, Irak'a düzenlenen harekâta kullanılmak üzere Türkiye'deki NATO üslerini ABD uçaklarına açmıştır¹⁰⁵.

Körfez Krizi süresince ve savaş sırasında Türk-Amerikan ilişkileri son derece olumlu bir ortamda gelişmiştir. ABD Başkanı Bush ile Türkiye Cumhurbaşkanı Özal arasında sürekli bilgi alışverişi sağlanmıştır. Türkiye'nin ambargo kararını ilk uygulayan devlet olması, üslerini koalisyon güçlerine açması ABD'de memnuniyet yaratmıştır. Türkiye, Körfez Krizi'nden petrol boru hattını kapatma ve ambargo uygulama kararı nedeniyle önemli miktarda ekonomik zarara uğramıştır. Özal, Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda ABD'ye sağladığı destek dolayısıyla mükâfatlandırılacağını düşünmüştür. Bu doğrultuda, Eylül 1990'da Washington'a yaptığı ziyarette tekstil kotasının kaldırılmasını, askerî modernizasyona destek olunmasını ve borçların bir kısmının silinmesini talep etmiştir. Amerikan hükümetinden Türkiye'ye, Ocak 1991'de 82 milyon dolarlık, yılın ilerleyen aylarında da 282 milyon dolarlık yardım verilmiştir. Bununla birlikte askeri yardımın miktarı arttırılmış ve tekstil ihracında belirli bir artış sağlanmıştır. Ayrıca, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, ABD ve Kuveyt'in katılımıyla 4,2 milyar dolarlık bir Türk Savunma Fonu oluşturulmuştur. Türkiye'nin ürettiği F-16'ların Mısır'a satışı gerçekleştirilmiştir. Türkiye, büyük

¹⁰³ İlhan Uzgel, (2004). ABD ve NATO yla ilişkiler içinde Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.254-255

¹⁰⁴ Burcu Bostanoğlu, (1999) Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s.401

¹⁰⁵ Uzgel, İlhan.a.g.e.s,254-255

bir ticaret hacmine sahip olduğu Irak'la ticarî ilişkilerini Körfez Krizi'nin başladığı ilk günlerde kesmiştir. Irak'a uygulanan ambargonun 2003 yılına kadar sürdüğü düşünülürse bu yardımların Türkiye'nin zararlarını karşılamaktan çok uzak olduğu açıktır. Bu nedenle. 1990 yıllar boyunca ve İkinci Körfez Savaşı öncesinde de Türkiye ABD'yle yaptığı görüşmelerde ekonomik kayıplarının tazmini konusunu zaman,zaman gündeme getirmiştir. Fakat Bush ve ekibi Türkiye'nin zararlı değil karlı çıktığına inandığı için hiçbir zaman tam anlamıyla istediğine ulaşamamıştı¹⁰⁶. Diğer yandan, savaştan sonra Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan gelişmeler Türkiye'nin zararının sadece ekonomik olmayacağını gözler önüne sermiştir. Körfez Savaşı nedeniyle ortaya çıkma imkânı bulan Irak'ın kuzeyindeki fiili bir oluşum Türkiye'nin hassas noktası haline gelmiştir. ABD'nin öncü olduğu çabaların bağımsız bir devlet oluşumu amacı taşıdığı düşüncesi Türk yetkilileri endişeye sevk etmiştir. Türkiye müttefiki ABD'nin Irak politikası konusunda yeterli derecede bilgilendirilmediğini düşündü ve kendi aleyhine bazı oluşumlar içinde olduğu şüphesini taşımıştır¹⁰⁷.

Körfez Savaşı'nın etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler (Çekiç Güç, Irak'ın kuzeyindeki oluşumu, vb.) Türkiye'yi kendi güvenliği ve toprak bütünlüğünü koruma çabaları ile ABD ile stratejik ilişkilerini sürdürme arasında bir bakıma tercih yapmaya itmiştir. Fakat Türk yönetimi açısından ikisi de vazgeçilemez görüldüğü için Türkiye'nin aman zaman birbiriyle çelişen politikalar uygulamasına sebep olmuştur.

3.3.1990-1991 Sığınmacılar Sorunu ve Türkiye

3.3.1. Savaş Sonrasında Irak'ta Çıkan İsyanlar

Her zaman olduğu gibi. Irak'ın düşmanlarının ilk kullandığı güç olan Kürtler ve Şiîler. Körfez Savaşı'ndan önce de isyana teşvik edilmişlerdir. ABD Başkanı, Irak ordusunu karşı isyan başlatmaları konusunda Kürt ve Şiî gruplara çağrı yapmış ve destek sözü vermişti. Şiîler bölgede Irak ordu güçlerinin fazla olmasından dolayı harekete geçemezken, Kürt liderler Barzani ve Talabani,

¹⁰⁶ Uzgel,a.g.e.s,254-255

¹⁰⁷ ARI, Tayyar, (2004) *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa

Kuveyt Krizini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayacaklarına dair Irak hükümetine güvence vermişlerdi. Tabii bu güvencenin arkasında 1988 yılında yaşananların bir daha yaşanabileceği tehdidi önemli hır yer tutuyordu"¹⁰⁸. Ancak savaşın kısa sürede bitmesi ve Irak'ın savaşı kaybetmesiyle beraber bu gruplar hemen harekete geçmişlerdir. 4 Mart 1991 günü Şîî gruplar ayaklanmış ve Basra'yı ele geçirmişlerdir. 7 Mart günü Şîîleri takip eden Kürtler, Süleymaniye bölgesinde ayaklanma hareketi başlamışlardır. Güney bölgesinde Kut, Necef. Kerbela ile kuzeyde Erbil ve Kerkük şehirlerini de içine alan bir ayaklanma her geçen gün büyümüşür.

Irak yönetimi bu ayaklanmaları bastırmak için elinde sağlam kalan Cumhuriyet Muhafızları birlikleri bu ayaklanmaları bastırmakla görevlendirmiştir. 20 Mart günü kuzeyde Kerkük'ü ele geçiren Kürtler. Musul'da da duruma hâkim olmaya çalışırken. Irak ordusu da bölgedeki petrol kuyularını bombalamaya ve silahlandırılmış helikopterlerle Kerkük'te sivil halka yönelik saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Bu arada. Saddam Hüseyin'in birliklerine kimyasal silah kullanma izni verdiği, halk arasında yayılmıştır. Irak ordusunun bu harekâtı sonucu halk. Kuzey Irak'taki şehirleri boşaltmaya ve kuzeydeki dağlık bölgelere doğru kaçmaya başlamışlardır. İran'ın bu ayaklanmalarda isyancıları açıkça desteklemesi üzerine daha önce bu grupları isyana teşvik eden ABD yönetimi yaptığı açıklamada "Irak'ın iç meselelerine karışmama ilkesine uymaya devam edeceklerini, açıklamıştır. Bunu İngiltere'nin benzeri açıklaması takip etmiştir.

Irak Haber Ajansı. I Nisan 1991 'de yaptığı açıklamada Dohuk ve Erbil kentlerinin hükümet birliklerince ele geçirildiğini açıklamıştır. I Nisan günü silahlı helikopterler desteğindeki Irak ordusunun birlikleri, Türkiye-Suriye-Irak sınırlarının birleştiği noktadan Zaho istikametinde doğuya doğru bir taarruza başlamışlardır. Aynı gün Habur gümrük sahasını ele geçirip gümrük binalarını işgal ederek kontrolü ele geçirmişlerdir.

3.3.2.Sığınmacılar Sorunu, B.M'nin Devreye Girmesi

İsyancı Peşmergeler doğuya doğru kaçmaya başlamışlardır. Zaho, Musul, Kerkük gibi büyük şehirleri boşaltılarak başlayan kuzeye doğru kaçış, Türkiye ve İran kapılarına dayanmıştır. Çoğunluğunu Iraklı Kürtlerin oluşturduğu kaçanlar

¹⁰⁸ Yavi,a.g.e.s,275

arasında, ayaklanma sırasında arada kalan Türkmenler ve Hristiyan (Asuri ve Keldani) unsurlarla birlikte Saddam rejimine muhalif Arap unsurlarda bulunmuştur.

Türkiye sınırında biriken insanlar üzerine, Irak ordusunca top ve havan atışları yapılmaya başlanmış ve bu mermilerin bir bölümü Türk tarafına düşmüştür. Kış şartlarının hüküm sürdüğü Nisan ayının ilk günlerinde, bölgenin geçit vermeyen dağları, vadileri ve sularıyla da mücadele etmek zorunda kalan sığınmacılar çok kötü durumda kalmışlardır. İlk olarak 2 Nisan'da gelen sığınmacıların sayısı, 5 Nisan tarihinde 246 bini bulmuştur. Çok kısa sürede bu kadar sığınmacıyla karşılaşmaya hazır olmayan Türk hükümeti tek başına başa çıkması neredeyse imkânsız olan bu insanlık dramını derhal BM Güvenlik Konseyine taşımıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, konseyin sorunun çözümü için Saddam'a baskı yapması gerektiğini ve batılı devletlerin 1988 olayında sığınmacılara sahip çıkmadığını her şeye rağmen Türkiye'nin sığınmacılara yardım öleceğini ancak ülkesine alıp yerleştiremeyeceğini belirtmiştir. Olağanüstü toplantıya çağrılan BM Güvenlik Konseyi'nde Fransa'nın ve doğal olarak İran'ın da desteğini alan Türkiye 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı kararın alınmasını sağlayarak tüm üye devletleri ve insancıl kuruluşları yardım çabalarına katılmaya ve katkıda bulunmaya çağırıştır.

3.3.3. Türkiye'nin Güvenli Bölge Oluşturma Çabaları

Irak hükümetinin, bu karara uymayacağını belirtmesine rağmen, bu karara uyacaklarını belirten ülkelerin gönderecekleri yardım da her halükarda zamana bağlıdır. Sınıra biriken insanların zamanı kalmamıştır. Bu ortam içinde hukuken açılmamış olan sınır zaten fiilen açılmış ve yüz binlerce insan, Hakkâri ve Şırnak illerinin çeşitli noktalarından girerek yerleşim yerlerinin yakınlarında konaklamaya başlamışlardır. Türk Devleti, halkı ve tüm kuruluşları ile bu perişan insanların yardımına koşmaya çalışmıştır. "Gelişmekle olan durum karşısında acil çözüm üretmek zorunda olan Türkiye, Irak 'tan kaçan Kürtler için Kuzey Irak ta bir güvenlik bölgesi kurulmasını istemişti"¹⁰⁹ 688 sayılı kararın giriş kısmında Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulacağı ve devletin ulusal

¹⁰⁹ YAVUZ. Turan. (1998), ABD'nin Kürt Kartı, Milliyet Yayınları. İstanbul.

yetkilerine karışılmayacağı hükmü yer almaktadır. Kısaca kararda. Irak topraklarına Irak'ın onayı olmadan girilemezdi. Ancak Cumhurbaşkanı (Özal'ın amacı sığınmacıları Türkiye'den dışarı çıkartmak, yapılacak insani yardımların Irak topraklarında yapılmasını sağlamaktır. İngiltere ve Fransa. Türkiye'nin bu önerisini desteklemişlerdir. Bunun üzerine fırsattan istifade etmeye çalışan Kürt grupların liderleri ise Kerkük. Erbil, Dohuk ve Süleymaniye şehirlerinin de güvenlik bölgesinin içine alınmasını istemişlerdir. Kürtlerin niyetini sezen İngiltere, yaptığı açıklama ile güvenlik bölgesi oluşturulmasının Irak'ı bölme anlamına gelmediğini açıklamıştır.

Türkiye sınırını geçmekten başka çareleri olmadığına inanan Iraklı Kürtler sınırı birkaç yerden geçmişlerdir. 7 Nisan 1991 gününden itibaren sınırda bekleyen 200 binden fazla sığınmacı kamyonlarla Çukurca bölgesine taşınmaya başlanmıştır. Şırnak'ın Uludere ilçesi Işıkveren Köyü yakınlarından sınırı geçenlerin sayısı 170 bini aşmıştır. Buradaki sığınmacıların bir kısmı da Silopi'de kurulan İlaç Konaklama Merkezi'ne nakledilmiştir.

12 Nisan tarihinde ABD, 36. enlemin kuzeyinde helikopter ve savaş uçağı kullanmaması yönünde Irak hükümetini uyarmış ve bu şekilde Türkiye tarafından önerilen ve başta ABD tarafından kabul görmeyen güvenli bölge önerisi, ABD'nin uyarısıyla uygulanma olanağı bulmuştur. Diğer taraftan sığınmacıların sayılarının çok fazla olması, onları kabul edecek ülkelerin bulunamaması gibi sebepler yüzünden, sığınmacıların kendi evlerine dönmelerinin en akılcı çözüm olacağı fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. 14 Nisan 1991 itibariyle Türkiye'ye sığınanların sayısı ise 460 bine ulaşmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Birinci Körfez Savaşı'nın Sona Ermesi ve Savaşın Türkiye'ye Etkileri

4.1. Savaşın Sona Ermesi.

17 Ocak 1991 'de başlayan hava harekâtı, 22 Şubat 1991 'e kadar aralıksız devam etmiştir. Irak'ın tüm hava savunması sistemlerinin, hava kuvvetlerinin, zırhlı birliklerinin ve haberleşme şebekelerinin etkisiz hale getirilmesiyle birlikte hareketsiz hale getirilen Irak Ordusuna öldürücü darbeyi yapmak üzere, 25 Şubat 1991'de başlayan kara harekâtı. Güney Irak'ta bulunan Irak Ordusunun 100 saat gibi kısa bir sürede, neredeyse tamamının imha edilmesiyle sonuçlanmıştır. 25 Şubat 1991'de Irak'ın BM kararlarına uyacağını açıklamasına ve ateşkes istemesine rağmen kara harekâtı 2 gün daha sürmüş ve 27 Şubat 1991 tarihinde, Müttefik Kuvvetlerinin de ateşkesi kabul etmesiyle savaş sona ermiştir¹¹⁰.

4.2. Savaşın Türkiye'ye Siyasi Yansımaları

Körfez Savaşı'nın bitmesiyle Türkiye, tehdit algılamasına ve yeni savunma politikasına şekil vererek hızla güçlenmeye başlamıştır. Kurulduğundan beri ilk defa bu derece güçlenmeye yönelen Türkiye, toplamaya çalıştığı güç ve jeostratejik konumunun verdiği tehlikeli doğa doğrultusunda en çok sorun

¹¹⁰ Kayar,a.g.e.s,188

yaşadığı en yakın komşularını kısa /amanda tehdit algılamasına dâhil etmek zorunda kalmıştır' Türkiye'nin savunma politikasının temel esasları şunlardır:¹¹¹

- Yurtta Sulh, Cihanda Sulh.
- Her türlü gerginliğin azaltılmasında, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azami katkı.
- Bağımsızlığı, bütünlüğü ve cumhuriyeti korumak ve kollamak
- Krizleri ve çatışmayı önleyici tüm tedbirleri almak.
- Kolektif savunma sisteminde aktif olarak yer almak ve kendisine tevdi edilecek sorumlulukları yerine getirmek.

BM Güvenlik Konseyi'nin 6 Ağustos 1990'dan itibaren üye devletlerden Irak'a karşı askeri ve ekonomik yaptırım uygulama kararına uyan ilk ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Ankara, 8 Ağustos'ta Irak ve Kuveyt'le tüm ticarî ilişkilerini kesmiş, bu iki ülkenin mal varlıklarına el konulduğu ilân edilmiştir. Her iki ülkeye yapılan ihracat, gıda ve sağlık malzemeleri hariç durdurulmuştur.

Daha önce İran'la yapılan savaş esnasında Basra Körfezi'nden petrol ihracatını gerçekleştirememesi sebebi ile harp süresince hayatî bir şekilde bağımlı kaldığı Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'da kapatılmıştır. Böylece, Irak'ın günde 1,5 milyon varil tutarında ki Türkiye üzerinden yapılan üçüncü ülke ihracatları da sona ermiştir. Tüm bu kararlarla da Türkiye'nin Irak'tan alacaklı olduğu 700 milyon dolar da tehlikeye girmiştir. O günlerde dikkati çeken hususlardan birisi de kriz boyunca Cumhurbaşkanı Özal'ın Türkiye'nin siyasetini yönlendirmesi olmuştur. Özal'ın krizin ilk günlerinde telaffuz ettiği, ekonomik yönden "bir koyup üç alma" düşüncesidir.

¹¹¹ Milli Savunma Bakanlığı (1998), Beyaz Kitap, Ankara, s, 15

Türkiye'nin bu kararından birkaç gün evvel Ankara'ya gelen Irak Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, Özal ile yaptığı görüşmede petrol boru hatlarının kapatılması halinde Türk-Irak ilişkilerinin bozulacağını belirtse de, Özal cevaben Irak'ın Birleşmiş Milletlerin kararlarına uyması gerektiğini, yapıcı hareket etmesi halinde Türkiye'nin Irak'a yardımcı olacağını belirtmiştir. Böylece Türk-Irak ilişkilerinde gerginliğe doğru giden bir süreç de başlamış olmuştur. Ankara, Birinci Körfez Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Ortadoğu'da geleneksel olarak takip ettiği bölgesel tarafsızlık ve statüko politikasını terk ederek koalisyon güçlerinin yanında yer almıştır¹¹².

TBMM: 5 Eylül 1990 tarihinde Türkiye'ye karşı bir tecavüz olması durumunda buna derhal karşılık verebilmesi maksadıyla Bakanlar Kurulu'na Silahlı Kuvvetleri kullanma ve savaş hali izni vermiştir. Ayrıca Türk topraklarını yabancı askerlere açma ve Türk askerlerini yabancı bölgelere gönderme konusunda da bir karar almıştır. Ancak her ne kadar meclis böyle bir karar aldıysa da, Türk askeri büyük kamuoyu tepkisi ve muhalefet nedeniyle yurt dışına gönderilmemiş. Hükümetin Irak'a karşı bir cephe açma düşüncesine muhalefet eden dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Sefa Giray ve Genelkurmay Başkanı Org. Necip Torumtay istifa etmişlerdir¹¹³. Türkiye izlemeye çalıştığı bu aktif politika ile engelleyemeyeceği siyasî gelişmelerin büsbütün dışında kalmamaya çalışmış, krizden sonra yapılacak görüşmelerde Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasında söz sahibi olmak ve çıkarlarını korumak istemiştir. Bunu ise Cumhurbaşkanı Özal'ın söylediği "Kriz sonrası Ortadoğu'da oluşacak masada Türkiye'nin de yer almasını istedik, menüde değil!" sözlerinden anlamak mümkündür. Ayrıca Özal, "200 yıldır Türkiye'nin ilk kez savaşın kazanan itirafında yer almayı başardığı" yolundaki yorumları ile bazı kazançlar sağlayacağı şeklindeki beklentileri önem taşımaktadır¹¹⁴.

BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990'da almış olduğu kararla 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini istemiş ve kuvvet kullanma yolunun önünü açmıştır. Türkiye olası bir müdahalede durumunda İncirlik'te konuşlu bulunan koalisyon güçlerine hava sahasını açacağını bildirmiştir. Neticede diplomatik girişimler sonuç vermemiş ve koalisyon

¹¹² Türk, a.g.t. s.53.

¹¹³ Bostanoğlu, a.g.e.s, 404

¹¹⁴ Yavuz, a.g.e.s, 167-168

güçlerinin saldırısı, 18 Ocak tarihinde başlamış ve harekât esnasında İncirlik Üssü yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Körfez Savaşı sonucunda Irak'ın siyasî birliği zarar görmüş ve bu durumdan Türkiye'de oldukça etkilenmiştir. Irak'ın kuzeyinde meydana gelen ve uluslararası koruma altına alınan Defacto oluşum Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Türkiye her fırsatta Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğinin üzerinde ısrarla durmuş, bu konuya dış politikasında öncelik vermiştir. Bu konuda zaman,aman ABD yönetimleri ile de ters düşme durumunda kalmıştır. Bu bölgedeki otorite boşluğundan doğan siyasî krizler sık,sık Türkiye'yi de içine alma eğilimi göstermiştir. Ayrıca, 1990'lı yıllarda terör tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla Irak'ın kuzeyine çeşitli askerî operasyonlar düzenlenmiş, bu ise dünya kamuoyunda Türkiye aleyhtarı bir hava esmesine neden olmuştur¹¹⁵.

Türkiye'nin terörle mücadelesi ısrarla Kürt halkına karşı yapılan askerî bir müdahale, Kürt muhalefетinin imhası olarak algılanmıştır. Terör olaylarından "Türk-Kürt etnik savaşı" gibi kavramlarla bahsedilmiştir. Terör örgütünün Kuzey Irak'ta etkisinin azaltılabilmesi maksadı ile Kürt gruplara destek olunmuş, bu sayede nispeten başarı elde edilmiştir. Türkiye'nin kendilerine sağladığı Kırmızı diplomatik pasaportlarla dünyaya açılabilen Kürt liderler, bu dönemde yaptıkları işlerde Ankara'nın onayını alma ihtiyacı hissetmişlerdir. PKK'ya karşı Türk ordusu ile operasyonlara katılan KDP 1997 yılında terör örgütünün KYB¹¹⁶ ile birlikte gerçekleştirdiği saldırıya ancak Türkiye'nin yaptığı yardımla karşı koyabilmiştir . Ancak zaman içerisinde her iki Kürt partisinin sergilemiş oldukları ikili tavır güvenirliliklerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. ABD yönetiminin bölgede ağırlığını artırması, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığının azalmasına sebep olmuştur.

¹¹⁵ Türk, a.g.e.s, 54

¹¹⁶ Kürdistan Demokrat Partisi kısaca KDP, 16 Ağustos 1946'da kurulan bir Kürt partisidir. KDP'nin kurucusu Molla Mustafa Barzani'dir. 1979'dan beri partiyi oğlu Mesut Barzani yönetmektedir.

Faysal Dağlı, *Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı)*, Belge Yayınları, İstanbul, Haziran 1994, s. 297-302. Kürdistan Yurtseverler Birliği kısaca KYB, 1975'da kurulan bir Kürt partisidir. KYB'nin kurucuları arasında Celal Talabani vardır. Parti Kürdistan Demokrat Partisi'nden kopan ve daha sosyalist olanlar tarafından kurulmuştur. KYB Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin diğer önemli partisidir. Ağırlıklı olarak Süleymaniye kentinde etkilidir. Son Irak meclis seçimlerine K.DP ile birlikte girmiş ve meclis de 53 milletvekili çıkarmışlardır. Faysal Dağlı, *Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı)*, Belge Yayınları, İstanbul, Haziran 1994, s. 297-302.

Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesini, küresel ve bölgesel düzeyde süren sorunların ve meydana gelecek gelişmelerin yönlendireceği bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın bölgedeki kırılma noktasını oluşturan Körfez Savaşı, Ortadoğu'da köklü değişikliklere yol açmış, dengeleri sarsmış, bunu takiben yeni dengelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından ABD, tek süper güç olarak gücünü bu savaşla perçinlemiştir. Görünürde bu gelişmeler bölgede Sovyet desteğine sahip Suriye ve İran gibi ülkeleri zayıflatmış olsa da, doğrudan dış destekten yoksun talan bu ülkeler, ABD'nin baskılarına rağmen, kendi imkânları ile uluslararası sistemde ayakta kalma imkanını elde etmişlerdir. Bir anlamda özgüvenlerini kazanarak güçlenme fırsatı bulmuşlardır.

4.3.Savaşın Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti

4.3.1.Petrol Boru Hatlarının Kapatılmasının Maliyeti

Türkiye'nin petrol boru hatlarını kapatmasından doğan zararların ne kadar önemli olduğunun anlaşılabilmesi için, öncelikle petrol boru hatlarının Türkiye'ye getirdiği avantajların ve faydaların bilinmesi gerekir. Türkiye ekonomisinin çok kritik dönemlerinde yapılmış ve işletilmeye başlanmış olan petrol boru hatları, yapıldığı andan itibaren hem Türkiye ekonomisi ve hem de Türk dış politikası bakımından çok önemli ve karlı bir yatırım olmuştur¹¹⁷. 1973 Dünya Petrol Krizi'nin doğurduğu petrol sıkıntısı ve bunun getirdiği mali etkilerin baskısı altında hareket eden Türkiye, karşı karşıya bulunduğu petrol sıkıntısının ve petrol ithalatının yarattığı yüksek döviz yükünü bir ölçüde azaltabilmek için Irak ile bir petrol boru hattının yapılmasına karar vermiştir. Yıllık 35 milyon ton petrol pompalama kapasitesi olan ilk hat 1977 yılında faaliyete geçmiş, yapımına 1984 yılında başlanan ikinci hattın 1987'de faaliyete geçmesi ile birlikte boru hatlarının yıllık kapasitesi 70.9 milyon tona yükselmiştir. Bu sistemin getirdiği avantajların farkında olan iki ülke, üçüncü bir hattın yapılması için Körfez Savaşı öncesinde girişimlerde bulunmuşlardır.

Petrol boru hatlarının Türkiye'ye sağladığı çok sayıdaki avantajların önemli olanlarını şu şekilde belirtebiliriz: Türkiye'nin petrol ihtiyacını kesintisiz olarak sağlanması; petrol ithalatı için taşıma ücreti ödenmemesi nedeniyle ve

¹¹⁷ GÖZEN, Ramazan, (2000), *Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*. Eberte Yayınları, Ankara.

Irak'a sağlanan kolaylık dolayısıyla daha ucuz bir petrol kaynağı olması; taşıma ücreti olarak gelir sağlaması; Yumurtalık limanında ve bölgede ilave iş olanakları ve gelir kaynakları yaratması; Irak'a yönelik ihracatı artırması ve böylece Türkiye'nin Irak'tan ithal ettiği petrolün parasını bu yollarla karşılamasına yardımcı olması ve Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinde stratejik bir unsur olmasıdır.

Petrol boru hatlarını kapatılması sonucunda Türkiye'nin karşılaştığı zararlar, kısa ve uzun ve orta vadeli zararlar olmak üzere üç döneme ayrılabilir.

Her ne kadar bu dönemlerin her biri de önemli olmakla birlikte, özellikle kısa dönemli zararlar ve bu zararların yarattığı sıkıntılar gerçekten öncelikle dikkate alınmalıdır. Kısa vadeli yani kriz ve savaş dönemi şartları çerçevesinde bakıldığında petrol borularının kapatılmasının Türkiye'ye getirdiği zararlar sadece mali ve ekonomik değil, aynı zamanda potansiyel olarak sosyal ve siyasî nitelikte idi. Zira, petrol boru hatlarının kapatılması sonucunda Türkiye;

1) Petrol boğazına girmiştir.

2) Petrol ödediği dövizin aniden ve önemli ölçüde yükselmesi sonucunda mali ve ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 3) Petrol boru hatlarının çalışmasından kaynaklanan diğer ekonomik ve ticarî faaliyetlerden elde edilen ekstra kazançların yok olması sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılar yaşamıştır¹¹⁸.

Türkiye, Körfez Savaşı öncesinde, toplam petrol ithalatının (19.3 milyon ton) yüzde 60'ına tekabül eden toplam 8.5 milyon ton petrolünü Irak'tan ithal etmeyi ve bunun 6 milyon tonunu Ocak Temmuz 1990 aylarında gerçekleştirmiştir. Petrol boru hatlarının 7 Ağustos 1990 tarihinde kapatılması ile birlikte. Türkiye, Irak'tan henüz alınamayan 2.5 tonluk petrol açığı ile karşılaşmıştır. Buna diğer ülkelerden ithâl edilmesi planlanan fakat henüz alınmamış olan miktarlarda eklendiğinde. Türkiye'nin 1990 yılının geri kalan bölümü (Ağustos-Aralık) için 8 milyon ithal etmesi gerekmektedir.

Bu miktarın uluslararası piyasadan sağlanması normal şartlar altında belki çok önemli bir problem değildir. Ancak Körfez Savaşı'nın olağanüstü bir durum olması nedeniyle, hem Irak ve Kuveyt petrolünün piyasadan çekilmesi, hem de diğer petrol üreten ülkelerin OPEC üretim kotaları ve kapasitelerindeki sınırlamalar dolayısıyla piyasadaki petrol arzında bir daralma olmuş ve bunun

¹¹⁸ Gözen.a.g.e.s,279

sonuncunda da petrol fiyatları iki-üç katma çıkmıştır. Savaş öncesi (Temmuz 1990) varili 15.6 dolar olan petrol fiyatı Ağustos 1990'da 24 dolara. Ekim 1990'da 37 dolara ve sıcak savaş arifesinde bir ara 40 doların üstüne kadar yükselmişti¹¹⁹.

Körfez Savaşının yarattığı bu petrol artışı ve fiyattaki krizler sonucunda Türkiye kaçınılmaz olarak petrol miktarı ve petrol fiyatıyla ilgili problemlerle karşılaşmıştır. TÜPRAŞ, petrol boru hatları kapatıldığı zaman Türkiye'nin azami 45 gün yetecek kadar petrol stokunun bulunduğunu, hükümetin acilen alternatif petrol ithal bağlantıları yapması gerektiğini bildirmiştir. Petrol sıkıntısı, petrol ihtiyacını direkt olarak boru hatlarından sağlayan bölgelerde daha da şiddetli yaşanmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan 13 şehirdeki yetkililer halktan, "petrol ve doğal gazın daha dikkatli kullanılması gerektiği" şeklinde isteklerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine bu bölgede petrolün kullanımı ile ilgili bazı düzenlemelere gidilmiştir. Böylece Türkiye 1970'lerde yaşanan sıkıntılar kadar olamasa da Körfez Krizinin ilk zamanlarında kısa dönemli bir petrol şoku yaşamış olmaktadır.

Bunun yanında, Türkiye, Körfez Savaşı süresince petrol fiyatlarının artmasından da aynı şekilde etkilenmiş ve mali yük altına girmiştir. Çünkü Türkiye, Irak ve Kuveyt dışındaki diğer ülkelerden aldığı petrole, savaş öncesinde Irak petrolüne ödediğinin çok üstünde bir fiyat ödemek zorunda kalmış. Türkiye'nin bu dönemde petrole ödediği fiyat, savaş öncesindeki 15.6 varil\dolar (v\d)dan. Ağustos 1990'da 24 v\d'a ve Ekim 1990'da ise 37 v\d'a yükselmiştir. Petrol fiyatlarının Körfez Krizi'nin daha sonraki aylarında bir ara 30.2 v\d'a düşmesi, Türkiye'nin petrole ödediği faturanın misliyle artmasını önlememektedir. Gerçekten, Ekim 1989'da 196.871 bin dolar olan petrol faturası, 1990'ın aynı ayında 536,044 dolara yükselerek yüzde 272'lik bir artış göstermiştir. Diğer yönden, Türkiye'nin yalnızca Ağustos -Aralık 1990 döneminde petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan zararı 840 milyon doları bulmuştur. Daha genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin 1990 yılı toplam petrol faturasının bir önceki yıla göre yüzde 142 artış kaydederek, 2.455,055 milyar dolardan 3.494,658 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Bu faturada petrol ithalatının miktarlarındaki artış yalnızca yüzde 0.12'dir .

¹¹⁹ Gözen,a.g.e.s,280

4.3.2. Taşımacılık Sektörüne Etkileri

Petrol boru hatlarını kapatılmasının sebep olduğu üçüncü grup zararlar, petrol boru hatlarının çalışmasından ve bunun yarattığı yan ekonomik faaliyetlerden elde [etli]ği gelirlerin (petrol taşıma ücreti, işçilerin istihdamı, liman hizmetleri, taşımacılık vd.) ve Irak'la olan tüm ilişkilerin kesilmesinden kaynaklanan zararlardır. DPT'nin hazırlamış olduğu rapora göre, Türkiye, petrol taşıma ücreti olarak elde ettiği yıllık 300 milyon doların kesilmesinden dolayı sadece 1990 yılında 225 milyon dolar zarara uğramıştır. Petrol boru hatlarının daha sonraki yıllarda da kapalı olduğu dikkate alınırsa, Türkiye'nin bu türden zararlarının her geçen yıl daha da büyüdüğü açıktır. DPT'nin hesaplarına göre, boru hatlarının kapalı olduğu her gün için Türkiye 2 milyon dolarlık gelirden mahrum kalmaktadır. Burada ayrıca, gelirlerinin büyük bölümünü boru hatları taşımacılığından elde eden BOTAS'ın bu gelirlerinin kesilmesi sonucunda bu tarihten itibaren malî gelirden mahrum kaldığı da belirtilmelidir¹²⁰.

Irak'a uygulanan ambargo, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ekonomik faaliyetleri büyük oranda durdurarak, bölge halkının önemli bir gelir kaynağını yok etmiş ve halkın yaşama şartlarını olumsuz şekilde etkilemiştir. Öyle ki, ambargodan sonra taşımacılık sektörü ve burada çalışan insanlar işsiz kalmış ve zarara uğramıştır. Bölgede petrol taşıyan tankerler atıl duruma düşmüş; petrol taşımacılığı ve Irak'la ticaretten yararlanan bakkal, lokanta, petrol istasyonları ve diğer iş grupları kapanmıştır. Bir rapora göre ekonomik ambargo, Mersin ile Irak arasında taşımacılık yaparak hayatlarını kazanan en azından 100.000 insanın hayatını etkilemiştir. Yine 1976 yılında beri bu hatta çalışan, üçte-ikisi petrol tankeri olan 10.000'den fazla kamyon atıl kalmıştır. Normal olarak, günde ortalama 3000-6000 kamyon ve 2000- 4000 tanker geçiş yapmaktadır. Irak'tan Türkiye'ye bu yolla taşınan petrolün miktarı, yıllık 6 milyon tonu bulmaktadır, (buna karşılık petrol boru hatlarının kapasitesi, yıllık 70.9 milyon tondur). Bunun yanında bu taşıtlar Adana ve İskenderun limanlarından Irak'a transit taşıma yapmaktadırlar. Tüm bunların, hem bölgede hem de genel olarak Türkiye'deki işsizliği daha da artırdığı sonucu çıkarmak mümkündür¹²¹.

¹²⁰ Gözen,a.g.e.s,281

¹²¹ Gözen,a.g.e.s,282

4.3.3. Diğer Etkileri

Irak'a uygulanan ambargonun diğer bir boyutunu, yani Irak'la mevcut olan tüm ekonomik, ticari ve mali ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların genel olarak Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu tür etkileri makro düzeyde etkiler ya da Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkiler olarak da ele almak mümkündür. Makro ekonomik açıdan bakıldığında Türkiye'nin ekonomik zararları iki grupta analiz edilebilmektedir. İlki, Irak'la olan ikili ilişkilerin kesilmesinden doğan "doğrudan" zararlar, diğeri Irak'a uygulanan ambargonun neden olduğu "dolaylı ya da knock-on" zararlar ya da etkidir. Örneğin, petrol fiyatlarının yükselmesine paralel olarak enflasyonun yarattığı etkiler. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve genel olarak Türkiye'de artan işsizlik ve Irak'la ticarî ilişkide bulunan firmaların (müteahhitlik ve diğerleri), kişilerin ve devletin üretimlerindeki düşüşten kaynaklanan zararlar, bu çerçeveye dahil edilmelidir. Bu dolaylı etkilerin varlığını gösteren en önemli gösterge, Türkiye'nin 1990 yılı Ödemeler Dengesinde kaydedilen olağanüstü açıklardır¹²².

Türkiye'nin ambargodan kaynaklanan zararıyla ilgili nihaî ve net bir rakam ortaya çıkarılmasını engelleyen önemli bazı zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukların başında, ilgili kayıpların bilgi ve verilerin toplanmasının imkânsızlığı gelmektedir, zira. Irak ambargosu o kadar çok sayıda kişiyi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir ki, bunlarla ilgili net sonuçların ortaya çıkarılması gerçekten çok zor görülmektedir. Bazıları Irak'la doğrudan ticarî ilişki içindedir; bazıları ise, yukarıda belirttiğimiz gibi yan hizmetlerde çalışmaktadır. Böylesine karmaşık ve kapsamlı ilişkilerin bulunduğu bir ekonomik sistemin aniden durmasının getirdiği zararlardan, kimin önce ve en çok etkilendiğini saptamak olanaksızdır. Bazı firmalar ve kişiler Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına [HDTM] müracaat ederek bazı zarar miktarları belirtmişler, ama bunlar sistemin yalnızca bir parçası olan, örneğin bölgede bir lokanta çalışan bir kişinin işsiz kalması sonucunda ne kadar zarara uğradığı belirlenmiş ve kayıtlara geçmiş değildir¹²³.

¹²² Gözen,a.g.e.s,282

¹²³ Gözen,a.g.e.s,283

Buna rağmen, Türkiye'nin zararıyla ilgili olarak geçici ve tahmini de olsa, bazı resmi ve gayri resmi hesaplamalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında değinmek. Türkiye'nin zararıyla ilgili kaba bir fikir verebilmektedir. Bu çalışmalarda ortaya konan zarar rakamları birbirinden oldukça farklı olmasına rağmen, Türkiye'nin zarar kalemleri konusunda üç aşağı beş yukarı genel bir anlaşma mevcuttur. İlgili tüm çalışmalarda gösterilen zarar kalemlerinin en önemlileri şunlardır: Türkiye'nin Irak ve Kuveyt'le olan ticaretinin kesilmesi sonucunda Türkiye'nin bu ülkelere yönelik ihracatına ve bu ülkelerden yaptığı petrol ithalatına olumsuz etkisi, Türkiye'nin petrol faturasının yükselmesi, Türkiye'nin Irak'tan alacaklarının dondurulması, Kuveyt ve Irak'ta çalışan Türk müteahhitlerinin kayıpları, Irak'la olan transit ticaretin durmasının yarattığı zararlar, taşımacılık sektörünün zararları, turizm kayıpları. Irak ve Kuveyt'te çalışan Türk işçilerinin Türkiye'ye dönmek zorunda kalması sonucu gelirlerinin yok olması, Irak ve Kuveyt'in Türkiye'deki yatırımlarının durması vb.dir.

Türkiye'nin zararlarını tahmin eden ilk çalışma işgalin daha ilk günlerinde (13 Ağustos 1990) DPT tarafından yapılmıştır. Zarar kalemlerini gösteren bu rapor, zararlarının miktarı ile ilgili bir rakam vermemektedir. Yine DPT kaynaklı 26 Ekim 1990 tarihli diğer bir raporda, Türkiye'nin 1990 ve 1991 yıllarını kapsayan toplam zararlarının 7.260 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Diğer bir çalışma üç kamu kurumunun (HDTM, DPT ve Dışişleri Bakanlığı) birlikte hazırladıkları ve Cumhurbaşkanı Özal tarafından zararların telafisi amacıyla ABD Başkanı Bush'a sunulan bir rapordur. Türkiye'nin hem o andaki Hem de ambargoda devam ettiği sürece ileride doğabilecek tahmini zararlarını içeren bu rapor, Türkiye'nin zararlarını "yakın dönem /ararlar" ve "yapısal zararlar" olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin bir savaşa girmeyeceği varsayımıyla ambargo sonucunda 10 ile 14 milyar dolar arasında zarara uğrayacağı tahmin edilmektedir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yapılan bir başka hesaplamada ise. Türkiye'nin Ağustos- Aralık 1990 arasında 4.075 milyar dolar ve 1991 yılında 6.817 milyar dolar olmak üzere. 1991 sonuna kadar toplamı 10.892 milyar dolar zarar göreceği belirtilmektedir¹²⁴.

¹²⁴ Gözen,a.g.e.s,284

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın geçmişteki verilerin ışığında Türkiye'nin zararlarını en ayrıntılı olarak gösteren bir başka raporunda. Mayıs 1991 itibarıyla Irak'la olan ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların 7.242 milyar dolar ve Kuveyt'le olan ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların 368 milyon dolar olduğu yazmaktadır. Bu zararların kaynakları. Irak ve Kuveyt'le ticaretin kesilmesi, müteahhitlik firmaları, taşımacılık, bankacılık, transit ticaret, petrol boru hatları, turizm, askerî harcamalar ve diğer kalemler, olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin zararlarını "doğrudan" ve "dolaylı" olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre, petrol boru hatlarından alınan işletme ücretinin kesilmesi, aralan petrol fiyatlarının maliyeti, ihracatın, müteahhitlik çalışmalarının ve taşımacılığın durdurulmasından doğan zararlar, turizmin etkilenmesi, Türkiye'nin Irak ile alacaklarının askıya alınması ve Irak ve Kuveyt'in Türkiye'deki yatırımlarında azalmalar, şeklinde beliren Türkiye'nin "doğrudan" zararlarının 3,5 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. İşsizlik, enflasyon, artan dış borç ve Türk ekonomisine yaptığı negatif etkisinin yarattığı “dolaylı” zararların ne kadar olacağı ise belirtilmemektedir¹²⁵.

Türkiye'nin zararları ile ilgili bir başka rakam The Economist Intelligence Unil tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre, Türkiye'nin Mayıs 1991 tarihine kadar uğradığı ambargo zararların en gerçekçi bir hesaplara, 4 milyar dolar civarında olacağı belirtilmektedir. Türkiye'nin ambargo zararlarının makro ekonomik seviyede etkisinin görülebilmesi için bir başka yol, Türkiye'nin savaş öncesi (1989) ve savaş sonrası (1990-1991) yıllarına ait ödemeler dengesindeki gelişmeleri karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma sonucunda Türkiye'nin 1990'da olağanüstü yüksek bir ödemeler dengesi açığı kaydettiği görülmektedir. İthalat, 1989'da 15.792 milyar dolardan 1990'da rekor bir seviyeye yani 22.302 milyar dolar yükselip yüzde 41.2'lik bir artış kaydederken; ihracatı aynı oranda değişmemiş ve 1989'da 11.624 milyar dolardan 1990'da sadece 12.959 milyar dolara yükselmiştir. Bunun sonucunda Türkiye, 1990 yılında Cumhuriyet tarihinin o yıla kadar olan en büyük ticaret açığını (9.554 milyar dolar) ve en büyük cari işlemler açığını (2.611 milyar dolar) kaydetmiştir¹²⁶.

¹²⁵ Gözen, a.g.e.s, 284

¹²⁶ Gözen, a.g.e.s, 285

Körfez Savaşıma bağlı bazı ekonomik gelişmelerin detaylarına girmeden verilmesi bile ambargonun olumsuz etkilerini vurgulamak bakımından yararlı olacaktır. Bunların başında, petrol faturasının artışı gelmektedir. Yükselen petrol fiyatlarının Türkiye'nin 1990 yılında artan ithalat rakamlarına hiç şüphesiz önemli bir katkısı vardır. Petrole yüzde 42,3 fazla ödeme yapılması. Türkiye için önemli bir yük olarak kabul edilmelidir. İthalatta büyümeye neden olan bir başka artış kalemi de yüzde 200 (1989'da 1.388 milyar dolardan, 1990'da 3.024 milyar dolara) artış gösteren tüketim malları grubudur.

Türkiye'nin aylık ithalat seyrine bakıldığında, ithalattaki artışın Körfez, Savaşı ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Çünkü örneğin Ağustos 1990-Ocak 1991 ilhâlatı, hem bir önceki yılın aynı ayları ve hem de bir sonraki yılın aynı aylarına oranla oldukça yüksek olmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Körfez Savaşı dönemindeki ithalatı, savaş öncesi ve sonrası yıllardaki aynı döneme göre oldukça yüksek olmuştur. Sonuç olarak, bu sürpriz bir gelişme değildir. Körfez Savaşı ve Irak'a uygulanan ambargonun doğrudan ve dolaylı yansımaları. Türkiye'nin ödemeler dengesindeki açıkların tek sebebi değilse bile, en önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilmektedir¹²⁷.

4.4.Körfez Savaşının Türkiye'ye Siyasi Zararları

4.4.1.Çekiç Güç ve Keşif Güç

Irak BM Güvenlik Konseyinin 687 sayılı kararını kabul ettiğini 10 Nisan 1991 tarihinde duyurmuş, böylelikle resmen ateşkes ilanını deklare etmiştir. Bölgede Koalisyon ve Amerikan varlığı devam etmekte, Birleşmiş Milletler Gözetleme Kuvveti ise Kuveyt-Irak sınırının sorumluluğunu devralmıştır¹²⁸.

Savaşın sona ermesiyle birlikte Irak'ta Güneyde Şii Mezhebine bağlı olanlar. Kuzeydoğuda da Kürtler, dış ülkelerinde desteklemesiyle Saddam rejimini devirmek için iki koldan başkaldırmalardır. Fakat Irak Güçleri toparlanarak hava ve kara kuvvetleriyle önce güneydeki Şii ayaklanmasını sonrada kuzeydoğudaki Kürt ayaklanmasını bastırmıştır. Irak Güçlerinin yaptığı harekât neticesinde Şiiler ve Kürtler bozguna uğrayarak İran ve Türkiye sınırına

¹²⁷ Gözen,a.g.e,s,286

¹²⁸ Murat Çelik, (2004). Körfez Savaşı ve Mülteci Sorunu. D.E.Ü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İzmir, s.62.

doğru kaçmaya başladılar. Türkiye sınırına binlerce mülteci yığılmaya başlamıştır. Ağır kış şartlarının hüküm sürdüğü Nisan ayının başlarında Türk sınırına yaklaşan sığınmacıların durumu çok kötüdür. Türkiye sınırındaki mültecilere yardım yapılmasına, yurtlarına geri dönmelerinin sağlanmasına veya Irak Hükümetine karşı korunmalarına ilişkin Batılı devletlerin herhangi bir tutum içine girmemeleri neticesinde Türkiye harekete geçmiştir¹²⁹.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yoğun telefon diplomasisiyle Amerikan başkanı George Bush'u harekete geçirmiş ve 5 Nisan sabahı Ankara'da da Türk diplomatları ile batı Avrupalı meslektaşları arasında yapılan toplantının sonunda 688 sayılı kararın taslağı tartışılarak son şekli verilmiştir. Fransa tarafından derhal güvenlik konseyine iletilen karar 10 olumlu, 3 olumsuz. (Küba, Yemen ve Zimbabwe) ve iki çekimser (Çin ve Hindistan) oyla kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin aldığı 688 sayılı kararla kurtarma ve yardım ile sınırlı huzur operasyonunun birinci aşaması devreye girmiştir. Bu karar aynı zamanda güvenli bölge (safe havens) oluşturulması her ne kadar kararda böyle bir kavramdan söz edilmemiş olsa da bu "Çekiç Güç" veya "huzur operasyonu" gibi uygulamaların temel dayanağını oluşturacaktır. Amerikan Başkanı 10 Nisan'da Irak'a 36. enlemin kuzeyinde tüm askeri faaliyetlerin ve tüm uçuşların yasaklandığını bildirmiştir¹³⁰. Böylece Irak Hükümetinin kurtarma ve yardım operasyonun yapıldığı Kuzey Irak'tan askerlerini çekmesi ve 36. paralelin kuzeyine uçak ve helikopterlerini sokmaması istenmektedir. Bush yönetimi tarafından 16 Nisan'da yapılan açıklamada ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bölgeye konuşlandırılarak mültecilere yardım yapılacağı açıklanmıştır. 17 Nisan'da Müttefik Güçler ABD, Hollanda, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'ya ait birlikler Türkiye ve Kuzey Irak'ta konuşlanarak çalışmalarına başlamışlardır. Huzur operasyonunun ilk aşamasında 5000 kişilik bir kara birliği bölgeye konuşlanmıştır. Bu birlik ABD, İngiltere ve Fransa'ya ait çeşitli uçak ve helikopterlerle desteklenmiştir.

Huzur operasyonunun askeri birliği olan "Kalkık Horoz" veya Türkçeye yanlış tercüme edilmiş şekli ile Çekiç Güç'ün görev alanı 36. enlemin kuzeyindeki Irak toprakları ile sınırlandırılmıştır. Güvenli Bölge, Doğu-Batı genişliği yaklaşık 160 mil, Kuzey-Güney derinliği yaklaşık 50 millik bir alandan oluşmaktaydı ve

¹²⁹ ULUTAŞ, Alptan, (2006), I ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri. Dokuz Eylül Üniv. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), İzmir

Kuzey Irak'ın genelini kapsamaktadır. Bu arada sınırdaki sığınmacı sayısı giderek düşmüş, Ağustos 1991 itibariyle yalnızca 5000 kişi kalmıştır. Mayıs ayında 11 ülkenin katıldığı asker sayısı 20,000'i bulan ve Kuzey Irak'ta sınırları belirlenmiş bir bölgeye asker konuşlandırılması. ABD'nin o güne kadar Irak'ın içişlerine müdahale etmeme politikasında bir değişiklik anlamına gelmektedir. Gerçi Bush yönetimi bunun Irak'ın içişlerine müdahale olmadığını iddia etmiştir. Koalisyon ülkeleri Temmuz 1991 de askerî güçlerini Kuzey Irak'tan çekerken Türkiye'de konuşlandırılacak ve daha sonra "Çekiç (jüç" olarak adlandırılan daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam'ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklamışlardır".

Nisan'da başlayan Huzur Operasyonu 15 Temmuz 1991'de sona ermiştir. Yerine İkinci Huzur Operasyonu veya Çekiç Güç diye adlandırılan ikinci salha başlatılmıştır. Bu kuvvet Çekiç Güç adı altında Kuzey Irak halkına karşı Bağdat yönetiminin girişeceği bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendirilmiştir. Nitekim Temmuz ayının sonuna doğru yerleştirme işi biten Çekiç Güç'ün görev süresinin Türkiye tarafından 30 Eylül'e kadar uzatıldığı bildirilmiştir. Türkiye, 12 Temmuz 1991 'de aldığı Bakanlar Kurulu kararıyla içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de yer aldığı gücün Türkiye'de konuşlanmasına izin vermiştir. Alınan kararın hukuki dayanağı olarak, çok tartışılmalı olsa, daha önce alınmış olan 126 sayılı TBMM kararı gösterilmiştir. Bu gücün uluslar arası hukuktaki temeli ise daha da tartışmalıdır. Türkiye, bununla birlikte İncirlik ve Batman'daki NATO tesislerinin NATO dışı amaçlarla, yani alan dışında kullanılmasını kabul ederken, kendisinde Çekiç Güç'e katılmış ve Türk komutanının, görev kuvveti komutanıyla aynı rütbe ve statüde olması koşulunu getirmiştir. Ayrıca, Çekiç Güç'ün faaliyetlerinde Türk Genelkurmayının onayı gerekirken, bu amaçla Türkiye'ye gelecek silahlar yine Türkiye'nin denetimine tabi olacaktır. Bu gücün süresi ise 6 aylık sürelerle uzatılacaktır .

30 Eylül 1991 'de görev süresi sona eren Çekiç Güç'ün görev süresi Türkiye tarafından tekrar uzatılmıştır, Silopi'de bulunan çok uluslu gücün kara unsurlarının çekilmesi bunun yerine İncirlik'teki hava gücünün F-11 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır. Görev süresi, 1996 Martında 11 defa 3 ay için uzatılmasının ardından 1996 Haziranındaki oylamada Temmuz sonuna kadar uzatılan Çekiç Güç, "Ortak Görev Gücü" ve "Huzur Operasyonu-2" gibi isimler almıştır. Çekiç Güç, İncirlikte konuşlandırılmış, 1748

asker ve 77 uçaktan oluşmaktadır. Bunun dışında Pirinçlik ve Zaho da ikmal ve irtibat görevini yürüten, aynı güce bağlı 56 çok uluslu asker yer almaktadır. Çekiç Güç ilerleyen zamanda Türk iç ve dış politikasında çok tartışmalı bir yere sahip olmuştur. Gerek muhalefet partileri, gerekse kamuoyunda bu olay Türkiye'nin kendi eliyle Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşturma süreci olarak değerlendirilmiştir. Muhalefet partileri Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Partisi Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlandırılmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve iktidarı alabildiğine eleştirmişlerdir. O dönemde Doğru Yol Partisi lideri olan Süleyman Demirci "Ülkemizde yabancı askerlerin konuşlandırılmasına karşıyız. İtiyle bir yol açılmamak" derken Sosyal Demokrat Halkçı Partisi Genel Başkan Erdal İnönü tepkisini şu cümlelerle dile getirmektedir "Çekiç Güç Türkiye 'yi savaşa sürükler. Bu güçlen bir an evvel kurtulmak gerekir".

Çekiç Güç. Türk Parlamentosunda da sürekli tartışmalar yaratmıştır. Günümüzdeki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül. 24 Aralık 1999'da Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılması için TBMM de yapılan görüşmeler de Refah Partisi grubu adına yaptığı konuşmada. "Sayın Milletvekilleri, nedir bu Çekiç Güç ve nasıl bu günlere gelinmiştir? Körfez Savaşının üzerinde ki sis perdeleri bu gün artık yavaş-yavaş yükselmekte, senaryonun nasıl yazıldığı ortaya çıkmaktadır. İran ve Irak t senelerdir birbirine düşüren emperyalist güçlerin. Irak 'ı nasıl Kuveyt i işgale teşvik ettikleri Irak Kuveyt 'e nasıl saldırttıkları da bugün ortaya çıkan belgelerle, gün gibi ortadadır. Çekiç Güç denen çok uluslu askerî gücü oluşturan Amerikan, İngiliz ve Fransızların, Ortadoğu bölgesiyle ilgileri, Osmanlı devrinin son günlerinde başlamıştır. Bu sebeple, Çekiç Güç 'ün başından beri bölgede ki işlevi, Sevr Anlaşması'nın o zaman gerçekleştirilemeyen hükümlerinin. bugün gerçekleştirilebilmesi için ortam açmaktır, meydan yaratmaktır. Evet, geniş bir tarihi perspektiften baktığınızda, Batı'nın 100 sene önce ortaya attığı Şark Meselesinin devam etliğini göreceksiniz. Sevr Anlaşması'nın üçüncü kısmının 62, 63, 64 üncü maddelerinde ki Kürdistan sınırlarını ve yine anlaşmanın altıncı kısmının 89. ile 93 'üncü maddelerinde ki Ermenistan sınırlarını bir kere daha gözden geçirirseniz Sevr Anlaşması'nda çizilen Ermenistan, Kürdistan ve bugünkü İsrail haritalarının birbiri üzerine nasıl oturduğunu gayet açıklıkla göreceksiniz,"²⁰⁵ demektedir ve şöyle devam ölmektedir: "Çekiç Güç PKK ilişkileri saklanamaz hale gelmiştir, Türkiye'nin kontrolünün arttırıldığı, her defasında söylenmesine rağmen, yeni bir sıkıntı ortaya

çıkılmış, yardımlar yapıldığı ortaya çıkmış ve gazeteler devamlı olarak Çekiç Güç-PKK ilişkileri üzerinde haberler vermiş olmasına rağmen, bu hususlar hakkında ikna edici hiçbir açıklama yapılmamıştır, ama büzen teknik hata olduğu bazen helikopterlerin yollarını kaybettiği ve bazen de bilinmeyen nedenlerle bu tip yanlışlıkların olduğu söylenerek olaylar hep geçirtilmiştir. Son Irak operasyonu sırasında ortaya çıkan deliller, PKK'nın kullandığı silahlar, ortaya çıkan pistler, hep PKK-Çekiç Güç ilişkilerini ortaya çıkaran gerçekler olmuştur.

Türkiye'de iktidarlar değişmiş, ancak Çekiç Güç Türkiye'de kalmaya devam etmiştir. Türkiye kendi isteğiyle oluşturulan gücün, sonlandırılmasında söz sahibi olmadığı gibi, bu gücün aleyhine kullanımının önlenmesinde PKK ve Türkiye karşıtı Kürt Grupların silahlandırılması ve diğer noktalarda desteklenmesi gibi başarılı olamamıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş PKK'ya silah indirdiği saptanan Amerikan helikopterlerinin vurulması emrini verdiğini daha sonra açıklamıştır.

Türkiye için bu gücün olumlu taraflarına bakıldığında; Çekiç Güç ile Saddam Hüseyin'in Kürtleri ezmesini ve Türkiye sınırına yığılmalarını engellemekte. Çekiç Güç'ün varlığı nedeniyle Kuzey Iraklı Kültlerin ezilmesine engel olarak Kürt halkıyla bir sorun olmadığını ileri sürebilmekte ve yine bu güç sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesini önlemektedir. Çünkü Türkiye Çekiç Güç'e izin verirken ABD de Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına tepki göstermemektedir. Ayrıca, Türkiye Çekiç Güç'e izin vererek Iraklı Kürtlerin yakınlığını sağlamaktadır. Eğer Çekiç Güç'ün süresi uzatılmazsa başka bir ülkeye yerleşmesi olasılığı gündeme gelebilirdi ki. bu durumda Türkiye kendi topraklarına konuşlanmış kuvvetleri daha yakından denetleme olanağını yitirmektedir.

Türkiye'nin bölge politikası açısından bakıldığında; Çekiç Güç'ün varlığı Irak'ın Türkiye için bir tehdit olmasını önlemektedir. Çekiç Güç'ün gitmesi ve Saddam Hüseyin'in güçlenmesi. Bağdat'ın Türkiye'ye karşı daha fazla sertleşmesine ve Kürtleri tekrar ezmeye başlaması durumunda ambargonun uzamasına sebep olmuştur. Çekiç Güç, ayrıca Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağladığı için Türkiye'nin bu ülkelerden de bazı beklentileri vardır. ABD ile ilişkiler açısından. Çekiç Güç yardım, bölgesel işbirliği ve Kuzey Irak'a yönelik operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu bir kozdur.

En önemlisi de buydu. Çekiç Güç için olumsuz görüşler ise; PKK'ya yardım

ettiği. Kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu yarattığı ve burada bir Kürt devletinin kurulmasına yardımcı olduğu noktalarında toplanmaktadır. Çekiç Güç'ün göreve başlamasından sonra PKK faaliyetlerinde bir artış görülmesi, Türkiye basınında Çekiç Güç'e ait helikopterlerin PKK'ya yardım malzemesi attığı ve PKK'lı yaralıları taşıdığı yolunda haberlerin yer alması bu yöndeki kuşku ve rahatsızlığın artmasına neden olmuştur.

Bu arada. Çekiç Güç'ün yerleşmesinden sonra Türkiye Kuzey Irak'taki gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu yaklaşım Türkiye'nin bölgedeki gelişmelere dâhil olarak kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Türkiye gerçekten de bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başlamıştır. Bununda en önemli göstergeleri Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani~(W ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani'nin¹³⁰ Temmuz 1992'de Turgut Özal'ın talebi üzerine Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları, burada ayrıca kendilerine diplomatik pasaport da verilmesidir.

Ardından, bu liderler ABD'ye giderek Dışişleri Bakanı James Baker'la görüşmüşlerdir. Türkiye Kuzey Iraklı Kürt grupların Ankara'da temsilcilik açmalarına da izin vermiş ve ayrıca bölgede bazı alt yapı çalışmalarına da yardımcı olmuştur. Bu dönemle birlikte bu gücün 36. enlemin kuzeyinde Irak

¹³⁰ Celal Talabani, Kürt siyasetçi ve hâlen Irak Cumhurbaşkanı. Bağdat Üniversitesi hukuk bölümü mezunu olan Celal Talabani, Kuzey Irak'taki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin lideri. Parti, genel olarak desteğini şehirli nüfustan ve Kürt toplumundaki radikallerden alıyor. Rakip Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ise, kuzey ve batı bölgelerde etkili. Faysal Dağlı, Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı), Belge Yayınları, İstanbul, Haziran 1994, s. 302-306.

¹³⁰NGO: Hükümet Dışı Organizasyonlar

¹ Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Irak'ın kuzeyinde yer alan özerk bölge. Nüfusları tartışılan ve bölge yönetimince azınlık statüsü verilmiş olan Kürtler, Asuriler, Irak Türkmenleri ve Süryaniler bu bölgede yaşamaktadırlar. Irak'ın kuzeyinde bulunan bölge 11 Mart 1970'de Saddam Hüseyin ve Mustafa Barzani arasında yapılan anlaşma üzerine kuruldu. Özerklik anlaşmasına göre Irak'ın kuzeyindeki üç il, yaklaşık 37 000 km²'lik bir Bölge, Erbil de kurulacak bir yerel Parlamento tarafından yönetilecekti. Bunun yanı sıra Irak Meclis'i'nde 5 bakan ve Başbakan Vekili Kürt olacaktı. İran-Irak Savaşı sırasında bu bölge merkezi hükümet'in kontrolünden çıkmış, İran saflarında Saddam Hüseyin'e karşı yer almıştı. Saddam Hüseyin savaştan önce anlaşmayı kaldırmış ve 1974 de Kürt bakanları meclisten çıkarmıştı. Bu durum üzerine Barzani'ler isyan etmişlerdi. Bu durum Irak için çıkan savaşı kötü etkiledi, çünkü Saddam Hüseyin'e karşı Kuzey, İran ile ittifak etmiştir. Birinci Körfez Savaşı öncesi ve savaş sırasında Saddam Hüseyin'den kaçan on binlerce Kürt Türkiye Cumhuriyeti'ne sığındı. Türkiye tarafından kurulan kamplarda Kürt mültecilere sağlık, barınma ve giyim yardımları yapıldı. Saddam Hüseyin devrilip Kürt liderler yeni dönemde söz sahibi olana kadar yurt dışına Türk Pasaportu ile çıktılar. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra çıkarılan uçuş yasağından dolayı bölge bugüne kadar Bağdat'ın yönetimi altında değildir. Bölge Kürdistan Parlamentosu'nun kontrolü altındadır. Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi ile Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği nin arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Bölge ikiye bölünmüşse de, son yıllarda birleşme sürecine girilmiştir. ^h Ulutaş, A.g.t, s.98.

topraklarında Irak Ordusu'nu etkisiz hale getirmesi Kürt liderlerini Irak'a karşı cesaretlendirmiştir. Irak Kürdistan Cephesi liderleri Bağdat yönetiminden uzaklaşmaya başlamıştır. Körfez Savaşı sonrasında ki Kürtçülük hareketi, sağlanan uluslararası koruma, BM ve NGO¹³¹'ların yoğun katkıları ile en aktif dönemini yaşamaya başlamıştır.

Bağdat yönetiminin Kürtlerle uzlaşma arayışı çerçevesinde, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi²¹², 1970 bildirisine nazaran daha geniş haklar içeren bir tasarıyı Irak Hükümetine sunmuştur. Tasarıda Kuzey Irak'taki bütün idari ve yasal düzenlemelerin Kürtler tarafından gerçekleştirilmesi, Kürtlere Cumhurbaşkanı Yardımcılığının verilmesi ve Kerkük'ün Sözde Kürdistan bölgesinin başkenti olarak kabul edilmesi öngörülmüştür. Taraflar arasında devam eden görüşmeler Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlık ve ABD'nin Kürt gruplar üzerindeki baskısı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Ocak 1997'den itibaren adı "Keşif Güç" yada "Kuzeyden Keşif Harekatı" olarak değiştirilen ve önceki dönemlerde olduğu gibi 6 aylık dönemler halinde görev süresi uzatılan Çekiç Güç'e asker veren ülkeler arasında Türkiye, Fransa, İngiltere ve ABD vardır. Çekiç Güç'teki uçaklar sık sık bölge üzerinde eğitim uçuşları icra olmaktadır. Bu arada 1998 Aralıkta "Çöl Tilkisi Operasyonu"na tepki gösteren Fransa, keşif güç içindeki askerleri geri çekmiştir. ABD'de yapılan Kasım 1996 seçimleri sonucunda Bili Clinton ikinci defa başkan seçilmiş ve Irak'a yönelik politikasını tekrar gözden geçirerek netleştirmeye çalışmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Madelina Albright tarafından Irak'a belli sınırlamalarla da olsa

¹³¹ NGO: Hükümet Dışı Organizasyonlar

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Irak'ın kuzeyinde yer alan özerk bölge. Nüfusları tartışılan ve bölge yönetimince azınlık statüsü verilmiş olan Kürtler, Asuriler, Irak Türkmenleri ve Süryaniler bu bölgede yaşamaktadırlar. Irak'ın kuzeyinde bulunan bölge 11 Mart 1970'de Saddam Hüseyin ve Mustafa Barzani arasında yapılan anlaşma üzerine kuruldu. Özerklik anlaşmasına göre Irak'ın kuzeyindeki üç il, yaklaşık 37 000 km²'lik bir Bölge, Erbil de kurulacak bir yerel Parlamento tarafından yönetilecekti. Bunun yanı sıra Irak Meclis'i'nde 5 bakan ve Başbakan Vekili Kürt olacaktı. İran-Irak Savaşı sırasında bu bölge merkezi hükümet'in kontrolünden çıkmış, İran saflarında Saddam Hüseyin'e karşı yer almıştı. Saddam Hüseyin savaştan önce anlaşmayı kaldırmış ve 1974 de Kürt bakanları meclisten çıkarmıştı. Bu durum üzerine Barzani'ler isyan etmişlerdi. Bu durum Irak için çıkan savaşı kötü etkiledi, çünkü Saddam Hüseyin'e karşı Kuzey, İran ile ittifak etmiştir. Birinci Körfez Savaşı öncesi ve savaş sırasında Saddam Hüseyin'den kaçan on binlerce Kürt Türkiye Cumhuriyeti'ne sığındı. Türkiye tarafından kurulan kamplarda Kürt mültecilere sağlık, barınma ve giyim yardımları yapıldı. Saddam Hüseyin devriliş Kürt liderler yeni dönemde söz sahibi olana kadar yurt dışına Türk Pasaportu ile çıktılar. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra çıkarılan uçuş yasağından dolayı bölge bugüne kadar Bağdat'ın yönetimi altında değildir. Bölge Kürdistan Parlamentosu'nun kontrolü altındadır. Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi ile Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği nin arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Bölge ikiye bölünmüşse de, son yıllarda birleşme sürecine girilmiştir. ^h Ulutaş, A.g.t, s.98.

petrol satımına izin vermekle beraber. ABD'nin amaçları, yaptırımların devam etmesinden kararlı olduklarını ifade etmiştir. Irak'ta olası bir iktidar değişikliği konusunda müttefiklerle işbirliğine hazır olduklarını, yeni Irak'ın bağımsız, üniter dış tehditlerden uzak ve bölgesi için tehdit oluşturmeyen bir karaktere sahip olmasını arzuladıklarını belirtmiştir.

Bu arada İran'da sürgünde bulunan Irak İslâm Devrimi Yüksek Konseyi lideri Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim, yaptığı ayıklamada ABD'nin Irak'taki muhalefete sürekli ihanet ettiğini belirterek Irak halkının ABD'ye güvenmediğini ifade etmiştir.

23 Kasım 1998'de Londra'da bir araya gelen ve KDP ve KYB'nin alt düzeyde temsilcilerle katıldığı toplantıda Irak'taki 30 muhalif grubun bir şemsiye örgütlenmesi gibi gözüken Irak Ulusal Kongresi, tüm muhalif grupları temsil ettiklerinin kabul edilerek Irak'ta güvenli bir bölgede Saddam Hüseyin'i düşürmeye yönelik faaliyet göstermelerini sağlayacak bir ortamın kendileri için oluşturulmasını istemişlerdir. Ancak daha önce CIA tarafından buna dönük bir girişim Erbil'de başlatılmış, fakat Saddam Hüseyin'in operasyonu bu faaliyet fiyaskoyla sonuçlanmıştır. 1996 da Talabani ile yaşanan çatışma esnasında Barzani'nin Saddam Hüseyin'den yardım istemesi üzerine, Saddam Hüseyin'e bağlı birlikler Erbil'e doğru askerî harekâta girişmiş; bu gelişme üzerine ABD; kuzey Irak'ta kendisi ile işbirliği yapan grupları burada götürmek zorunda kalmıştır.

ABD'nin 21 Mart 2003 sabahı Irak'a yönelik olarak başlatmış olduğu askerî hareket nedeniyle, barış şartlarında uygulanması öngörülmüş bulunan Kuzey Irak'ta 36. paralelin Kuzeyinde kalan uçuşa yasak bölgede "keşif ve gerektiğinde "önleme" uyuşları ile sınırlı olan Kuzeyden Keşif Harekâtı (KKH) 21 Mart 2003 tarih ve 2003/5349 sayılı Bakanlar kurulu Kararı'yla sona erdirilmiştir. Karar gereği, ABD ve İngiltere'den Kuzeyden Keşif Harekâtı çerçevesinde Türkiye'de bulundurdıkları sivil ve askerî unsurları Türkiye dışına konuşlandırmaları talep edilmiştir. Bu talebin neticesinde ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Türkiye'den yürütülen, KKH denetimlerinin sona erdiğini ve ABD'nin, bölgedeki faaliyetlerinin geleceğine ilişkin son kararını henüz vermediğini açıklamıştır. Böylece 11 yıldır süren ve Türkiye'nin başını ağrıtan Çekiç Güç veya diğer adıyla Kuzeyden Keşif Harekâtı artık sona ermişti.

4.4.2. Terörizm ve PKK

Varşova Paketi'nin yıkılışıyla Türkiye ABD nezdinde ki ayrıcalığının son bulacağı kaygısına kapılmış ortaya çıkan Körfez Krizi'nde üstlendiği rol sayesinde kaygıları sona ermiştir. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle Türkiye'nin komşu sayısı artarken, jeo-stratejik açıdan Ortadoğu'nun geleneksel sınırları da değişiklik göstermiş, Cebelitarık'tan Kafkasya'ya genişlemiştir. İki kutuplu sistemde Türkiye. NATO'nun Güneydoğu Kanat ülkesiyken artık Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkaslara olan konumu sayesinde cephe statüsü kazanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler üzerinde, etkin bir rol oynamayı planlayan Turgut Özal, Körfez Savaşı ile de Ortadoğu'da söz sahibi olmak istemiştir. Böylece Türk dış politikasında ilk kez doğrudan taraf olmadığı sorunlar karşısında uluslararası toplumla birlikte hareket ederek, aktif katılım kapısını açmıştır. Türkiye Ortadoğu'da istediği sonucu elde edemezken, Orta Asya'da da ekonomik yetersizlikler nedeniyle Rusya'nın gerisinde kalmış, Böylece Türkiye, Turgut Özal'ın kurguladığı biçimde "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" kadar olan bir alanda etkin olamasa bile, Bush'un öngördüğü şekilde "Yeni Dünya Düzeni"nde, jeo-stratejik önemini artırmıştır" . Bu açıdan Türkiye, Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu gibi istikrarsızlık odaklarının ortasında, liberal ekonomi tecrübesine sahip, demokratik ve laik, yani örnek bir ülkedir. Zbigniew Brzezinski. Türkiye hakkında bir ölçüde ABD'nin bakış açısını yansıtan, şu değerlendirmelerde bulunmuştur; "Türkiye NATO istikrarının ve NATO'nun güneydoğu yakasının mihenk taşıdır. Türkiye sadece bölgede stratejik bir oyuncu değil, aynı zamanda bir sosyo-ekonomik model ve bir kültürel çekim odağıdır."219 Özellikle Körfez Savaşı sonrasında Türkiye, ABD nezdinde. Soğuk Savaş döneminden devraldığı itibarını, Kafkas-Azeri petrol ve doğalgazlarının Dünya pazarlarına ulaştırılması, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin siyasal ve ekonomik açıdan Batı Dünyasına aktarılması, Ortadoğu Barış sürecinde İsrail'e destek olması bu barış sürecine karşı çıkacak nitelikteki ülkelerin çevrelenmesi yönüyle artırmıştır .

Kuzey Irak'taki otorite boşluğu aslında Körfez Savaşı'ndan çok önceye dayanmaktadır. 1975 Cezayir Antlaşması öncesi İran ile Irak arasındaki çatışmayı fırsat bilerek ayaklanan Kürtler. Bağdat Hükûmeti'nin sert tedbirleriyle

karşılaşmıştır. Kuzey Irak'taki ayaklanma Bağdat Hükümet güçleri tarafından bastırılmış, daha sonra bu bölge kısmen boşaltılmıştır. Sonraki yıllarda Kürtlerin milliyetçilik hareketlerinin önünü almak ve bölgede daha heterojen bir kitle oluşturmak amacıyla, Türkiye Irak sınırının Kuzey Irak tarafında kalan bölümünün nüfuslandırılması çalışmaları başlatılmış, yine Bağdat Hükümeti tarafından bölgede sınır birlikleri konuşlandırılmıştır".

Türkiye 1983 yılında Irak'la, Kerkük Yumurtalık boru hattının ve 44 bin kamyoncuyla iki ülke arasında sınır değiştiren, günlük 8 milyon litre petrolün güvenliğini sağlamak amacıyla, bir anlaşma imzalamıştır. Türkiye imzaladığı 'Sınır Güvenliği ve İşbirliği Antlaşması' sayesinde Bağdat'a önceden haber vermek koşuluyla, sınırdan içeri girerek bölgeyi kontrol altında tutmuştur.

1980'lerin başında Kuzey Irak'a konuşlanıp. 1984 yılında Şemdinli. Truh baskınlarıyla"22 ismini duyuran PKK'ya karşı Türkiye, Irak'la arasında bir Güvenlik Protokolü imzalamıştır. TSK bu anlaşma sayesinde sınırdan 5-10 km kadar içeri girerek 'Sıcak Takip Hakkı' (Hot Pursuit Operations) çerçevesinde sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmiştir. Irak Kuvvetleri 'karşılıklılık' ilkesi uyarınca, 1988 yılındaki Halepçe Olayında , Türkiye sınırına girmek istemiş, Türkiye bu talebi geri çevirmiştir. Böylece bu protokol geçerliliğini yitirmiştir.

1990 yılında Başbakan Yıldırım Akbulut'un. bu protokolü tekrar hayata geçirmeye yönelik girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Başbakan Akbulut'la görüşen Saddam Hüseyin, protokolün Fırat ve Dicle nehirlerinden saniyede 700 metre küp su bırakılması koşuluyla yenileneceğini bildirmiş, Türk Hükümeti de bu öneriyi reddetmiştir. Saddam Hüseyin yine bu görüşmede Akbulut'a Türkiye'ye yönelik "Doğu Batı (iki kutup) arası çatışmanın son bulduğunu, Böylece Türkiye'nin NA TO içindeki ayrıcalıklı rolünün ve ABD desteğinin sona ereceğini" ileri sürmüş, bu sözler üzerine Başbakan Akbulut ise; "Doğru söylüyorsunuz eski sistem sona erdi, her taralıımızdan 90 milyon Türk ayaklanmış bize gelmek istiyor. Bizim topraklarımız buna yetmiyor, biz de genişlemek istiyoruz" ' şeklinde yanıt vermiştir.

1980'lerin başında Kürt sorunu, bölgesel anlamda Irak veya Türkiye'de yaşanan çatışmalar şeklinde, sadece güvenlik boyutuyla ele alınmıştır. 1988 Halepçe,1991 Körfez Savaşı esnasında yaşananlar, Kürt sorununu uluslararası arenaya taşımış ve bu çapta tedbirler alınmasına sebep olmuştur.

Körfez Savaşı, hem coğrafi hem de siyasal açıdan, tüm taraflar üzerinde

farklılaşmaya yol açmıştır. Savaş sonrası Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölge ve konuşlandırılan Çekiç Güç, fiilen Bağdat Hükûmeti'nin egemenliğini ortadan kaldırmıştır. Bu durum Türkiye açısından iki önemli gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden birincisi Kuzey Irak'ta Kürt Yönetimi'nin kurulması, diğeri de ortaya çıkan otorite boşluğunun, PKK tarafından etkin olarak kullanılması Bağdat Ordusunun bıraktığı malzemelerin PKK'ya önemli avantajlar sağlamasıdır¹³². Bu gerçeği PKK lideri Öcalan "...Biliyorsunuz Irak ordusu. Mart ayı boyunca yapılan çatışmada, ardından büyük miktarda askerî araç gereç bırakmıştır. Biz hala onları kullanıyoruz." Şeklinde dile getirmişti. Ayrıca SSCB'nin dağılmasının ardından. Rus askerlerinin ekonomik sebeplerle, Rus yapımı silah ve mühimmatı Kuzey Irak'ta elden çıkarması da PKK'ya önemli oranda lojistik destek sağlamıştır. Bu lojistik destekle PKK eylemleri, 1991 yılından sonra büyük oranda artış göstermiştir. Türkiye terörle mücadele için 1991 sonrası yıllık 7 milyar dolar tutarında bir ek kaynak ayırmak zorunda kalmıştır". Türkiye'nin Körfez Savaşı esnasında geleneksel dış politik anlayışının dışında yürüttüğü aktif diplomasi, beklenen sonuçları vermese de bir dönüm noktası olmuştur. Körfez Savaşı esnasında hukukî boyutu oldukça tartışılan yetki devri ile Bakanlar Kurulu'na devredilen TSK'nin yabancı ülkelere gönderilme' yetkisi, zamanla Genelkurmay Başkanlığı'na geçmiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan Kürt yönetimi ve artan PKK faaliyetlerine ek olarak Türkiye'nin güney komşularıyla olan su sorunu. TSK'nin yeni dönem Türk dış politikası üzerindeki etkisini hem nitelik, hem de nicelik yönüyle artırmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Özal'ın ekonomi-dış politika bağıntısına benzer bir biçimde, askerî güçle dış politika arasında ilişki kurarak "Bir ülkenin silahlı kuvvetleri ne kadar güçlü olursa dış politikası da o kadar güçlü olur bakın ABD'ye silahlı kuvvetleri güçlü olduğu için dış politikalarında da ne kadar etkinler¹³³." demiştir.

1992 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı yeni tehdit değerlendirmesi ile daha önce Sovyetler Birliği ve Yunanistan üzerine yoğunlaşan savunma konsepti kısmen değişmiş, PKK'nın artan faaliyetleri karşısında bölücülük birinci tehdit olarak nitelendirilmiştir. Temmuz 1992'deki MGK toplantısında alınan kararlar doğrultusunda, yeni tehdidin PKK bağlantılı olarak

¹³² Mehmet Ali Kışlalı, (1996). Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma, Ankara, s.229.

¹³³ Özkan, a.g.e., s.483.

Türkiye'nin güney komşuları ve Yunanistan üzerinde yoğunlaştığının altı çizilmiş, bu bağlamda Yunanistan, Suriye ve PKK kuşatmalarına karşı aynı anda cevap verebilecek stratejiler geliştirilmiştir.

Körfez Savaşı'yla birlikte Türk dış politikasının aktif diplomatik evrimi. Türkiye'nin sınır ötesi hareketliliğini artırmıştır. Türkiye'nin 1991 yılı sonrası artan PKK faaliyetlerine karşı Kuzey Irak'ta Meşru Müdafaa (Self-Preservation) amaçlı, 1995 yılından sonra da 'Var Olma Hakkı' argümanlı operasyonlar yapmıştır. Bu operasyonların içinde Çelik Harekâtı, Balyoz Harekâtı, Şafak Harekâtı gibi. 35.000-50.000 askerle icra edilmiş geniş çaplı operasyonlarda vardır. ABD bu dönemde alan dışı müdahalesini meşru kılan argümanları, Türkiye'nin de kullanmasına rıza göstermiştir. ABD'nin Türkiye'ye bu desteği. Somali, Bosna. Arnavutluk gibi bölgesel çatışmaların yaşandığı ülkelere yapılan çok uluslu operasyonlara, aktif olarak katılımın sağlanmasıyla daha net görülmüştür.

Türkiye Sıcak Takip Hakkı çerçevesinde PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta düzenlediği operasyonların maliyeti 1 Milyar Doların (Savunma Bakanlığı bütçesinin %11'in üstündedir. Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarından beklediği fayda. PKK kamplarının tahribatının yanında, sorunun daha çok dış kaynaklı olduğunu uluslararası kamuoyuna göstermek ve Kuzey Irak'taki Kürt gruplarıyla, PKK'nın arasının açılmasını sağlamaktır. Nitekim 1991 ve 1992 yılında Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonlarda PKK kamplarının yanında, KDP köylerinin de bombalanması üzerine Barzani; "Türk uçakları 11-12 Ekim (1991) günleri PKK'yı bombalıyoruz adı altında bizim köylerimizi bombalamaya başladılar. Bombalanan yerlerde hiç PKK'lı yoktu. Bizim, PKK ile hiçbir ilişkimiz yoktur" diyerek Türkiye'ye tepki göstermiştir¹³⁴.

Türkiye'nin Körfez Savaşı sonrasında gerçekleştirdiği büyük çaplı operasyonlar, uygulandığı güçlüklerden dolayı, kesintisiz takipten çok plânlı ve /amana yayılmış özellikler taşımaktadır. Genelkurmay Eski Başkanı Torumtay bu zorlukları şöyle ifade etmiştir, "...(dış ülkenin) topraklarında terör yuvalarının ve terörizmin dayandığı kaynakların bu ülke derinliklerinde olması ölçüsünde harekâtın niteliği değişir ve terör yuvaları ile sivil halkı ayırt etme güçlüğü başlar. Dolayısıyla komşu ülke toprakları işgal edilmedikçe sınır ötesi girişimlerle kesin

¹³⁴ Kahyaoğlu, a.g.e, s, 74,

sonuç alınması beklenemez.”

Körfez Savaşı sonrası Türkiye'nin, Kuzey Irak'ta meydana çıkacak bir Kürt devletini tek taraflı savaş sebebi (casus belli) saymasıyla eş zamanlı olarak sınır ötesi operasyonların sayı ve kapsamının artması İran, Libya gibi bazı Arap ülkelerinin tepki göstermesine sebep olmuştur. Türkiye Irak sınırını. Batı Dünyasıyla Arap Dünyası arasındaki sınır olarak gören Arap ülkeleri, Türkiye'nin bu girişimlerini Musul ve Kerkük'ün işgali olarak yorumlamışlar ve bölgede kalıcı bir yapılanmadan endişe duymuşlardır. Bazı Avrupa ülkeleri de bu operasyonları, Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı uyguladığı katliamlarının. Kuzeydeki yansıması olarak nitelemiş, Türkiye'ye örtülü olarak silah satımında ambargo uygulamışlar veya silahları güneydoğu bölgesinde kullanılmaması koşuluyla satmışlardır. ABD'nin ise Türkiye'nin gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar konusunda net bir tavrı yoktur. ABD Dışişleri Bakanlığı ve Kongre bu operasyonlara pek sıcak bakmazken Başkan Bush ve Savunma Bakanlığı (Pentagon), politik/siyasal anlayışları gereği, PKK saldırılarını BM Kurucu Antlaşmasının 51. maddesinde tanımlı yapılan 'saldırı' kapsamında değerlendirmişler ve bu operasyonlara kalıcı olmamak koşuluyla destek vermişlerdir.

Türk dış politikasının geçirdiği dönüşüm ve TSK'nin artan etkinliği, beraberinde TSK'nin modernizasyonunu gerektirmiştir. MKEK (Makine Kimya Endüstrisi Kurumu) Körfez Savaşı başında Ortadoğu silah pazarında rekabet edememiş ve çekilmek zorunda kalmıştır. Körfez Savaşı sonrası bütçeden askeri harcamalara ayrılan pay artmış, 1992-1996 yılları arasında NATO içinde, Türkiye silah ithalatında birinci sırada yer almıştır. NATO'nun Avrupa kanadının bu döneme karşılık gelen toplam askeri harcamaları yılda ortalama % 1 azalmasına karşın. Türkiye'nin harcamaları yıllık % 4 oranında artış göstermiştir. Ayrıca Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye maliyetinin karşılığı olarak oluşturulan 5 milyar \$ tutarındaki fonun yarısı, bu doğrultudaki askeri harcamaların finansmanında kullanılmıştır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını fırsat bilen İngiltere. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olan Ortadoğu'da Bağdat'ı işgal etmiştir. İngiltere tarafından Osmanlı eyaletleri olan Musul, Basra ve Bağdat'ın birleştirilmesi sonucu 1920 yılında kurulan Irak. İngiltere'nin mandası altında 1930 yılına kadar yönetilmiş ve 1930 yılında Irak'ın bağımsızlığı İngiltere tarafından tanınmıştır. Irak'ta. 1958 yılına kadar monarşi hüküm sürmüştü ve aynı yıl gerçekleştirilen bir darbe sonucunda cumhuriyet yönetimine geçilmiştir. 1968 yılında gerçekleştirilen yeni bir darbe ile Haas Partisi iktidara gelmiş ve Arap milliyetçisi olan bu parti baskıcı bir rejimle ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Baas Partisi'nin Sünni Araplardan oluşan azınlığın elinde bulunması, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiîler ve Kürtlerin tepkisinin doğmasına sebep olmuş ve uygulanan baskı rejimi ile bu tepkiler sindirilmeye çalışılmıştır. Irak, 1970'li yılların sonuna doğru ülkede güçlü bir yönetim kurmayı başarmıştır.

Saddam Hüseyin 1979 yılında Irak iktidarını ele geçirmiş ve içeride kurulmuş olan güçlü yönetimine de güvenerek dış politikada saldırgan bir tutum izlemeye başlamıştır. Irak'ı Basra Körfezi'nde ve Arap dünyasında egemen güç durumuna getirmeyi amaçlayan Saddam Hüseyin, Arap milliyetçiliğini kamçılayarak istediği hedefe ulaşmak istemiştir. Bu dönemde Saddam Hüseyin öncelikle İran'da yeni kurulmuş olan Şiî rejimini kendi yönetimi için bir tehlike olduğunu görmüş, Irak halkının yüzde 55'inin Şiîlerden oluşması ve İran'daki yeni rejimden etkilenecek kendi iktidarına karşı çıkacaklarını değerlendirmiştir. Beklenen olmuş İran da Ayetullah Humeyni iktidarının başa geçmesiyle güç alan Irak'lı Şiîler ayaklanmış ve Saddam Hüseyin ayaklanmayı güç kullanarak bastırmıştır. Irak, ayaklanmanın yıkılmasında sorumlu tuttuğu İran'a savaş ilan etmiştir. 8 yıl süren savaş Irak'a 120.000 ölü. 300.000 yaralı ve 65.000 savaş esirine mal olmuştur.

Savaşın ekonomik açıdan ciddi /ararlar ve borçlarla çıkan Saddam Hüseyin'in savaş süresince diğer Arap devletlerinden almış olduğu borçların bir kısmını ödemek istememesi alacaklı Arap devletlerinde hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bunun yanı sıra petrol üretimi konusunda da Irak bu devletlerle anlaşmazlığa düşünce çareyi zaten tarihi sebeplerle kendisine ait olması gerektiğini düşündüğü Kuveyt'i 1 Ağustos 1990 tarihinden itibaren işgal etmekte bulmuştur. Tüm dünyada şok etkisi yaratan bu işgal, süper güç olan Amerika Birleşik Devletlerinin bölge üzerindeki çıkarlarını da olumsuz etkilemiştir. Çünkü Irak, bu hareketi ile dünya petrollerinin %20'sini elde etmekte, İsrail'in karşısına güç olarak dikilmekte, Arap dünyasındaki İsrail karşıtı ülkeleri gerek Filistinlilerin kurtarıcısı imajı, gerekse elde ettiği yüksek petrol gelirleriyle yanına çekmeye çalışmaktadır. Hatılı devletler tarafından bu işgale müdahale konusu, sadece enerji kaynaklarının kontrolü ve siyasî baskı aracı olarak görülmektedir. Daha işgalin ilk gününden itibaren neredeyse tüm dünyadan Irak'ın derhal geri çekilmesi gerektiğine dair tepkiler gösterilmiştir. Irak'ın çekilmeyi reddetmesi ile işgal dünya çapında bir krize dönüşmüştür.

Kuveyt'in işgali ile kriz devam ederken, sorunun çözümü için ABD ve BM'nin öncülüğünde koalisyon gücü oluşturulmuştur. Sorunun çözümü için diplomatik girişimleri devam ettirmiştir. 9 Ocak 1991 tarihli ABD ve Irak Dışişleri Hakanları seviyesinde yapılan Cenevre Görüşmesi son fırsat olarak kabul edilmiştir. Görüşme süresince olumlu bir netice alınamaması sonucunda, 17 Ocak 1991 tarihinde "Çöl Fırtınası " adı verilen müttefiklerin Hava Harekâtı başlamıştır. Irak Lideri Saddam Hüseyin'in güçlü olarak nitelendirdiği ordusu Koalisyon güçlerinin üstün teknolojisi karşısında başarılı olamamıştır.

Hava Harekâtı, Batılı Devletlerin üstünlüğü ile şekil alırken 24 Şubat 1991 tarihinde Kara Harekâtı başlamış ve sadece dört gün sürmüştür. Bu sürede, 41 Irak tümeni ile Irak ordusuna ait 3000 adet tank, 1900 adet zırhlı araç ve 2100 adet top tahrip edilmiş ve personel zayiatı 100.000 kişi olduğu değerlendirilmiştir. Buna karşılık Koalisyon güçlerinin toplam kayıplarının, 138 ölü, 66 kayıp ve 13 esir olduğu rapor edilmiştir.

Savaşın 3 Mart 1991 tarihinde sona ermesi ile Irak'ta Otorite boşluğundan Şiî ve

Kürt İsyanı başlamış hatta Kürtlerin İsyanı, başlangıçta kendileri için başarılı sayılabilecek bir düzeye ulaşmıştır. isyan başlangıcında çeşitli sebepler ile yerlerinden göçe ve iskâna zorlanan Iraklı Kürtler konvoylar halinde geri dönmüşlerdir. Bu arada Şîî İsyanını bastıran Irak yönetimi, kuvvetlerinin yönünü Kürtlere çevirerek üstünlük kurmaya başlayınca. Kürtler, 1988 yılındaki özellikle Halepçe katliamını hatırlayarak bulundukları bölgeleri terk etmeye başlamışlar ve komşu ülkeler olan İran ve Türkiye sınırına yığılmışlardır. Türkiye'nin, sınırlarını lam açmamasına rağmen, binlerce insanın dağlardan akarak gelmesi, Türk sivil yardım kuruluşlarının bu olaya hazırlıksız yakalanması, hava koşullarının çok sert oluşu ve ülkenin yetersiz ekonomik gücü, sığınmacılara sağlanan destekte güçlüklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın sığınmacılara yardım maksadıyla. BM Güvenlik Konseyi'ne başvurması ile 7 Nisan tarihinde Huzur Operasyonu başlamıştır. Yardım sonuçta kısa vadeli bir çözüm getirmektedir. Kalıcı çözüm Iraklı Kürtlerin kendi topraklarına dönmesi ile mümkün olacaktır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihinde aldığı 688 sayılı karar Irak halkı için İnsanî yardım çağrısını içermektedir. Bu arada İngiliz Başbakanı John Major'un, Irak'ın kuzeyinde bir "Kürt Bölgesi" kurma önerisinde kullandığı tabir, müteakip aşamada Kürt Devleti'ni çağrıştırdığından, bölge ülkelerinin tepkilerinden çekinilerek bu tabir, "Güvenlik Bölgesi, Geçici Tampon Bölge" olarak değiştirilmiştir. Major'un fikrini kabul eden Amerika, Iraklı Kürtlerin güvenlik içinde dönmelerini sağlamak için. Irak Ordusunun faaliyetlerini ve uçuşunu 36. enlemin güneyi ile sınırlandırıldığını açıklamıştır. Bush yönetimi tarafından 16 Nisanda yapılan açıklamada ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bölgeye konuşlandırılarak mültecilere yardım yapılacağı açıklanmıştır. Bu açıklamaya müteakip Huzur operasyonu“ başlatılmıştır. Koalisyon ülkeleri Temmuz 1991 de askerî güçlerini Kuzey Irak'tan çekerken. Kürtleri Saddam'ın olası saldırılarına karşı korumak için daha sonra "Çekiç Güç" olarak adlandırılan koalisyon askerî gücünü Türkiye'de konuşlandırmalardır. Türkiye için bu gücün olumlu taraflarına bakıldığında; Çekiç Güç ile Saddam'ın Kürtleri ezmesini ve Türkiye sınırına yığılmalarını engellemekte, Kürt halkıyla bir sorun olmadığını ileri sürebilmekte ve yine bu güç sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesini önlemektedir. Bölge politikası açısından bakıldığında; Irak'ın Türkiye için bir tehdit olmasını önlemektedir. En önemli işlevi Irak-Türkiye

sınırına yığılan yüz binlerce insanın can güvenliklerini korumak, insani yardım sağlamak, Irak Ordusunun saldırısını engellemek amacıyla yapılan Operasyonun adıdır.

Kuzey Irak'a yönelik operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu bir kozdu. Ancak PKK'ya yardım ettiği, Kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu yarattığı ve burada bir Kürt devletinin kurulmasına zemin sağlaması Türkiye açısından büyük sorun yaratmıştır.

Savaş sonunda Türkiye. Irak politikasında üç temel konu üzerinde durmuştur. Birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgede bir Kürt devleti oluşumunun engellenmesidir. İkincisi; Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetlenmesi ve özellikle PKK terörünün engellenmesi, üçüncüsü de Irak'ta yaşayan Türkmenlerin korunmasıdır. Ancak 23 Ekim 1991'de, Bağdat'ın Kürtlere karşı ekonomik ambargo başlatması ve akabinde bu bölgede hükümet görevlilerini geri çekmesi ile bir iktidar boşluğu oluşmuş ve bu da Kürtlerin teşkilatlanma sürecini hızlandırmıştır. Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de bir hükümet oluşturmaları, Eylül ayında istihbarat ve polis örgütü kurmaları. Ekim ayında bir ordu oluşturmaları ve ardından Erbil'de bir Federe Kürt Devletinin kurulduğunu ilân etmeleri üzerine Türkiye, Kürtlerin aldığı bu kararların bölgesel güvenlik ve istikrar olumsuz etkileyeceğini ve bu eylemlerinin tanımayacağını açıklasa da Kürtlere müdahale etmede gecikmiştir.

Körfez Savaşı ve beraberinde oluşan sığınma olayları neticesinde. Türkiye ekonomisi giderek bataklığa sürüklenmiş ve ekonomik göstergeler kötüye doğru gitmiştir. Türkiye'de 1990'da yüzde 9,1 büyümüş olan GSMH, 1991'in ilk iki çeyreğinde sırasıyla yüzde 1,3 ve 1,8 küçülmüş, üçüncü çeyrekte yüzde 3,5 büyüme var iken, son çeyrekte yüzde 0.50'lik küçülme yaşanmıştır. 1991'de turizm gelirleri yüzde 24 civarında düşerken, işçi gelirleri yüzde 13.5 azalmıştır. Enflasyon yüzde 48 seviyelerinden yıl sonuna kadar yüzde 60 seviyesine çıkmış, faizler ise yüzde 50'den yüzde 62 seviyelerine tırmanmış ve hatta 1991 yılı sonunda yüzde 70 civarına ulaşmıştır. Kalkınmakta bir ülke olan Türkiye hem körfez krizi sebebiyle hem de sığınmacılar sorunu ile ekonomik olarak büyük problemler yaşamıştır.

ABD'nin icra ettiği Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak, 2003 yılı başlarına kadar olan dönemde fiilen üç parçaya bölünmüştür. Irak'ta Saddam Hüseyin Hükümeti var olmasına rağmen üç parçaya ayrılmış Irak toprakları ABD

merkezli çok uluslu gücün denetimi altındadır. Bu durum karşısında Türkiye'nin üslendiği rolde bu çok uluslu güce, Çekiç Güç veya diğer adıyla Keşif Güç vasıtasıyla ev sahipliği yapmaktır. İki savaş arası dönemde. ABD'nin bölgede olan Kürtlere ilgisi başlangıçta örtülü iken giderek açık desteğe dönüşmüş ve ABD, sonunda Ankara'ya karşı açıkça Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt gruplarının yanında yer almıştır. ABD. Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt unsurlarına yanaşırken. Türkiye'den uzaklaşmaya başlamıştır. Aynı şekilde, Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt grupları da. başlangıçta hayatları ve günlük beslenmeleri için Ankara'ya sığınmış iken, giderek Ankara'dan uzaklaşmışlar ve açıkça Ankara'yı karşılarına alıp tehdit ettikleri bir noktaya gelmişlerdir.

11 Eylül 2001 yılında meydana gelen terörist saldırılar neticesinde ABD. Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini¹³⁵ bağlamında, terörle mücadelenin önde gelen amacı olduğunu ifade etmiş ve teröre karşı savaş ilan etmiştir. Bu çerçevede önce Afganistan'a müdahale eden ABD. 11 Eylül saldırılarının kendisine sağladığı avantajı iyi kullanmış ve Türkiye'de dahil olmak üzere birçok devletin desteğini alarak meşru bir zemin hazırlamıştır. Daha sonra kimyasal silah bulundurduğu ve El Kaide'yi desteklediği gerekçeleriyle Irak'a müdahale etmiştir. Ancak 11 Eylül saldırısı gündemini kaybedince olaylar daha gerçekçi değerlendirmeye başladıktan sonra, ABD bu başlangıç avantajlarından büyük ölçüde yoksun kalmıştır. Bu olay İkinci Körfez Savaşı'nda Irak'a müdahale konusunda, ABD'nin ciddi bir yalnızlık içinde olmasına yol açmıştır. Olay taze iken Afganistan konusunda ABD'ye destek veren ülkeler, daha sonra aynı desteği Irak konusunda ABD'ye vermekten kaçınmışlardır.

ABD'nin uyguladığı tüm bu müdahaleler, ABD'nin kurmaya çalıştığı yeni düzen doğrultusunda hegemonyasını devam ettirebilmek için uyguladığı politikalar olarak değerlendirilebilmektedir. ABD. Irak'a yaptığı müdahalede askerî başarıyı, teknolojik açıdan oldukça üstün ordusu ile çabuk elde etmiştir. Ancak bu başarının ardından Irak'ta işler hiç de ABD'nin istediği gibi gitmemiştir. ABD. Irak'ın sosyal ve siyasî yapısını iyi tahlil edememiş, düzeni ve güvenliği sağlama konusunda birçok zorluk yaşamış ve ülkenin çeşitli yerlerinde

¹³⁵ ABD'nin Eylül 2001'de ilan ettiği "*Birleşik Devletler Ulusal Güvenliği*" adını taşıyan ancak "*Bush Doktrini*" olarak adlandırılan bu yeni güvenlik stratejisi "*önleyici müdahale*" kavramını ön plana çıkartmaktadır. Bu belge uluslararası dengeleri hem teorik hem de pratik olarak sarsabilecek radikal unsurlar içermektedir. Kösebalaban, Haşan, Kasım 2002, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", 2023 Dergisi, Sayfa: 34.

direnış hareketleri ile karşılaşmıştır.

Türkiye, ABD'nin Irak'a dair planlarının ortaya çıkmasının ardından, yaşamakta olduğu hükümet krizi ve başlayan seçim süreci nedeniyle, Irak sorununda ülkenin siyasetinin oluşmasında yeterli siyasî ağırlığı koyamamıştır. Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması, Türkmenlerin korunması, Musul ve Kerkük gibi Türkmen şehirlerinin statüsünün korunması. PKK-KADEK terör örgütünün kontrol altına alınması gibi Türkiye'nin kırmızı çizgi kabul ettiği konularda ABD bugüne kadar Türkiye'nin çıkarlarını göz ardı eden bir siyaset izlemiştir. Böylece. ABD'nin Irak'a müdahalesi. Türkiye'nin güvenliğini güçlendirmek yerine zayıflatmıştır.

Türkiye'nin Irak'a asker gönderme ve kuzeyden bir cephe açılması yolundaki ABD taleplerini reddeden Birinci Tezkere Krizi ile başlayan. Süleymaniye'de Türk Özel Kuvvetler Komutanlığı Timlerine mensup askerlerin başına çuval geçirme ile devam eden ve Tel Aler'de bulunan Türkmenlere yönelik bombalı saldırılar ile iyice gerilen Türk ABD ilişkileri. Irak'ın kuzeyinde sözde bir Kürt Devleti oluşumunun, ABD tarafından desteklenmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'yi etkileyen ve belki de Türkiye'yi savaşın içerisine çekebilecek boyutlara ulaşmıştır.

Irak'ın kuzeyinde, olası sözde bir Kürt Devleti kurma ve bölgedeki özellikle Musul ve Kerkük gibi petrol kaynakları bakımından zengin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimlerinde, demografik yapıyı Kürtler lehine değiştirmeye yönelik gelişmeler, bölgenin geleceği bakımından Türkiye'yi etkileyen diğer bir önemli gelişmedir. El Kaide terör örgütü ve Türkiye'de ki uzantısı ve yandaşı olan terör örgütlerinin Türkiye'de ki masum vatandaşları hedef alan İstanbul'da ki patlamalar ile Irak harekâtı sonrası Irak ordusuna ait silah ve malzeme ile teçhiz edilen PKK/KADEK terör örgütü militanlarının Türkiye'ye sızmaları ve Güneydoğu'da yeniden terörist eylemlere başlamaları, olayın terörizm ve güvenlik boyutunu da ön plâna çıkarmıştır.

Türkiye'nin sınır komşusunda olan bu olaylar politikayı etkilediği kadar ekonomisini de etkilemiştir. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı'nın ambargo kararının hemen ardından Aralık 1996'ya kadar işletmeye kapatılması ve İkinci Körfez Savaşı'nın bitiminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Mayıs 2003'te aldığı 1483 Sayılı Karara kadar sınırlı petrol sevkiyatının yapılması, Türkiye ekonomisine önemli miktarda zarar vermiştir. Petrol ithalâtçısı

bir ülke olan Türkiye, ihtiyaı olan ham petrolü komşusu Irak'tan ucuza temin ederken, uygulanan ambargo nedeniyle petrol ithalatını diğerk ülkelerden sağlamak zorunda kalmıştır. Irak'a iş yapan müteahhitlerin Savaş nedeniyle bu ülkelerdeki işlerini durdurarak işçilerini geri çekmeleri sonucunda müteahhitlik hizmetleri ve işçi gelirlerinde azalma meydana gelmiştir. Ancak savaş sonrasında Irak'ın yeniden yapılandırması kapsamında fırsatlar değerlendirildiği takdirde bu zararlar telafi edilebilecektir.

Körfez Savaşının büyüme hızına savaş yılında olumsuz etkisi olsa da, bu olumsuz etki bte açığında ve enflasyon oranında görülmemiştir. Birleşmiş Milletler yaptırımlarının kaldırılması, Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli fırsatlara açıktır. Adımların doğru atılması iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesine imkn sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ARAFAT. Mohammad, (2009), Türkiye ve Komşuları, Nobel Yay., Ankara.
- ARİ, Tayyar, (1998), Basra Körfez ve Ortadoğu da Güç Dengesi, Alla Yayınları. Bursa.
- ARI, Tayyar, (2004) Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI. Tayyar, (2004), Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi, Alfa yay., İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir, (2002), 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, cilt: 1-2 Alkım Yay., Ankara.
- ATUN, A.Fikret-DOĞAN M.Zekai, (1994), Orta Doğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açısından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Nurel yay., Ankara.
- AYDIN, Mesut, (2001), Türkiye ve Irak Hududu Meselesi, Ankara.
- BAT. İdris, (2001), 21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası, Alfa yay., İstanbul.
- BOSTANOĞLU, Burcu. (1999), Türkiye-ABD ilişkilerinin Politikası, İmge Kitabevi Yayınları. Ankara.
- BÖRKLÜ. Meşkure Y,(2000), " Lozan Sonrası Irak Türkleri nin Durumu ve Genel Problemleri ", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz
- BRUİNESSEN. Martin Van. (2003), Ağa, .Şeyh. Devlet, İletişim Yayınları. İstanbul
- CAZGIR, Vicdan-GENÇ, İlhan, (2011) Ortaöğretim Tarih. Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü, Ankara.
- CEVİZOĞLU. Hulki. (2003), Amerika'nın Körfez Savaşı, Ankara.

- ÇOBANOĞLU, Macit. (1994), Türkiye-Irak ilişkilerinin Dünü Bugünü Yarını.Hak.yay.. İstanbul.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, (2001), Stratejik Derinlik. Küre Yay., İstanbul.
- ERENDİL. Muzaffer, (1992), Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genkur. yay, Ankara.
- ERKMEN, Serhat - ÖZ DAĞ, Ümit - LAÇİNER, Sedat. (2003), Irak Krizi (2002-2003). ASAM yay., Ankara.
- GÖZEN, Ramazan, (2000), Amerikan Kısılcığında Dış Politika: Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası. Liberte Yayınları, Ankara.
- HARRİS, William, (2000), "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", Avrasya Dosyası Dergisi. Irak Özel Sayısı, sonbahar. Cilt 6, Ankara.
- KARAOĞLU, Ali, ABD ve AB Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikası.
- KAYAR, Mustafa. (2003), Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu. IQ Kültür Sanat yay., İstanbul.
- KAYMAZ. Şerif. (2003), Musul Sorunu. İstanbul.
- KAYNAK. Muhteşem. (1992), Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye, Ankara.
- KIŞLALI. Mehmet Ali. (1996). Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma. Ankara.
- KOÇAOĞLU. Mehmet. (1996). "Petrolün Kuzey Irak'ın Oluşumunda Oynadığı Rol". Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı, ilkbahar, ASAM Yayınları. Ankara.
- KOÇAOĞLU,Mehmet,(1996),Petrostrateji,Harp Akademileri Yayınları. İstanbul.
- KÖSEBALABAN. Haşan. (Kasım 2002), “Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler”, 2023 Dergisi.
- KÜÇÜKKARAGÖZ, İsmet, (2000), Irak ta Türkmen Varlığı, HAK yay., İstanbul.
- MCNEİLL, William IL, (1998), Dünya Tarihi, Çev. Alaeddin Şenel, 4. bs.. İmge Kitap., Ankara.
- MELEK. Kemal, (1983), İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926), İstanbul.
- Milli Savunma Bakanlığı, (1998). Beyaz Kitap, Ankara.
- ONAY, Yaşar, (2003), Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak, Babil Yayınları, Ankara.
- ORAN, Baskın, (2006), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001. İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

- ORAN, Baskın, (1998), Kalkık Horoz Çekiç Güç Ve Kürt Devleti, Bilgi yay., Ankara.
- ÖKE, M.Kemal, (1982), Şark Meselesi ve II. Abdülhamit'in Garp Politikaları (1876- 1909), İstanbul.
- ÖKE, M.Kemal, (1992), Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926), Ankara
- ÖZKAN. Tuncay, (2003), Bush ve Saddam in Gölgesinde Entrikalar Savaşı, Alla Yayınevi. İstanbul.
- PARLAR. Suat, (1997), Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar. Bibliotek Yay., İstanbul.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, (2003), Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi. İstanbul.
- SAATÇI, Suphi, (1996), Tarihi Gelişim içinde Irak ta Türk Varlığı, TTT Vakfı yay., İstanbul.
- SANDER, Oral, (1991), Siyasî Tarih ilk Çağlar dan-19 İH e, 2. bs., imge Ktb., Ankara.
- SİLELİ. Turan, (2005), Büyük Oyunda: Türkiye-Irak ilişkileri, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- ŞENTÜRK, Doğan, (2003), Saddam in BAAS'ı, İstanbul.
- TORUMLAY Necip, (1993), Orgeneral Necip Torumtay'ın Anıları, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- UZGEL, İlhan, (2004) "ABD ve NATO'yla ilişkiler" içinde Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, İletişim Yayınları. İstanbul.
- ÜNAL. Mustafa. “Çekiç Güç'e Go Home Demek Güç”, Aksiyon Dergisi, Sayı:4 (Aralık 1994)
- YAVI, Lrsal, (2000), Hedefteki Adam Saddam. İstanbul.
- YAVUZ. Turan. (1998), ABD'nin Kürt Kartı, Milliyet Yayınları. İstanbul.
- YEŞİLBURSA. B.Kemal. (2007). Ortadoğu 'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm. 1Q Kültür Sanat Yay.. İstanbul.

İnternet, Gazete ve Tezler

ÇELİK, Murat, (2004), Körfez Savaşı ve Mülteci Sorunu, D.E.Ü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

ÇEVİK, Ali, (2010), Türk Basınına göre Türkiye-Irak İlişkileri, Marmara Ün. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul.

ÇINAR, Burak, (2002), Körfez Savaşı sonrası Türkiye, Yunanistan ve Suriye 'nin Savunma Politikalarının Türk Dış Politikasına Etkileri, Atılım Ün. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÇIKRIKCI, Tolga, (2009), Son Gelişmeler Ekseninde Türkiye Irak ilişkileri, Karadeniz Teknik Ün. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Trabzon.

DOĞAN. Taylan, (2009), I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-Irak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri. Hacettepe Ün. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Ankara.

KAHYAOĞLU, Murat Hüseyin, (2003) Körfez Savaşı ve Savaş Sürecinde Türkiye-Abd ilişkileri (1990-1993), Beykent Ün. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

SAATÇİ, Suphi, (2003), Irak Türkmenleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.

SİLLELİ, Turan, (2005), 1958'den Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri. Süleyman Demirel Ün. (Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

TÜRK, Furkan, (2007), Ortadoğu 'da Yeniden Yapılandırılan Irak ve Türkiye ye Etkileri, Gebze Ün. (Yüksek Lisans Tezi), Gebze.

ULUTAŞ, Alptan, (2006), I ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri. Dokuz Eylül Ün. (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), İzmir.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Irakî_Federalî_Cumhuriyeti

www.mra.gov.tr/turkce/grouph/default.html

www.atin.org.

<http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1144.html>.

<http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1144.html>

<http://www.tarihsayfam.com/ilgincolaylar/korfez-savaşı-ve-ozal.html>

<http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunceIg/korfezsavaşı.htm>.

<http://ilef.ankara.edu.tr/gorunum/yazi.php?yad=1694> Sabah, "Saddam Akbulut Görüşmesi", 8 Eylül 1990, s. 19.

TBMM KARALARI 107 SAYILI TBMM KARARI

Güvenliğimizin sağlanması için silahlı kuvvetlerin yurt içinde ve dışında kullanılmasına izin verilmesi hakkında karar:

Karar Tarihi: 12 Ağustos 1990

Resmi Gazete: 14 Ağustos 1990- sayı 20605 "Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişimler karşısında, Anayasanın 117. maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise Karşı sorumlu bulunan hükümete; ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak, savaş hali ilanı. Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye de bulunması konularında Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 12.8.1990 tarihli 126. Birleşiminde kararlaştırılmıştır.”

IV. 108 SAYILI TBMM KARARI

Körfez krizi sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye.de bulunmasına. Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine dair karar:

Karar Tarihi: 5 Eylül 1990 Resmi Gazete: 7 Eylül 1990- sayı 20628 "Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle, öncelikle Ortadoğu da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak,hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut ve şümulü hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye de bulunmasına Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5.9.1990 tarihli 3.Birleşiminde kararlaştırılmıştır.”

29 KASIM 1990 TARİHLİ 678 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664(1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990), 669 (1990), 670 (1990), 674 (1990) ve 677 (1990) sayılı kararlarını hatırlatarak ve teyit ederek. Birleşmiş Milletlerin bütün gayretlerine rağmen, Irak'ın, 660 (1990) sayılı karar ile yukarıda belirtilen kararları uygulamadaki vecibelerini yerine getirmediğini dikkate alarak Birleşmiş Milletler Anayasasının öngördüğü dünya barışını ve güvenliğini sağlamada ve korumada üstüne düşen görevleri yapmadığını ve sorumluluklarını yerine getirmediğini hatırla tutarak ve BM Anayasası'nın VII.bölümü çerçevesinde hareket ederek:

- Irak'ın, 660 (1990) sayılı karara ve diğer kararlara tam olarak uymasını talep eder. Irak'ın bunlara uyması için kendisine son bir fırsat tanımaya karar verir.

Irak, yukarıda I. paragrafta öngörülen hükümleri ve diğer kararların ortaya koyduğu istekleri, 15 Ocak 1991 tarihinde veya ondan önce, tam olarak yerine getirmediği takdirde. BM üye ülkeleri, Kuveyt Hükümeti ile işbirliğinde bulunmak. Güvenlik Konseyi'nin aldığı 660 sayılı karar ile ondan sonra alınan kararları uygulamak, bölgede Uluslararası barışı ve güvenliğini yeniden tesis etmek üzere, gerekli bütün vasıtaları kullanmaya yetkili kılar.

Bu kararın 2. paragrafının uygulanmasında bütün ülkelerden uygun desteği sağlamalarını talep eder.

—İlgili ülkelerin, bu kararın 2.ei ve 3. maddelerini uygularken, Güvenlik Konseyi'ne icraatları ile ilgili muntazam bilgi vermelerini talep eder.

ÖZ GEÇMİŞ

12 Şubat 1973 yılında Aydın'da doğdu. İlköğretimini Diyarbakır Yenışehir İ.Ö. Okulunda tamamladı .Orta öğretimini İzmit İbraş 50.Yıl Lisesinde, Liseyi Denizli Lisesinde tamamladı.1991 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerine katıldı.Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun olmuştur.Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde görev almış şuan Şırnak Beytuşşebap ilçesinde görev yapmaktadır. J.Yüzbaşı rütbesinde olup, evli ve 3 çocuk babasıdır.

BİOGRAPHY

12 May in 1973, Allen was born in.Primary education in the Diyarbakir Yenışehir finished elementary school. Middle school education at İzmit İbraş high school completed high school high school Denizli 50th year. in 1991, the Turkish armed forces.Anadolu University, graduated from the Economics Faculty of economic and Administrative Sciences.Turkey took part in the various regions of Beytuşşebap district of Sırnak now. The J.captain is the rank, he is married and is the father of 3 children.

Resim 1:Körfez savaşının ulusal basında yansımaları.

Resim 2:Körfez savaşının ulusal basında yansımaları, Türkiye'nin savaşa katıldığını gösteren gazete küpürü

